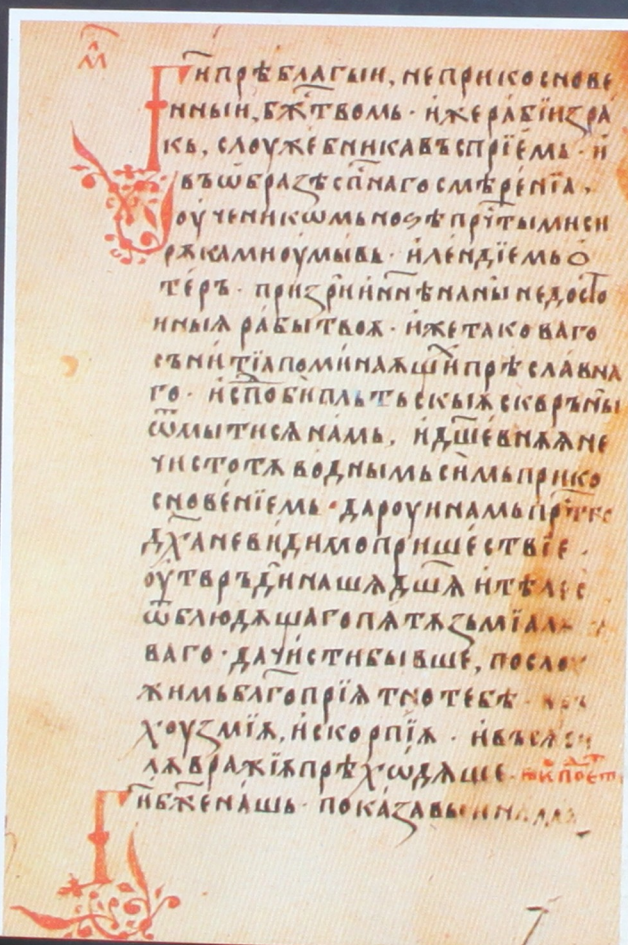

2019

ДЕРЖАВА И ЦРКВА ПРЕЗ XIII ВЕК

СБОРНИК

SLAVIA ORTHODOXA

Държава и Църква през XIII век

СЛАВЯНСКА БИБЛИОТЕКА

Под общата редакция на Емил Нв. Димитров

Серия Slavia orthodoxa

Отговорен редактор Светлина Николова

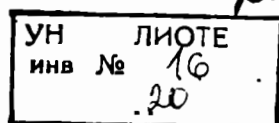
ДЪРЖАВА И ЦЪРКВА ПРЕЗ XIII ВЕК

Преписка на българите
с папа Инокентий III

Синодик на цар Борил

СЛАВИКА
София • 1999

*Книгата е издадена
с любезното спомоществанство
на фондация "Отворено общество"*

На корицата: Синодик на цар Борил. Страница 1
Палаузовия препис, XIV в., НБКМ, № 289 (55)

© Анна-Мария Тотоманова, превод, 1999
© Иван Божилов, бележки, послеслов, библиогр
© Борислав Ждребев, художник, 1999
© ИК "Славика – Емил Димитров", 1999

ISBN 954-8520-15-X

19-000019503

**ПРЕПИСКА
НА БЪЛГАРИТЕ
С ПАПА ИНОКЕНТИЙ III**

1. [Писмо на папа Инокентий III до цар Калоян]

До благородния мъж Йоаниций¹

Господ обърна поглед към твоето смирение и преданост, която, както се знае, си имал досега към Римската църква, и не само мощно те защити сред военните бури и опасностите на битките, но дори по необикновен и мило-сърден начин те възвеличи. А ние, като чухме, че твоите предци са произлезли от благороден род на град Рим и че ти си получил от тях благородната кръв и чувството на искрена преданост, което ти имаш спрямо апостолическия престол като по наследствено право², отдавна вече си поставихме за цел да те посетим посредством писма и пратеници. Но, възпрепятствани от различни църковни грижи, ние не можахме досега да изпълним нашето намерение. Сега обаче ние сметнахме, че и тази грижица трябва да се поеме между другите наши грижи или, по-скоро, поета вече отдавна, ще трябва да бъде изпълнена, за да те подкрепим с пратеници и наши писма в похвалното намерение и да те укрепим в предаността ти към апостолическия престол. И тъй, като изпращаме лично при теб нашия любим син Доминик, архипрезвитер на гърците от Бриндизи³, припомним на твое благородие и те увещаваме в Господа и ти поръчваме с апостолическо писмо, като го приемеш смирено и предано, да се отнесеш с почести и любезно и чрез него да ни засвидетелстваш по-пълно своята преданост. Защото ние решихме, когато ни станат ясни чрез него искреността на твоето намерение и чувството ти на преданост, да изпратим при теб по-високи пратеници или по-скоро посланици, които да уверят както теб, така и твоите хора в обичта на апостолическия престол и да те осведомят за нашето благоволение.

2. [Писмо на цар Калоян до папа Инокентий III]

**Писмо на Калоян, господар на българите и власите,
изпратено до господин папа Инокентий III, преведено от
български на гръцки и после от гръцки на латински⁴**

До уважавания и пресвети отец, върховния първосвещеник. Аз, Калоян, император на българите и на власите⁵, ти желая радост и здраве. Известяваме на ваша светост, че получихме вашето пресвето писмо, което ни донесе благочестивият бриндизийски архипрезвитер⁶, и че ние го сметнахме по-скъпо от всяко злато и кой да е скъпоценен камък (срв. Пс. 18:11). Затова въздадохме много благодарности на всемогъщия Бог, който по своята неизказуема доброта ни посети нас, своите недостойни раби, обърна поглед към нашето смирение и ни припомни за нашата кръв и отечество, от което произхождаме. И сега, отче свети, ти като добър пастир и глава на всички верни християни, желаейки да събереш на едно чадата на светия католически и апостолически престол, ни издири нас, отдалечените телесно. И макар моите блаженопочивши братя още отдавна да бяха искали да изпратят пратеници до ваша светост, те все пак не са могли да достигнат до вас поради многото наши неприятели. И ние, опитвайки се по същия начин веднаж, втори и трети път да изпратим до вас пратеници, не можахме да доведем до успешен край това, което желяхме⁷. И сега, виждайки, че ваша светост е сметнала за достойно да изпрати пратеник до нашето царство, ние като собствени и твърде любими чедо изпращаме на ваше милосърдие като на прелюбим и прежелан отец благочестивия браничевски преждеосвещен епископ, верния наш презвитер Власий⁸ заедно с вашия пратеник — бриндизийския архипрезвитер, които ви носят като на духовен отец и върховен първосвещеник от наша страна

изразите на благодарност, приятелство и подчинение. Пресвети отче, вие ни известихте чрез вашето свето писмо да ви съобщим какво желаем от Римската църква. А нашето царство иска от апостолическия престол ние да бъдем утвърдени като с майчинско чувство от Римската църква. На първо място ние като любим син искаме от нашата майка, Римската църква, царска корона⁹ и достойнство според както са ги имали нашите стари императори. Както намираме записано в нашите книги, един е бил Петър¹⁰, втори — Самуил¹¹ и други, които са ги предхождали по царуване. Сега обаче, ако ваша светост реши да ни изпълни това желание, каквото сметнете, че трябва да се възложи на нашето царство, то ще се изпълни за слава на Бога и на Римската църква. Не се учудвайте, че вашият пратеник не се е завърнал бързо при вас, тъй като ние го бяхме заподозрели нещо, защото в нашето царство дойдоха мнозина, които замислят да ни лъжат. Ние обаче знаем да се предпазваме добре от всички. Но ние получихме свидетелството на Претекстат¹² за него и се успокоихме относно него. Но ако вие, пресвети отче, благоволите, изпратете ни пратеници от висок ранг, за които ни съобщихте с вашето писмо. Изпратете с тях и този и тогава ние ще се уверим едновременно за първото и второто посолство. Господ да ви даде много години.

3. [Писмо на папа Инокентий III до цар Калоян]

До благородния мъж Калоян,
господар на българите и власите¹³

Апостолическият престол, на който може би незаслужено седим, помни евангелското слово, където знае, че е

казано за блажения Петър и за всеки негов наследник: ако ме обичаш, паси овците ми (Йоан. 21:15), и за да покаже, че има чувство на чиста обич спрямо Господа, старее се да му пасе овците и да събере дори отдалечените в скута на една църква, за да има една кошара и един пастир (по Йоан. 10:16). Тъй като [апостолическата катедра] наистина е обща майка на всички, тя, за да прояви майчинска нежност спрямо чедата, се опитва да ги свика и събере заедно, както квачката събира своите пилета (по Мат. 23:37), и ги посещава както с пратеници, така и със своите писма, за да познава пастирът своите овце, а и овците да познават едновременно и кошарата, и пастира. Като имахме предвид това отдавна, ние решихме, че трябва да посетим твое благородие посредством наш пратеник и писмо, та като разберем чувството ти на преданост, което имаш спрямо Римската църква, твоята майка, да изпратим после при теб по-висши пратеници, които да пасат със слово и пример, както теб, за когото се казва, че си произлязъл от благороден римски род, така и намиращия се под твоя власт народ, и да те уверят за благоволенieto и любовта на апостолическия престол. И макар твое благородие да се е усъмнил отначало в нашия пратеник, тъй като знаещ, че понякога ангелът на *сатаната се неопразнява в ангел на светлината* (2 Кор. 11:14), все пак, като си разбрал след това истината чрез свидетелството на благородния мъж Претекстат, ти си се погрижил, както се казва в писмото ти до мен, да го приемеш благосклонно и с почести. Ти обаче ни отговори по него писмено и смирено и ни съобщи, че си сметнал нашето писмо по-скъпо от всяко злато и от кой да е скъпоценен камък и че си благодарил на Бога, задето те удостоил да те посети. Ти добави също, че, макар, следвайки примера на славопаметните си братя, да си се опитвал веднъж, втори и трети път да изпратиш до нас пратеници, все пак не си могъл да изпълниш това, което си пожелал. Но сега, подкрепен от нашето писмо, ти се опита да изпратиш с нашия пратеник браничевския преждеосвещен епис-

коп В[ласий], въпреки че същият преждеосвещен епископ да не можа да достигне до нас поради опасните пътища. Ти обаче смирено поиска Римската църква да ти даде корона, както се чете в твоите книги, че е дала на Петър, Самуил и на другите твои знатнопаветни предци. Ние прочее, за да се уверим в това по-добре, наредихме да бъдат прочетени внимателно нашите регистри, от които ясно узнахме, че в подчинената ти земя са били короновани много царе. Освен това в тях се съдържа, че по време на нашия предшественик, блаженопочившия папа Николай¹⁴, българският цар, на чиито допитвания отговарял твърде често, за негова прослава бил покръстен заедно с цялото му поверено царство и че самият цар бил поискал от него архиепископ. И пратеник на българския цар Михаил¹⁵ бил донесъл на нашия предшественик папа Адриан¹⁶ заедно с царски дарове и царско писмо и поискал от него да му изпрати да си избере някой от кардиналите за архиепископ, когото после, след одобрение от тяхна страна и след като се завърне при апостолическия престол, самият той да посвети. Когато същият Адриан изпратил там заедно с двама епископи¹⁷ някой си поддякон българите, подкупени от гръцките дарове и подведени от обещанията (им), приели гръцки свещеници, като изгонили римските¹⁸. И тъй, макар споменът за толкова голямо лекомислие да ни кара да бъдем предпазливи до такава степен, че да не прашае лично до тебе някой от нашите братя кардинали, все пак ние решихме да проводим до тебе като пратеник на апостолическия престол любимия син Й[оан]¹⁹, капелан и наш близък, мъж предвидлив и разсъдлив, когото поради неговото благочестие и честност ние и нашите братя обичае в Господа с особена обич между останалите наши капелани. Нему ние поверихме нашата длъжност да изправя в цялата ти земя духовните работи, които намира, че трябва да бъдат изправени, и да установява това, което би трябвало да бъде установено съгласно с Бога. По него ние също така изпращае за архиепископа на твоята

страна палиум, сиреч знака за пълнота на първосвещеническата длъжност, който трябва да му се предаде съгласно с формулата, която изпращаме под вид на наша була. На същия наш пратеник ние дадохме поръчение, ако някои в твоята страна случайно трябва да бъдат повишени в сан или да бъдат посветени за епископи, той да нарежда те да бъдат назначавани и посвещавани само чрез съседни католически епископи. Също така ние му възложихме да издири по-грижливо както по старите книги, така и по други документи истината относно короната²⁰, дадена от Римската църква на твоите предци, и да обсъди с тебе всичко, което би трябвало да бъде обсъдено, та когато бъдем осведомени за всичко от него и от твоите пратеници, да действаме по-нататък по-умно и по-зряло, според както трябва да се действа. И тъй ние молим твое благородие и те подканяме в името на Бога да приемеш нашия пратеник благосклонно като наше лице и да се стараеш да му оказваш почит, като и ти сам приемеш спасителните му съвети и постановления, а и направиш те да бъдат приети и спазвани от цялата църква на българите и власите. Защото за теб е от полза колкото за временната слава, толкова и за вечното спасение ти да бъдеш римлянин както по род, така и по подражание, а народът на твоята земя, който твърди, че е произлязъл от римска кръв, да следва наредбите на римската църква, така че и в божествения култ нравите да изглеждат, че наподобяват отеческите. Дадено в Латеран на 27 ноември [1202 г.].

4. [Писмо на Василий, архиепископ на Загора, до папа Инокентий III²¹]

До почтенея и светейши върховен първосвещеник
— папата. Аз, Василий, недостойният архиепископ на ваша

светост и пастир на Загора²², заслужено ви [изпращам] като на наш духовен баща поздрав, привет и поклон. Въпреки че не можем да ви се поклоним тялом, все пак ние ви се кланяме духовно и съобщаваме на ваша светост, че когато видяхме изпратения бриндизийски архипрезвитер Доминик, ние благодарихме на Бога, който не презря нас, смирените и недостойни раби, алчущи и жаждущи за благословението на светата Римска църква, понеже и нашите господари — императорите — и ние желяхме от много години да изпратим пратеници до вас, но не можахме. И сега вие постъпихте твърде добре, че по волята на всемогъщия Бог и на ваша светост изпратихте на нашия господар император молитва и благословия. Когато научихме това от нашия император, който прати да ни извикат, ние вдигнахме ръце към небето заедно с целия народ и казахме така: “Господ не ни е забравил, което ние не вярвахме”. Затова всички ние, малки и големи, подобно на добри чеда ви молим като добър баща нашият господар император²³ да получи това, което иска от вас, защото той е достоен да го получи, тъй като и сам той, и цялото му царство като наследници, произлизащи от римска кръв²⁴, имат добро чувство на преданост спрямо Римската църква. Ние молим пак ваша светост да приемете като облечени с доверие нашия син и събрат презвитер Власий, епископ на град Браничево, заедно с най-верния ваш пратеник До[миник], бриндизийски архипрезвитер, понеже нашият господар император Калоян им довери своите тайни, и да смятате за вярно това, което те и нашето писмо ви кажат. И ние молим ваша светост да побързате да изпратите пратениците си, защото тогава ще бъдем по-уверени във вашето посолство. Господ да ви даде много години.

5. [Писмо на княз Белота до папа Инокентий III²⁵]

Аз, княз Белота²⁶, преголям грешник, изказвам почит към великата ваша светост, прославена по цял свят. Известявам ти, че ни бе твърде приятно, когато при нас дойде вашият пратеник — архипрезвитерът Доминик — и ни съобщи за ваша светост и моля за молитвата и благословията на твоя светост, за да мога да участвам аз, жена ми, децата ми и целия ми род в благодатта на Римската църква. И първият, който мине през наша земя, нека ни донесе писмо и благословия от вас, за да бъдем утвърдени във вашите молитви.

6. [Писмо на папа Инокентий III до Василий, архиепископ на Загора]

До архиепископа на Загора [Василий]²⁷

Понеже знаем, че за нас е казано по отношение на блажения княз на апостолите Петър: И ти, който някога бе обърнат във вярата, утвърди братята си (срв. Лук. 22:32), когато се връщаме от безбройните грижи, които ни притискат, към спокойствието на нашата мисъл, ние утвърждаваме и отдалечените наши братя и съепископи, които въпреки че физически са далеч, все пак ги смятаме, че присъстват духом в това, което се отнася до тяхното спасение и до единството на църквата, та както са призовани към грижи, така да бъдат подкрепени от нашите съвети. Разбира се, тъй като тялото на светата църква е едно според думите на апостола: Всички сме едно тяло в Христа (Рим. 12:5), не трябва да се смята,

че в едно тяло има много глави, но след Господа за глава на божията църква трябва да смятаме само този, когото нашият Господ Иисус Христос си е поставил за заместник и дори го е нарекъл глава, като казал на Петър: *"Ти ще бъдеш наречен "кефас", което се превежда и "камък", и "глава" (Иоан. 1:42).* Разбира се, понеже Господ му е поверил да пасе овцете му, казвайки *Паси овцете ми* (Иоан. 21:15—17), който не пожелае да го признае за глава и пастир, той се показва чужд на Христовата кошара, сиреч на църквата. Ние прочее, които Господ пожела да бъдем, макар и незаслужено, негови наместници и наследници на княза на апостолите, за да покажем на дело чувството на бащина обич спрямо църквата на българите и на власите, за която се казва, че е произлязла и по плът, и по кръв от римляните, отдавна вече решихме, че трябва да бъде изпратен лично при любимия син, благородния мъж Калоян, господаря на българите и власите, любимия [Доминик], бриндизийски архипрезвитер, който да утвърди в преданост към апостолическия престол както самия него, така и намиращия се под негова власт християнски народ и като се завърне, да ни осведоми за чистотата на вярата и за истинността на обичта му. Впрочем ние се радваме и одобряваме твоята мъдрост в Господа, дето признавайки главенството на апостолическата църква, писа, че ти жадуваш за благодатта и благословията на светата католическа и апостолическа църква и си благодарил на Бога, че гореспоменатият благороден мъж е заслужил да бъде посетен от наше писмо. И тъй, желаяйки досега да затвърдим тебе и поверената ти църква по-пълно в църковното единство и преданост към апостолическия престол, ние решихме да изпратим до теб и до споменатия благороден мъж [като пратеник на апостолическия престол] любимия син Иоан *и пр., както по горе, сиреч в изпратеното до Калоян писмо до обичаме.* Нему ние също така поверихме нашето право да изправя в цялата земя на същия благороден мъж *и пр. до.* По него също изпращаме на твое братство палиум *и пр.*

в същия смисъл до, който ще трябва да се предаде. И тъй ние ти напомняме, брате, и те подканяме по-настойчиво и ти поръчваме чрез апостолическо писмо, признавайки главенството и първенството на апостолическия престол, да постоянстваш в предаността си към нас и към Римската църква и да приемеш благосклонно самия посланик като наше лице *и пр. почти в същия смисъл до*, спазвани [от цялата църква на българи и власи], за да следват наставленията на Римската църква тия, които водят началото си от римляните. Ти ще узнаеш, че ние сме дали поръчение на същия наш посланик, ако някои от твоята страна случайно *и пр. почти в същия смисъл до* да се действа. Дадено в Латеран на 27 ноември [1202]²⁸.

7. [Писмо на папа Инокентий III до княз Белота]

До благородния мъж княз Белота...,
жена му и синовете му²⁹

Получихме с подobaваща благосклонност писмото, което ваше благородие ни изпрати по любимия син [Доминик], бриндизийския архипрезвитер, и разбрахме добре какво съобщавате с него. Радваме се обаче в Господа и одобряваме мъдростта на ваше благородие, че имате чисто чувство на преданост спрямо нас и Римската църква и искате да бъдете укрепени с нашата благословия и подпомогнати от молитвите ни. И тъй ние напомняме на ваше благородие и ви подканяме по-настойчиво и поръчваме чрез апостолическо писмо, постоянствайки смирено в предаността си към нас и апостолическия престол, да приемете благосклонно и да се стараете да оказвате почит на любимия син Й[оан], капелан

и наш близък, пратеник на апостолическата църква, мъж предвидлив и разсъдлив, когото поради благочестието и честността му ние и нашите братя обичаме в Господа с особена обич между останалите наши капелани. Разбира се, ние ви имаме дълбоко в сърцето и отправяме молитви към Господа да ви даде да минете по същия начин през земните блага, за да получите най-после вечните. Дадено в Латеран като горното³⁰.

8. [Писмо на цар Калоян до папа Инокентий III]

**Калоян, император на българите,
до пресветия господин патриарх римски папа
на християнската вяра от Изток чак до Запад³¹.**

Аз ти пращам послание, като се радвам, ако моят пратеник те намери здрав и весел заедно с всички, които са с тебе и с всички твои сродници и приятели. Аз съм здрав по добредеянието на Господа и на блажената Дева и чрез молитвите на светите апостоли Петър и Павел, и чрез светите твои молитви. Аз, Калоян, император на българите, разбирам, че ти имаш власт от Бога да свързваш и развързваш, както е имал блаженият апостол Петър, комуто Господ рече: Каквото свържеш на земята и прочие (срв. Мат. 16:19), така и на тебе възложи Бог тази благодат. Затова, когото свържеш, е свързан, и когото развържеш, развързан е. Известявам на твоя светост, че се изминаха шест години, откак аз веднъж, дважди и три пъти изпращах при вас, но моите пратеници не можах да стигнат при твоя светост и да предадат моето слово и да ми донесат твоето утешение. Господ вдъхнови твоя светост да ми изпроводи бриндизийския

архиепископ Доминик, от когото разбрах, че не си ме забравил мене — твоя роб. Аз го почетох като твой човек и му дадох писмо, което да отнесе на твоя светост и което, Бог знае, дали е донесъл или не е донесъл. Откакто гърците узнаха това, патриархът и императорът пратиха при мене [пратеник с предложение]: “Ела при нас, ще те коронясаме за цар и ще ти поставим патриарх, защото царство без патриарх не бива.” Но аз не пожелах, а, напротив, прибягнах до твоя светост, защото искам да бъда роб на св. Петър и на твоя светост. И нека знае твоя светост, че аз изпроводих при тебе архиепископ с всяко устроение и богатство, и копринени платове, восък и сребро, коне и мулета, за да почете той твоя светост вместо мене, твоя роб. И аз моля чрез молитвите на блажения апостол Петър и чрез светите твои молитви да изпроводиш кардинали, на които твоя светост да поръча да ме коронясат за цар и в моята земя да поставят патриарх, та да съм твой роб през времето на моя живот.

Освен това да знае твоя светост, че аз, архиепископ Василий, идвах с това богатство, за да почета твоя светост, и стигнах до Драч³², гдето видях пратениците на граф Валтер³³, които заедно с мене се зарадваха и се разпореждаха да преплуват заедно с мене. Но гъркът, който идваше с тях, след като се посъветва с дука на Дирахим³⁴, не ми позволи да премина с тях, уверявайки, че ако премина, ще бъде неприятно на императора. Когато чува това архидяконът и латинските свещеници, които се намират в Драч, също ме посъветваха да не преминавам и ако постъпя иначе, щял съм да загубя вещите и себе си. Поради това изпроводих при теб знатните мъже и верни на царя люде коместабул Сергей³⁵ и презвитер Константин³⁶, на които е поръчано да ти известят истината. Нека Господ те вдъхнови да постъпиш добре в това дело.

9. [Писмо на папа Инокентий III до Василий, архиепископ на Загора]

До архиепископа на Загора

След като получихме писмото, което твое братство ни изпрати от името на благородния мъж Калоян, господаря на българите, по любимия син презвитер Константин и коместабла Сергей, ние изпитахме по-пълна радост, че като мислите двамата еднакво правилно за ключовете на църквата, признавате на Римската църква първенството и на нас — властта да връзваме и развързваме, а на църковното учение — главенството. Вие наистина разбирате, че за нас е казано от Господа, а не само за блажения Петър: *Ще ти дам ключовете на царството небесно и каквото завържеш на земята* и пр. (Мат. 16:19), но за нас се казва също и у пророка: Ето поставих те днес над народи и царства, за да рушиш, разрушаваш и погубваш, да строиш и насаждаш (по Иер. 1:10). Искате от нас и царска корона, и върховенството на патриаршеско достойнство, тъй като същият благородник желае чрез нашия авторитет да му се възложи корона и в земята му да се постави от нас патриарх. Ние обаче отдавна вече сметнахме, че трябва да се изпрати лично до същия благородник любимия син Доминик, бриндизийския архипрезвитер, за да можем да бъдем осведомени за неговата и на подчинените му преданост и за положението на земята [му], тъй като ние не само искаме, но дори желаем, щото той, както е произлязъл от благороден римски род, така също да следва наредбите на Римската църква и да вземе от нея наставление в католическата вяра и начало на своето достойнство. Когато и той се завърна при апостолическия престо с писмо от същия български господар, от теб и от княз Белота, ние се осведомихме за гореказаните неща и решихме да изпратим при него като пратеник на Римската църква

нашия капелан, любимия син Й[оан], като му предоставихме пълна възможност да изправа в цялата му страна духовните работи, които намери, че трябва да бъдат изправени, и да установява това, което би трябвало да бъде установено съгласно с Бога. Чрез него ние сметнахме, че и на един от архиепископите на неговата земя трябва да бъде изпратен палиум, сиреч знакът за пълнота на първосвещеническата длъжност. Ние му поръчавме също, ако случайно някои в онази земя трябва да бъдат повишени в чин или да бъдат посветени в епископи, да не се бави да действа в назначаването на тези, които трябва да бъдат назначени, и в посвещаването на тях, които трябва да бъдат посветени, само чрез съседните католически епископи. На същия ние дадохме и поръчение да издири по-грижливо истината относно короната, дадена от Римската църква на дедите на често споменавания благороден мъж, и да обсъди със същия всичко, което сметне, че трябва да се обсъди, та, осведомени най-после чрез него и чрез пратениците на същия благородник, да можем да действваме по този въпрос по-умно и по-бързо. Неотдавна обаче същият наш пратеник се срещнал с пратениците на същия благородник, изпратени при прескърпия в Христа наш син... светлия крал на Унгария³⁷, с които той обявил, че ще замине незабавно при техния господар. И тъй, въпреки че си решил да изпратиш до нас гореказания презвитер К[онстантин] и коместабула С[ергий], все пак, понеже споменатият благородник е възложил специално на теб задължението да дойдеш при нас и те е натоварил със своето посолство, ние напомняме на твое братство, подканяме те по-настойчиво и ти поръчваме с апостолическо писмо да се представиш пред нашите очи, ако някога може да стане, след като, ако потръбва, изоставиш множеството прислуга и конната свита. Наистина ние вярваме, че чрез теб ще бъдем до такава степен осведомени за това, за което искаме да бъдем осведомени, че не ще трябва може би да очакваме връщането на онзи пратеник. Напротив, ние ще

можем да изпратим наш пратеник, чрез когото да се задоволи по-пълно желанието и искането на господаря на българите. Постарай се да отплуваш за Апулия, защото ще наредим да бъдеш съпроводен безопасно оттам или от друго място по море или по суша лично при нас и да бъдеш отпратен в своята страна със сигурен съпровод, за да не трябва да се съмняваш за връщането. Дадено във Ферентино на 10 септември (1203).

10. [Писмо на папа Инокентий III до цар Калоян]

До благородния мъж Калоян, с почти същото съдържание чак до края³⁸. И тъй, когато самият архиепископ, както се надявам, дойде при нас, ние, доколкото можем, в съгласие с Бога и нашата чест ще се съгласим с твоите и неговите искания, тъй като ние имаме намерение да утвърдим както теб, така и народа под твоя власт в католическата вяра и да ги закрепим здраво в предаността им към апостолическия престол, а теб лично да почитем като духовен син на църквата. Затова ние напомняме на твое благородие и те подканяме по-настойчиво да възстановиш мирните договори с любимия син — благородния мъж Вълко³⁹, за да не би в случай на раздор своята или неговата земя да се изложи на непоправими щети. Дадено, както горното⁴⁰.

11. [Писмо на папа Инокентий III до цар Калоян]

**На Калоян, светлия цар на българите и власите
и на неговите потомци, които ще го наследят
както в царството му, така и в предаността му към
апостолическия престол за вечни времена⁴¹.**

Царят на царете и господарят на господарите Иисус Христос, *свещеник навеки по чина Мелхиседеков* (Пс. 109:4; Евр. 5:6, 7:17), в чиито ръце Отец даде всичко, поставяйки под краката му всичко, чиято е земята и пълнотата на този земен кръг и всички негови обитатели, нещо повече — пред когото се прегъва всяко коляно на небесните, земните и подземните [обитатели], постави върху народите и царствата върховния първосвещеник на апостолическия престол и на римската църква, когото остави в лицето на благородния Петър за свой заместник, като му даде власт да изкоренява, да разорява, да погубва и да унищожава, да създава и да посажда, обръщайки се към него чрез пророка, който е бил от свещениците на Анатот: *Ето, Аз те поставих над народи и царства, за да изкореняваш и разоряваш, да погубваш и разрушаваш, да съзидваш и да насаждаш* (Иер. 1:10). За да посочи обаче това по-ясно, когато заради човечите се възплътил и се отправил в Идумея, за да му се подчинят иноплеменниците и да доведе своите овце, които не бяха от тази кошара, та да стане *едно стадо и един Пастир* (Иоан. 10:16) в негово лице, който е Бог над всичко, благословен във вековете, Той постави не чрез друг, но чрез себе си основа на вселенската църква и даде на нейния княз на апостолите Петър ръководството и първенството, казвайки му: *Ти си Петър [Камен] и на тоя камък ще съградя църквата Си, и портите адови няма да ѝ надделеят; и ще ти дам ключовете на царството небесно* (Мат. 16:18–19). И тук

непосредствено добавил: *И каквото свържеш на земята, ще бъде вързано на небесата; и каквото развържеш на земята, ще бъде развързано на небесата* (Мат. 16:19). И след своите страдания, когато щял да се възнесе на небето, Той, предавайки и поверявайки му във всяко отношение своята кошара, сиреч църквата, му казал: *Паси овцете ми*, като три пъти повторил израза (Иоан. 21:15 и сл.). С това Той ясно показал, че до неговата кошара не се отнасят ония овце, които са отказали упорито да бъдат поверени и подчинени на блажения Петър и не са пожелали да се обучат в неговото учение и да се подчинят на неговото ръководство. Понеже църквата представлява онзи ковчег, в който са били спасени малко души, тъй като останалите загинали в потопа (по Бит. 6:14 и сл.), затова както погинали в потопа всички, които не влезли в ковчега, така всички, които бъдат намерени извън църквата, ще бъдат осъдени при Съда. Защото ковчегът представлява църквата, потопът — Съда, а Ной, кормчията на ковчега — Петър, пастира на църквата. За първия се разказва, че вървял с Бога (по Бит. 6:9), а за втория се пише, че дошъл до Бога по водите на морето (по Мат. 14:28 и сл.), което означава този свят. С това ясно се отбелязва, че на Петър не е била поверена отделно някаква особена църква, но целия свят и цялата църква. Защото, както много води означават многото народи, така голямото и обширно море означава целия свят. Затова, докато другите били възбудени, Господ дал нему пълната власт, като му казал: *Ти ще се наречеш Кефас, което се превежда с “Петър” [камък] и “глава”, за да посочи Петър като глава на църквата, който, както маслото, което се стича от главата на Аарон по брадата (по Пс. 132:2), да се разлее в членовете, за да не загине нищо напълно само за себе си. Защото в главата процъфтяват всички чувства, а известна част от тях се отклонява в членовете. Освен това, когато Петър питал дали се прощава до седем пъти на брата си, колчем греша против него, казва се, че Господ отговорил: *Не ти казвам до седем, а до седем-**

десет пъти по седем (Мат. 18:21 и сл.). Разбира се, тъй като цялото време се ограничава с числото седем дни, на това място умножената на себе си седмица означава всичките грехове на всички, тъй като само Петър може да опрощава не само всичко, но и на всички греховете. Защото намираме, че Господ е казал не за друг, а за него: *Върви след Мене* (Мат. 8:22; 9:9), сиреч да го подражава в службата на истински пастир и в пълнотата на църковната власт, защото Господ си го е назначил него като заместник в службата и наследник в наставничеството, прехвърляйки към същия наследство, върху чиито скъпоценности беше паднало неговото ръководство, за да направи след него и по негово време и други участници в завещаното наследство. Тъй като прочее изпълняваме, макар и незаслужено, службата на земята на този, който е Господар в царството на хората и който ще го даде, комуто пожелае, понеже чрез него царете царуват и владетелите господаруват (Притч. 8:15 и сл.), тъй като намираме, че той казал за Петър, наследниците му и за нас: *Аз се молих за тебе, Петре, да не оскъднее вярата ти; и ти някога, кога се обърнеш, утвърди братята си* (Лук. 22:32), и тъй като се придържаме към заповедта на Господа да му пасем овцете, ние, желайки да се грижим с отеческа грижа в духовните и земните работи за народите на българи и власи, които от много време са били откъснати от гърдите на своята майка, уповавайки се на властта на този, чрез когото Самуил помаза за цар Давид (1 Цар. 16:13), ние те поставяме за цар над тях⁴² и ти изпращаме по любимия син Л[ъв]⁴³, презвитер кардинал на Св. Кръст, посланик на апостолическия престол, мъж предвидлив и почтен, приятен нам между другите братя, царски скиптър и царска диадема⁴⁴, която да ти бъде възложена един вид от нас чрез неговите ръце, след като получи от теб клетвено уверение, че ще останеш предан и послушен на нас, на нашите наследници и на Римската църква и ще запазиш в подчинение и преданост на апостолическия престол всички земи и племена,

подчинени на твоята власт. Освен това по молбата на нашия досточтим брат Власий, епископ браничевски, когото изпрати при апостолическия престол, ти предоставяме пълна свобода да сечеш в царството си държавна монета⁴⁵, отбелязана с твоя образ. Също и на нашия досточтим брат [Василий], търновския архиепископ, предоставяме привилегиума на приматство⁴⁶ върху всички земи, над които заповядваш. Той и неговите наследници да коронясват с властта на апостолическия престол твоите бъдещи наследници, след като получат от тях подобна клетва, и да имат в твоята земя приматско достойнство и да им бъдат подчинени поставените митрополити както в областта на България, така и на Влахия⁴⁷, които да оказват на примаса дължимата според каноническата форма почит и уважение. Впрочем, прелюбими сине, ти така да почувстваш милостта, която ти оказва твоята майка, апостолическия престол, така да ни възрадваш за всичко, което ти даваме на тебе самия, така да заздравиш царството си в подчинение и преданост към апостолическия престол, та когато то бъде основано под закрилата на Петър върху твърдостта на онази скала, за която апостолът казва: Камъкът обаче беше Христос, да не се бои нито от проливните дъждове, нито от напора на ветровете, нито от разлива на реките (по Мат. 16:18, 7:25). И ти освен помощта на апостолическия престол, която ще почувстваш сега съобразно с твоята преданост, би дошъл от временното царство до вечното царство. И тъй ние решаваме никой изобщо да не нарушава *и т. н.* този привилегиум на нашето постановление и отстъпка или да му *и т. н.* Обаче ако някой *и т. н.* Даден в Анагни от ръката на Ио(а), поддякон и нотариин на Светата римска църка, на 25 февруари, VII индикт. От Въплъщение Господне 1203 г А о понтификата на папа Инокентии III — седма година

12. [Писмо на папа Инокентий III до архиепископ Василий]

**На [Василий,] търновския архиепископ,
примас на българите и власите, и на неговите
приемници, които ще го заместят канонически
и които ще го наследят в предаността
към апостолическия престол. За вечни времена⁴⁹.**

Царят на царете *и пр. до* Самуил помага за цар Давид (1 Цар. 16:13)⁵⁰. Ние поставяме прескъпия ни в Христа наш син Калоян, досега господар на същите, за цар над тях, [и] по любимия син *и пр. до* ще запази в подчинение и преданост към апостолическия престол [всички земи и племена, подчинени на твоята власт]. И теб те поставяме за примас⁵¹ в царството на българите и власите и ти предоставяме с настоящия привилегиум приматската власт над търновската църква, като постановяваме ти и твоите приемници, които те наследят в предаността към апостолическия престол, да се издигате с приматството над останалите митрополити на България и Влахия. Те да оказват на самия теб и на тях дължимите на примаса съгласно с каноническата форма уважение и почит. Ние искаме твое братство да знае, че у нас тези две думи — примас и патриарх, макар имената им да са различни, значат почти напълно едно и също, понеже примасите и патриарсите по сан са едно и също⁵². И чрез настоящия привилегиум ние даваме на теб и на твоите приемници пълно право да помазвате, да благославяте и да коронясвате за в бъдеще царете на българите и власите. Когато обаче ти, който сега си примас на споменатата църква, умреш, да не се поставя там начело никой с измамна хитрост освен този, който бъде избран за нея канонически според одобрения обичай. Избраният пък от митрополитите и другите суфрагани⁵³ на същата църква, които могат да вземат

участие, да бъде тържествено посветен за епископ. А след като бъде посветен, да изпрати свои пратеници при апостолическия престол, които да искат взетия от тялото на блажения Петър палиум, сиреч знака за пълнота на понтификалната длъжност. При получаването той ще дава на нас и на приемниците ни и на Римската църква клетвата, която ни дават според общия обичай другите примаси и митрополити и която и самият ти даде при получаването на палиума. Ние изпращаме нейната формула, потвърдена с нашата була за вечни времена, като изтъкваме в нея, когато коронясва за цар някого от приемниците на казания цар, да взема от него предписаната клетва. Когато обаче някои от митрополитите, които ти са подчинени по правото на приматство, поеме пътя на всяка плът, ти ще утвърдиш тържествения канонически избор на удобно лице и избраното лице ще посветиш за епископ. За палиум обаче ти ще изпратиш своите пратеници ведно с пратениците на църквата, чийто предстоятел е, до апостолическия престол и ние ще ти го изпратим по тях на драго сърце и радостно, за да бъде даден чрез теб тържествено на митрополита епископ съгласно с формулата, която ще получиш с наша була, но така че ако се случи да присъства наш посланик или пратеник, ти ще изпълниш това заедно с него. Ние позволяваме мирото и маслото за оглашените и болните да се приготвя всяка година [в деня] на Господнята вечеря според римския обичай както в твоята, така и във всяка съборна църква в България и Влахия, така че, колчем бъде необходимо, да се кръщават тия, които трябва да бъдат кръстени, и да получат конфирмация тия, които трябва да я получат, и посвещението на епископите и назначението на свещениците нито да се възпрепятства напълно поради липсата на подобни неща, нито да се отлага за по-дълго време. Защото, макар досега у вас да не са получавали обикновено свето помазване нито презвитерите при своето назначение, нито епископите при своето посвещение, все пак ние желаем занаяпред първосве-

щениците и свещениците да се помазват тържествено, следвайки не толкова нашия обред, колкото божественото предписание, по силата на което в закона се предписва да се помазват тържествено първосвещениците и свещениците — да се помазват ръцете на тия, които се назначават за презвитери, а на тия, които се посвещават за епископи — както ръцете, така и главата. Освен това ние даваме на твое братство правото да се носи пред теб по цяла България и Влахия кръстът, сиреч знамето на страданието Господне. И тъй ние решаваме *и т.н. както по-горе*. Дадено, както по-горното⁵⁴.

13. [Писмо на папа Инокентий III до архиепископ Василий]

До търновския архиепископ В[асилий],
примас на българите и власите

Когато дойде при апостолическия престол нашият досточтим брат [Власий]⁵⁵, браничевският епископ, той ни съобщи ясно, че при посвещението си не е бил получил своето помазване, понеже у вас не е имало обичай да се помазват първосвещениците, когато се посвещават. Ние прочее поръчахме по отношение на него да се допълни това, което му е липсвало, като наредихме да се помажат според църковния обичай главата и ръцете му със свето миро от досточтимия наш брат епископа на Албано Йо[ан], подпомогнат от двама епископи. Католическата църква спазва това не само по божествена заповед, но и по примера на апостолите. Наистина в Изход четем, че Господ възложил на Моисеи да помаже Аарон и синовете му, за да му бъдат свещеници (Изх. 28:1; Лев. 8:2). И Анаклет⁵⁶, по произход грък, който бил назначен за презвитер от блажения Петър⁵⁷, а после насле-

дил Климент³⁸ в апостолската длъжност, предава, че епископите при своето назначение трябва да бъдат помазвани по обичая на апостолите и на Моисей, защото всяко освещаване става със Светия Дух, чието невидимо достойнство е смесено със светото миро. После ние искаме ти да знаеш, че има два вида помазване: външно, което е материално и видимо, и вътрешно, което е духовно и невидимо. С външното видимо се помазва тялото, с вътрешното невидимо се помазва душата. За първото апостол Иаков казва: *Болен ли е някой между вас, нека повика презвитерите църковни и те да се помолят над него, като го помажат с елей в името Господне. И молитвата, произлизаща от вратата, ще изцери болния* (Иак. 5:14—15). За второто апостол Иоан казва: *Помазанието, което вие получихте от Него, пребъдва у вас, и нямате нужда да ви учи някой, но самото това помазание ви учи на всичко* (1 Иоан. 2:27). Помазването е видим и външен белег на вътрешното и невидимо помазване и не само белег, но и тайнство, защото, ако се вземе достойно, то без съмнение или поощрява, или прави да се увеличи това, което отбелязва. И тъй, за да се получи външно и видимо помазване, благославя се елей, който се нарича елей на оглашените и на немощните, и се прави миро, като се приготвя по тайнствен начин от елей и балсам. Защото чрез елей се означава блясъкът на съвестта, според както четем: *Мъдрите, заедно със светилниците си, взеха и елей в съдовете си* (Мат. 25:4). А с балсам се изразява уханието на славата, поради което се казва: *Дадох ухание като благовонен балсам*. И тъй, епископът трябва да бъде помазан с това миро не толкова телесно, колкото душевно, та и вътрешно да има блясъка на съвестта по отношение на Бога, а и външно да има уханието на славата по отношение на ближния. За блясъка на съвестта апостолът казва: *“Славата ни е свидетелство за нашата съвест”* (по 2 Кор. 1:12). Защото цялата слава на дъщерята на царя е отвътре. За благоуханието на славата същият апостол казва: *Навсякъде ние сме благоу-*

ханието Христово и за едни сме живително ухание за живот, а за други — смъртоносно ухание за смърт (По 2 Кор. 2:15—16). Наистина епископът трябва да има добро свидетелство и от тях, които са вътре, и от тях, които са вън, та съдът да привлича съд и който чуе, да каже: Дойдох. С това благовоение се освещават главата и ръцете на епископа. Защото под глава се разбира умът според онова място: *Помажи главата си и си умий лицето* (Мат. 6:17). С ръцете се обозначават делата според онова място: *От моите ръце капеше смирна* (Песен на песн. 5:5). И тъй ръцете се помазват с елей на благочестието, за да може епископът да се труди добре за всички, най-вече обаче за служителите на вярата. Главата обаче се помазва с балсама на любовта, за да обича Бога с цялото си сърце, с целия си ум и с цялата си душа, и ближния си като себе си. Главата се помазва заради авторитет и достойнство, ръцете — заради службата и длъжността. Главата се помазва, за да се посочи, че представлява неговата личност, за което пророкът казва: *Като драгоценен елей на глава, който се стича по брада, брадата Ааронова* (Пс. 132:2). Главата на мъжа е Христос, главата на Христа — Бог, който за себе си казва: “Духът Господен е върху Мене, понеже Ме помаза, прати Ме да благовестя на бедните” (По Лук. 4:18). Ръцете на епископа се помазват, за да се посочи, че той получава власт да благославя и да посвещава. Затова, когато посветителят ги помазва, казва: Удостой, Господи, да посветиш и осветиш тия ръце посредством това помазване и нашето благословение, та каквото и да осветят, да бъде осветено, и каквото благословят, да бъде благословено в името Господне. Обаче в Стария завет се помазват не само свещенослужителят, но и царят, и пророкът, както Господ заповядва на Илия в книгата на царете: *Иди и върни се по пътя си през пустинята в Дамаск и, кога пристигнеш, помажи Азаила за цар на Сирия, а Ииуя, Намесиевия син, помажи за цар над Израиля; Елисея пък, Сафатовия син, от Авел-Мелоха, помажи за пророк вместо себе си* (3 Цар.

19:15—16). Но след като Иисус Назарянин, който според апостола е *Глава на църквата, а тя — Негово тяло* (Ефес. 1:22—23; Кол. 1:18), и когото Господ помаза, както е казано в Деяния на апостолите, със Свети Дух (По Деян. 10:38), бе помазан с елей повече от съучастниците си (По Пс. 44:8), помазването на владетеля е пренесено от главата върху ръката, за да не се помазва оттогава владетелят по главата, но по ръката или по рамото, с които се означава съответно владицеството, според това, което четем: *властта е на раменете Му* (Ис. 9:6). И за да покаже това, Самуил накарал да поставят плешка пред Саул, комуто дал челно място пред тия, които били поканени (По 1 Цар. 9:22, 24). Сакраменталното помазване обаче е запазено върху главата на първосвещеника, защото в първосвещеническата длъжност тя представлява личността на главата. Има обаче разлика между помазването на първосвещеник и на владетел, защото главата на първосвещеника се освещава с миро, а ръката на владетеля се омекчава с елей, за да се посочи колко е голяма разликата между властта на първосвещеника и силата на владетеля. Защото Христос със своята кръв ни направи нас за нашия Бог царство и свещенослужители, поради което апостол Петър казва: *Вие сте род избран, царствено свещенство* (1 Петр. 2:9). Затова в Новия завет се помазват не само свещенослужителите и царете, но и всички християни: два пъти преди покръстването, но с благословен елей, първо по гърдите, а после между плешките, и два пъти след покръстването, но със свето миро, първо по темето, после по челото. Този, който ще бъде кръстен, се помазва по гърдите, за да отхвърли чрез дара на Светия Дух греха и невежеството и да приеме правата вяра, защото праведният живее с вярата (По Рим. 1:17). Този, който ще бъде кръстен, се помазва между плешките, за да захвърли благодарение на милостта на Св. Дух немарливостта и бездействието и да върши благотворство, защото *вярата без дела е мъртва* (Иак. 2:20,26), за да има чрез тайнството на вярата чистота на мислите в

душата. Чрез упражняването на труд да има сила на действията на плешките, понеже според апостола вярата действа чрез любовта (По Гал. 5:6). Кръстеният обаче се помазва по главата, за да бъде готов да даде разяснение за вярата на всеки просещ, защото под главата се разбира умът, според както се казва: *Очите на мъдрия са на главата му* (Екл. 2:14), чиято горна част е разумът, а долната — чувствителността. Затова под темето, което е горната част на главата, се разбира правилно разумът, който е горната част на ума. Кръстеният се помазва по челото, за да изповядва свободно, което вярва, защото със сърцето се вярва за справедливост, а с устата става изповед за спасение, помнейки това, което казва Господ: Който ме изповядва пред хората, ще го изповядам и аз пред моя Отец (По Мат. 10:32). Преди кръщаването обаче се помазва с благословен елей, а след кръщаването — със свещено миро, защото мирото подхожда само на християни. Защото Христос се нарича по “хрисма” или по-скоро “хрисма” се нарича по Христос — не според формата на думата, но според смисъла на вярата. Християните са наречени по Христа, както би могло да се изведе “помазани” от “маз”, за да тичат всички в уханието на благовонията на този, чието име е разлят елей. Чрез помазването на челото се означава възлагането на ръцете, което с друго име се нарича конфирмация, защото чрез нея се дава Св. Дух за укрепване и твърдост. Затова, докато останалите помазвания може да извърши обикновен свещенослужител, сиреч свещеник, това помазване трябва да направи само най-голям свещенослужител, сиреч епископ, защото само за апостолите, чиито заместници са спископите четем, че с възлагане на ръка са давали Свети Дух, според както става ясно от думите на Апостолските деяния Когато, се казва [в н го], апостолите, които били в Иерусалим, чули че жителите, които приели словото Божие, те изпратили при тях Петър и Иоан Когато отишли, те се помолили за тя да получат Св Дух Защото Св. Дух не бил слязъл нито вър у един от тях,

но те били кръстени само в името на Господа Иисуса. Тогава полагали ръце върху тях и те приемали Светия Дух (По Деян. 8:14—17). Неговото слизание се означава чрез тайнството на помазването, защото гълъбът, в който Свети Дух слязъл при кръщението върху Христа (По Мат. 3:16), връщайки се при вечер през време на потопа, донесъл клонче от зелена маслина. Пророк Давид (По Пс. 104:15), знаейки предварително за неговото тайнство, проповядвал, че образът трябва да се развеселява с елей. Освен това според църковния обичай помазване става, когато се освещава олтар, когато се посвещава храм и когато се благославя чаша не само по заповед на божествения закон, но и по примера на блажения Силвестър⁹⁹, който, когато освещавал олтар, го помазвал с миро. Защото Господ заповядал на Моисей да направи елей за помазване, с който да помаже скинията на свидетелството и ковчега на завета, а и масата със съдовете (По Изх. 30:25—27). За тези именно помазвания, ако случайно се усъмните, ние ще напъгнем ваше братство по-пълно, когато бъдем потърсени от теб. Обаче тайнството на помазването има по-друго въздействие и представлява нещо по-друго в Новия завет, отколкото в Стария. Затова църквата не изпада в иудаизъм, като употребява тайнството помазване, както заблуждават някои, които не познават нито Писанията, нито Божията мощ. И тъй съветваме твое братство и по-настойчиво те подканяме, като ти поръчваме чрез апостолическо писмо, и ти да получиш свето помазване според поръчението на любимия наш син Л[ъв], презвитер кардинал на Св. кръст, посланика на апостолическия престол, за да не ти липсва нищо по отношение на пълнотата на тайнството, и когато бъдеш помазан със свето миро, по същия начин да помажеш своите архиепископи и епископи и да наредиш те да помажат с благословен елей ръцете на свещенослужителите, като спазваш и изискваш да се спазва в останалото онзи обичай в поставянето на свещеници и посвещаването на епископи, спазван от апостолическата катедра, която по

Божия воля е майка и учителка на всички вярващи. Ние пък ти изпращаме по гореказания кардинал първосвещенически атрибути, калиги и сандали, амиктус и алба, цингулум и сукцинкториум, орариум и манипулум, туника и далматика, хиротека и пръстен, планета и митра⁶⁰. А палиум ти бяхме изпратили по-рано по нашия капелан, любимия ни син И[оан]. И макар римският първосвещеник да не си служи с пастирски жезъл както поради историческо, така и поради мистическо основание, все пак ти, по подобие на другите първосвещеници, ще можеш да си служиш с него. За предназначението на всичко това ще може да те уведоми същият кардинал, както е научил от нас. Дадено, както горното⁶¹.

14. [Писмо на цар Калоян до папа Инокентий III]

В името на Отца и Сина и Светия Дух, амин. Тъй като бе угодно на Господа наш Иисус Христос да ме въздигне господар и император на цяла България и Влахия⁶², издирих в писанията и книгите на нашите предци, и законите на блаженопочившите царе, наши предшественици, отгде те са получили българско царство и царско утвърждение, корона за главите си и патриаршеско благословение. И като изследвахме грижливо, намерихме в техните писания, че тези блаженопочивши царе на българите и власите и наши предшественици Симеон, Петър и Самуил са получили корона за своето царство и патриаршеско благословение от пресветата божия Римска църква и от апостолическия престол, от княза на апостолите Петър⁶³. Така също и моето царство пожела да получи благословение и царско утвърждение чрез корона на главата на своето царство и патриаршеско благословение от Римската църква, от апостолическия престол,

от княза на апостолите Петър и от пресветия наш отец и вселенски патриарх папа Инокентий трети. И от който и господин папа да бъдат дадени и отстъпени патриаршеска благословия и поръчение на града на моето царство Търново за поставяне и посвещаване на архиепископи, митрополити и епископи, а и други църковни свещенослужителски послушания, моето царство позволява те да имат най-пълна власт във всяко притежание и във владенията на моето царство. Разбира се, притежанията на цялата църква в целокупното мое царство и мойт патриарх⁶⁴, митрополитите, архиепископите, епископите и всички свещеници нека да бъдат под властта на Римската църква и да държат закона, обичая и последованието, което са държали блаженпочившите царе на България и Влахия, онези наши някогашни предшественици, и ние, които следваме по същия начин техните стъпки. А пък моето царство подписва своя златопечатник⁶⁵ в потвърждение на това, че никога не ще отстъпи от Римската църква и от апостолическия престол, от княза на апостолите Петър — сиреч нито самото мое царство, нито другите князе на моето царство ще се отлъчат, но аз ще бъда като призван възлюбен син на светия и апостолически римски престол на княза на апостолите Петър. И каквито земи на християни или езичници в бъдеще придобие моето царство, те ще бъдат под властта и повелята на същия свещен и апостолически римски престол. И за да бъде смятан за истински и безсъмнен настоящият златопечатник на моето царство, царството ми го даде в ръцете на препочтения мъж Иоан, пратеник на пресветия римски престол и капелан на господин папата. Подписа се в него и нашето благочестиво и от Бога въздигнато царство. В годината шест хиляди седемстотин и дванадесета, индикт седми⁶⁶.

15. [Писмо на архиепископ Василий до папа Инокентий III]

[Като изпращам] много поклони и големи молитви към господина и преславния и съпрестолен на апостолическия престол отец на цялото християнство и мой господар папа Инокентий III, [аз] Василий, малък и най-смирнен архиепископ на цяла България и Влахия [моля] вашето съвършено благословение. Моля премилосърдния Бог и преблажената Богородица, щото моето послание да намери ваша светост здрав и радостен, и онова, що моята душа желаше в течение на осемнадесет години — благословиенето на престола на блажения апостол Петър и на твоя светост, ето днес ни [го] даде Бог и светата твоя молитва. Нека знае твоя светост колко много аз претеглих, като търсех твоето благословение. На четвъртия ден от месец юли шест хиляди седемстотин и единадесета [година], индикт шести⁶⁷, потегли мое смирение към светия преславен наш отец Инокентий папа Римски, и прекарах тридесет дни в Драч на морето. И когато исках да стъпя в кораб, за да преплувам, тогава гърците ме възпряха и не ме пуснаха да премина, но ме държаха при Драч осем дни и благодарение на многото мои молитви към Бога и преблажения княз на апостолиите Петър чрез твоите свети молитви латините ме освободиха. Защото [гърците] бяха решили да ме хвърлят в морето, но ме спаси Бог и твоята света молитва. Като излязох обаче от града, завърнах се в селището, назовано Краватохори⁶⁸, и останах там 15 дни и оттам изпроводих двама мои благородни мъже в Рим при твоя светост. Дали преминаха или не⁶⁹, Бог знае. Но пристигна ми писмо от страна на моя господар царя господин Иоан, в което ми се съобщаваше: “Завърни се бързо, защото тук пристигна кардинал от страна на господина папата”⁷⁰. Като прочетох писмото на царя и видях, че ме вика, завърнах се и пристигнах в Търново през месец септември и намерих

мъж свет, праведен и честен, изпратен от твоя светост, на име капелан Иоан. И той ми даде всички писма от страна на твоя светост и ми бяха прочетени. Възрадва се много поради това душата ми и като прострях ръце към небето, въздадох благодарност Богу, че навести Господ своя народ, и нашият блажен отец папата потърси овцата, която беше загубена, за да я прибере в светата кошара. И както се съдържа в писмото на ваша светост, така постъпи капелан Иоан според волята на великата ваша светост — даде ми вашето благословение и ми дари палиум за пълнота на свещенослужителския сан на осмия ден от месец септември, на празника Рождение на пресветата наша Богородица. И аз, като получих с голямо смирение и преданост палиума, представих задължение за вярност в присъствието на епископите, които пишат на ваша светост, и на нашия владетел, и на мнозина други, които присъстваха в църквата. И, от друга страна, свети отче, аз моля ваша светост да обзаведеш и изпълниш църковния ред, и [да разпoredиш] как трябва да управлявам паството, което ми е поверено от Бога и от твоя светост. Нямаме свето миро — бяхме го получили от гърците. Гърците обаче мразят нас, както и вас. И знайте, господине мой, че всички тези неща останаха за твоя светост, която трябва във всичко да се разпoredи и да ни поучи за светото миро, и как трябва да кръщаваме людетe, за да не останат те без свето миро и да се допусне грях. Но във всички неща ни поучи, добри отче, нас, твоите загубени и загиващи синове, и прати ми палиуми за двамата митрополити на Преслав и Велбъжд и каквото друго твоя светост знае, което е потребно за пълнотата на моя свещенослужителски сан, нека ми го изпрати ваша светост.

16. [Писмо на българските митрополити и епископи до папа Инокентий III]

Прекланяйки своите вратове под десницата на неговото господство като пред най-свети отец и господин господин папа, с наведена глава и подвити колена поклон. На първо място грешник и смирен митрополит на пресветата църква на Велбъжд Анастасий; след него грешник и смирен митрополит на великата църква на Преслав Сава; и епископът, ако и недостоен, на пресветата църква на Богородица в Скопие Марин; смиреният епископ на пресветата епископия на Призрен Авраам; грешник и смирен епископ на пресветата църква на блажения и преславен великомъченик Прокопий в Ниш Кирик и недостойният епископ и грешник на пресветата църква на Богородица във Видин Климент — ние те молим най-смирено като единствен наш пастир и вселенски отец и господар да благоизволите да ни изпратите палиум за пълнота на свещенослужителския сан, та и ние през всичките дни на нашия живот да не престанем да се молим за вашето велелепие⁷¹.

17. [Писмо на цар Калоян до папа Инокентий III]

До пресветлия повелител и вселенски папа, седящ на престола на блажения Петър и господин отец на моето царство Инокентий III, папа на апостолическия престол и на Римската църква и учител на целия свят. Надявам се в Господа, Спасителя на людетe, че твоя светост е добре и много добре заедно с всички кардинали на светата Римска църква, които седят около престола на твоя светост. Нека

знае великата твоя светост, че синът твой и на Римската църква — царят на всички българи и власи заедно с всички князе на моето царство са много добре благодарение на Бога и на твоята света молитва. Много пъти изпроводи моето царство свои пратеници при твоя светост, но не намериха сгода да преминат при твоя светост. Те не можаха да преминат, защото онези, които не бяха в мир с моето царство, пазеха пътищата⁷². След това, през миналия месец юни⁷³, царството ми изпроводи своя архиепископ и [глава] на цялата българска земя и на всеобщата света и велика църква на Търново и велик човек на моето царство, сега въздигнат в примас и архиепископ на цяла България и Влахия, на име Василий, който, като пристигнал в Драч, не бил допуснат да премине при твоя светост, за да изпълни твоя светост желанието на моето царство съгласно обичая на моите предшественици, царете на българите и власите — Симеон, Петър и Самуил, прародители мои, и на всички останали царе на българите. Обаче с помощта на Бога и със съдействието и молитвите на твоя светост пристигна при мене настоящият пратеник на апостолическото седалище и първопрестола на княза на апостолите и на светата и вссмирна Римска църква капелан Иоан и ми донесе палиум по повеля на твоя светост и на апостолическия престол и украси с този палиум казания архиепископ и го въздигна в примас и архиепископ на цяла България и Влахия, като донесе на моето царство писмо от твоя светост и изложи отново, що му поръчала твоя светост. Изпълни се сърцето ми с голяма радост, защото Бог и твоя светост ме дариха според искането на моето царство. И аз моля и умолявам твоята велика светост да изпълни желанието на моето царство и да изпрати пастирски жезъл за събиране на овцете и останалите неща, който е обичайно да притежава патриархът, и да въздигне сегашния примас за патриарх в светата и велика църква на Търново, първия град на цяла България, и тази църква да има патриарх винаги, дори след смъртта на този патриарх,

по повеля на твоя светост. Понеже ще е тежко поради дължината на пътя и войната между людетe след смъртта на всеки един патриарх да се прибягва към Римската църква, нека бъде предоставено на църквата в Търново да може да си избира и посвещава патриарх, за да не остане тази земя поради липса на патриарх без благословение, и твоето посвещение — непълно, и да не падне грях върху твоя светост. Но сега молим по повеля на твоя светост да бъде приготвено миро за кръщението на християните в светата и велика църква в град Търново. Нека знае твоя светост, че когато ромеите узнаят, че сме получили посвещение от твоя светост, не ще ми дадат миро. И друго моля от твоя светост: да изпратиш кардинали при моето царство — или този, който дойде при мене, или някого другото от апостолическия престол — и да им дадеш корона и скиптер според благословията на апостолическия престол и на княза на апостолите, и да изпратиш привилегиум, подпечатен със злато, по подобие на този, за да се пази винаги в църквата на Търново, и всичко това те да дадат на моето царство и да посетят и коронясат моето царство. Но всички гореказани неща, които трябва да се изпатят на моето царство от твоя светост, нека ги види настоящият пратеник, браничевският епископ Власий, за да може да донесе онова, което ти ще напишеш с твоята ръка. И ако изпълни твоя светост всичко това, тъй ще смятам заедно с рода на моето царство и на всички българи и власи, [а именно] че съм възлюбен син на православната света Римска църква. А [въпроса] за границата между Унгария, България и Влахия предоставям на присъдата на твоя светост, да уредиш това дело честно и справедливо, та да няма грях душата на твоя светост и царството ми да има права над България и Влахия така, както кралят на Унгария да има права над Унгария, и да престанат убийствата на християни между мене и него⁷⁴. Нека знае обаче твоя светост, че на моето царство принадлежат петте епископии на България, които унгарският крал нападна и завладя за-

едно с църковните им правдини, и тези епископии са унищожени — дали е справедливо това да стане? Онова, което каже на твоя светост настоящият пратеник на моето царство браничевският епископ Власий, да приемеш за вярно, защото ще го каже от мое име.

Изпратих на твоя светост три двойни екзамити и златна чаша, и четири либри перпери, и три сребърни чашки, и сребърна обкова за книга.

Калоян, император на България⁷⁵

18. [Писмо на папа Инокентий III до велбъждския митрополит Анастасий]

До велбъждския архиепископ Анастасий⁷⁶

Тъй като всички сме *едно тяло в Христа, а отделно един другиму сме членове* (Рим. 12:5) и се знае, че всички членове нямат едно и също движение, но се различават не само по службата, но и по формата, и този вид нееднаквост или по-скоро различие не само не причинява безформеност, а по-скоро красота на тялото, защото и *звезда от звезда се различава по блясък* (1 Кор. 15:41), редно е тези, които заемат по-високо място в църквата божия, да се почитат повече и да се украсяват с особени знаци на почит. И тъй, понеже сметнахме, че нашият досточтим брат [Василий], търновският архиепископ, трябва да бъде поставен за примас във всички земи, в които заповядва най-скъпият в Христа наш син Калоян, сияйният цар на българите и на власите, като му предоставихме според обичая на апостолическия престол знаците на почит, които се отнасят до неговата длъжност, за да почетем и теб особено като уважаван член на Търновската църква и митрополит на Велбъждската църква и пре-

лат по митрополитско право на нейните викарии, ние ти изпращаме по любимия син Л[ъв], презвитер кардинал на Светия кръст, легат на апостолическия престол, мъж за препоръчване поради честния нрав и учено дарование, когото обичаме с особена обич между останалите наши братя, да ти бъде даден според формулата, скрепена и потвърдена с нашата була, палиум, сиреч знак за пълнота на първосвещеническа власт, взет от тялото на блажения Петър. И тъй ние напомняме на твое братство, подканяме те в Господа и ти поръчваме чрез апостолическо писмо да го приемеш смилено и предано, и да си послужиш с него не за възвеличаване, а по-скоро за смирение вътре в църквата си през време на празничните дни на литургии, които ти посочи същият кардинал, и да се стараеш да се покажеш такъв, че вътрешната украса от добродетели да прозира под външната украса на одеждите и външната дреха да издава вътрешното състояние на душата, и то не с изкуствено преструване, а по-скоро с истинско изразяване.

Със същото съдържание до преславския архиепископ Сава⁷⁷.

19. [Писмо на папа Инокентий III до цар Калоян]

До светлия цар на българи и власи [Калоян]⁷⁸

Понеже поради заслугите на княза на апостолите на вселенската църква ние сме пастири под властта на този Пастир, който събра на едно място другите овце, които не са били от неговата кошара (По Иоан. 10:16), и ги повери на пастира Петър да ги пасе, казвайки: *наси Моите овци* (Иоан. 21:17), от това следва да бъдат наша постоянна настоятелна

грижа тревогите на всички църкви и благо на всички народи, които майката църква възроди за ново детство, като изчисти старата закваска и ги събра в своя скут като кокошка своите пилци (По Мат. 23:37). Ние се смятаме толкова по-особено задължени към народите на българи и власи, че те не само някога са възприели по-предано вселенската вяра от апостолическия престол, но и защото са произлезли от кръвта на римляните, в чиято полза и служба ние сме отредени по-особено и които като наш особен народ ни се подчиняват както в духовните, така и в светските работи без ничие посредничество. И тъй, за да познаят ръководството на този [престол], от който те знаят, че са се научили духовно на това, в което вярват, и че са получили плътта, която имат, тъй като по плът те са произлезли от благородни римляни, ние, за които Господ се е помолил като за приемници на блажения Петър да не оскъднява вярата ни, но да укрепваме нашите някога покръстени братя (По Лук. 22:32), желаем да ги укрепим и да ги утвърдим в предаността [им] към апостолическия престол. Но за да бъде на всички ясно чувството на отеческа обич, която имаме спрямо самите тях, и за да се прояви щедростта на майката спрямо децата, ние желаем да ги почетем както в духовните, така и в светските работи като особени чада на Римската църква. И затова ние изпращаме от наша страна в България и Влахия обичания син Л[ъв], презвитер кардинал на Светия кръст, легат на апостолическия престол, забележително начетен мъж, надарен с честност, когото между останалите наши братя обичаме с особена нежност, за да те помага с нашия авторитет и власт, да ти даде царски скиптър и да ти наложи царска диадема. И понеже по любимия син И[оан], наш капелан, решихме да изпратим палиум на досточтимия наш брат Василий, търновския архиепископ, и понеже го назначихме за примас на цяла България и Влахия, по същия посланик изпратихме на митрополитите, които същият капелан е поставил и отново подчинил под негова власт, палиум, сиреч знака за пълнота

на първосвещеническата власт, който да им се даде според формулата, която изпращаме, дадена в нашата була. И на същия посланик ние дадохме пълно право да изправя това, което реши, че трябва да се изправи, и да постановява това, което реши, че трябва да се постанови, като поръчваме на същите [митрополити] да осведомят както клира, така и народа за това, което се отнася до успеха на християнската вяра, и да ги уведомяват за нашето благоволение. И тъй ние напомняме на ваша царска светлост и ви подканяме по-настойчиво да приемеш благосклонно у себе си самия посланик като наше лице, нещо повече, в негово лице да приемеш нас и блажения Петър и да се постараяш да се отнесеш към него с почит, като и сам приемеш и спазваш спасителните му съвети и решения, и направиш да се приемат и спазват и от цялата ти страна. Ти ще постъпиш така по отношение на това, което пишем, за да узнаем в изпълнението на делото чувството ти на преданост, което ние вярваме, че ти имаш по отношение на нас и на Римската църква.

20. [Писмо на папа Инокентий III до архиепископ Василий]

До търновския архиепископ [Василий], примас на цяла България и Влахия и до другите назначени в България и Влахия архиепископи, епископи, до клира и народа⁷⁹.

Понеже *и пр. до* за нашето благоволение. И тъй ние напомняме на всички вас и ви подканяме по-настойчиво, и чрез апостолическо писмо ви поръчваме *и пр. до*⁸⁰ да се отнесете с почит, като приемоте радостно това, което той сметне, че трябва да се поправи у вас или да се постанови, и го спазвате ненакърнимо, та макар досега да сте били като

блуждаещи овце, все пак от момента, когато сте се обърнали към епископа и пастира на вашите души, да следвате учението и формата на този, комуто Господ е дал ръководството и приматството на цялата църква. Пазете се обаче да не се отклоните по лесен начин от постоянството на вашия ум, но като бъдете неизменни в доброто си намерение, смирено да упорствате в предаността си към апостолическия престол, за да изглежда, че вие сте утвърдени върху твърдината на оная скала, върху която Господ положи основите на църквата, предавайки ключовете на небесното царство, за да бъде то отворено за тези, на които Петър отвори, и недостъпно за тези, за които го заключи (По Мат. 16:18—19).

21. [Писмо на папа Инокентий III до архиепископ Василий]

За слава на всемогъщия Бог, на блажената дева Мария, блажените апостоли Петър и Павел, на господин папа Инокентий и на Римската църква, а също и на поверената ти църква предаваме ти палиум, сиреч знака за пълнота на първосвещеническата длъжност, взет от тялото на блажения Петър, с който да си служиш при празничните литургии в подчинените ти църкви на Рождество Господне, празника на първомъченика Стефан, Обрязване Господне, Богоявление, Сретение Господне, Цветница, Господнята вечеря, Великата събота, Великден, втория ден след Великата събота, Възнесение Господне, Петдесетница, трите празника на св. Мария, рожденият ден на Иоан Кръстител, празниците на всички апостоли, в деня на поменаване на всички светии, при освещаване на църкви, при посвещаване на епископи, при ръкополагане на клирици, през главните празници на твоята църква и в годишнината от твоето посвещение. Разбира се,

само римският първосвещеник си служи с палиум винаги и навсякъде при празничните литургии, защото е облечен с пълнотата на църковната власт, която се изразява чрез палиума. Останалите обаче трябва да си служат с него не винаги и не навсякъде, но в църквата си, в която са получили църковна юрисдикция, в определени дни, защото те са натоварени с част от грижата, а не с пълнотата на властта.

22. [Писмо на архиепископ Василий до папа Инокентий III]

Аз [Василий]⁸¹, архиепископ търновски, примас на цяла България и Влахия, от този час занапред ще бъда верен и покорен на блажения Петър и на светия римски апостолически престол и на моя господар папа Инокентий и на неговите католически приемници. Не ще участвам в дело или съвет, или споразумение, за да загубят те живота си или свой член, или да бъдат пленени или ограбени. Съвет, който те биха ни поверили, никому няма да открия съзнателно в тяхна вреда. Ако зная, ще се помъча да попреча на всяко явно зло спрямо тях. Ако не мога да попреча това, ще им известя, колкото може по-скоро. Ще защитавам според възможността си римското папство, честта, достойнството и интересите на апостолическия престол, докато запазвам моя чин, против всеки жив човек. Бидейки призван на събор, ще дойда, освен ако бъда възпрепятстван от каноническа задръжка. Ще посещавам седалището на апостолиите⁸² всеки четири години лично или чрез мой пратеник, освен ако бъда освободен по тяхно желание. Ще приема с преданост пратеника на апостолическия престол, за когото ще зная положително, че е пратеник, и ще му помагам в неговите нужди. Когато посвещавам когото и да било от моите под-

гласници за епископ, ще го карам да се закълне, че ще оказва постоянно повиновение и дължима чест на римския първосвещеник и на Римската църква. По-нататък, когато коронясвам някого за цар на българите и власите според даденото на мене и на моите приемници от апостолическия престол позволение, ще изисквам от него клетвено уверение, че ще пребъде предан и покорен на оногова, който тогава би стоял на апостолическия престол, на неговите приемници и на Римската църква, и всички земи и народи, подчинени на неговото царство, ще запази в повиновение и преданост към апостолическия престол. Всичко това ще спазвам добросъвестно. Нека така ми помага Бог и това свето Евангелие сега и в бъдеще. Амин. [1204 г.].

23. [Писмо на папа Инокентий III до цар Калоян]

До светлия цар на българи и власи Калоян⁸³

За да се прославиш заедно с апостола в кръста на нашия Господ Иисус Христос и за да приписваш своите бъдещи победи не на себе си, но на този, пред когото се скланя всяко коляно, който научава ръката за война и движи пръстите за битка, и за да чувстваш, че сред различните случаи на войните ти си защищаван от застъпничеството на този, комуто Господ е дал ключовете на небесното царство и властта да връзва и да развързва (По Мат. 16:19), ние решихме да изпратим по същия човек на теб, твоя светлост, по искането на нашия досточтим брат браничевския епископ В[ласий] освен знаците на царско достойнство, които ти изпращаме по любимия син Л[ъв], презвитер кардинал на Св. кръст, посланик на апостолическия престол, човек предвидлив и

почтен, още и знаме⁸⁴, с което да си служиш срещу тези, които почитат с уста разпънатия на кръста, сърцето им обаче е далече от Него. То представлява не без религиозно значение кръст и ключове, защото блаженият апостол Петър и кръста заради Христа прие и ключове от Христа получи (По Мат. 16:19). И така то представлява знака на кръста, с който именно побеждаващият Христос царува и повелява, завладял е небесните простори, с който плячката, хващайки грабителя, го е погълнала и умиращият живот е уловил смъртта и хипопотама пред очите му като с въдица (По Иов. 40:10,19). То представлява двоен ключ, единият — за разграничаване, другият — за власт, та когато разграничаваш доброто от злото, светлината от тъмнината, а също така светото от безбожното, да си послужиш с поверения ти материален меч за наказание на злосторниците и за похвала на добрите и да вземеш оръжието и щита против онези, които не са взели Бога за свой помощник, но доверявайки се на своето зверство и на множеството, се мъчат да ритат срещу ръжен. И тъй ние напомняме на царската ви светлост и ви подканяме по-настойчиво и чрез апостолическо писмо ти поръчваме да си служиш със същото знаме със сърдечно смирение, да се явяваш сред бойните редици, като помниш Господното страдание, и да признаваш ръководството на този, комуто сам Господ казва: *Ти си Петър и върху тоя камък ще съградя църквата Си и вратите адови няма да ѝ надделеят; и ще ти дам ключовете на царството небесно* (Мат. 16:18—19). И наистина така твоите неприятели не само не ще могат да те надвият, но и с Божия помощ не ще издържат пред твоето лице⁸⁵.

24. [Писмо на цар Калоян до папа Инокентий III]

Калоян, цар на цяла България и Влахия, до боговъздигнатия и пресвети и възлюбен в Христа и преуважаем отец на моето царство Инокентий трети и пресвети папа на Рим и приемник на княза апостол Петър. Посланикът на апостолическия престол господин кардинал Лъв донесе на мое царство писанието на твоя светост. Като узнах прочее за неговото здраве и невредимост, възхвалих всемогъщия Бог и пресветата негова майка. Дано писанието на мое царство намери твоя светост жив и пребиваващ във всяка радост и веселие. А моето царство по благодатта на всемогъщия Бог и на преблажената Богородица и чрез застъпничеството на ваша светост е здраво и много добре с всяка радост и веселие. Нека бъде известно на ваша светост, духовни отче на мое царство, господин папа, че господин Лъв, посланик на апостолическия престол, пристигна при моето царство и ми донесе корона⁸⁶ и като я благослови, постави я на главата на моето царство и в моите ръце ми даде скиптер⁸⁷ и знаме и благослови пресветия патриарх на моето царство и на цяла България по поръка на ваша светост, а ние възвеличихме много Бога и преблажената Богородица, както и съобразителността на ваша светост затова, че ваша светост изпълни според искането на мое царство цялото ни желание. Цяла България и Влахия и владенията на цялото ни царство много прославиха и възвеличиха ваша светост. Пиша ви обаче и за унгареца⁸⁸, че моето царство няма никаква общност на владенията или нещо друго с него, нито му вреди, а, напротив, той напада и уврежда владенията на моето царство. Също и господин кардинал Лъв видя и ще извести на ваша светост право или неправо, що се отнася до моето царство, и дали аз не зачитам унгареца или пък самият той не зачита моето царство. Нека му пише ваша

светост да стои далече от моето царство, понеже моето царство нито има намерение да не го зачита, нито да отива против неговите земи. Ако обаче той сам дойде против земите на моето царство и Бог помогне да бъде победен, нека ваша светост да не подозира моето царство, но да съм освободен [от подозрение]. Също за латините, които навлязоха в Константинопол⁸⁹, пиша на ваша светост да им пишете да стоят далече от моето царство и така моето царство не ще им стори никакво зло, нито пък те нас да не зачитат. В случай, че те наченат нещо против моето царство и не го зачетат и убият от онези [люде, които са му подвластни], нека ваша светост да не подозира моето царство, но всичко да е свободно [от подозрение]. При твоята пък велика светост изпроводих две момчета, едното се казва Василий, а другото Витлеем⁹⁰. Нека бъдат дадени по нейна повеля да научат в училището латинско писмо, защото тук нямаме граматичи, които могат да превеждат писмата, които ни изпращате. И когато те се изучат, нека бъдат върнати при моето царство. Изпратих засега също в знак на малък спомен два екзамита, двойни еписими — единият червен, а другият бял — и един камей. Наистина, когато изпращам пратеници при ваша светост, винаги ще си спомням за ваша светост.

25. [Писмо на архиепископ Василий до папа Инокентий III]

Много поклони и много поздрави от мене, Василий, смирен примас на българите и власите, към отца на всички и мой господин и отец превелелепния и пресветия папа Инокентий. Молим всемогъщия Бог и пресветата Богородица и преблажените апостоли Петър и Павел, щото посланието на мое смирение да ви намери здрав и читав. И чрез веле-

лепието на вашето господство живея и аз по божия милост, потънал в големи прегрешения. Нека бъде прочее известно на вашата велика светост, че кардинал Льв, изпроводен от ваша светост и от апостолическия престол, пристигна здрав и читав и дойде в нашия голям град Търново на петнадесетия ден от месец октомври⁹¹ и донесе цялата пълнота на патриаршеското достойнство и всички свещенослужителски украси, които ми бяха изпратени от великото ваше светейшество. Предаде също и пръстена, и привилегиума, и писанията, и наставленията. И по разпоредба на ваша светост той ме помаза с миро, като ме благослови, и ме посвети за патриарх на седмия ден от месец ноември⁹², сиреч на празника на светия апостол Иаков, брат Господен. И аз в същия ден помазах двама митрополити и други епископи с голяма радост, а кардиналът благослови двама от митрополитите и им връчи палиум и митри, а на другите от тях постави митри на главите. На осмия ден от същия месец⁹³, сиреч на празника на свети Михаил, той короняса и благослови цар Калоян, господар на всички българи и власи, и постави на главата му царска корона и връчи в ръцете му скиптър⁹⁴. Всичко това той изпълни и извърши според волята на ваша светост и, като ни благослови, раздели се от нас на петнадесетия ден от месец ноември. Нека знае при това вашата велика светост, че ви изпровождам по повеля на господаря цар две момчета — едното е син на свещеника Константин, а другото на царя⁹⁵, та да изучат по нареждане на ваша светост латинско писмо, и каквото можете да сторите в чест на царя, сторете го. Да запази Бог ваша светост за много и дълги времена.

26. [Писмо на папа Инокентий III до цар Калоян]

До Калоян, славния цар на българите и на власите

Поради особеното благоволение, с което те прославихме между всички християнски владетели, ние те обичаме до такава степен, че дейно подкрепяме твоето благо и чест, като сигурно се надяваме, че ти трябва непрекъснато да напредваш в предаността си към своята майка, светата Римска църква, чрез чиито заслуги ти спечели славна победа срещу тия, които се стараеха да ти причинят неприятности. Понеже ти получи от нас чрез посланика на апостолическия престол царска диадема и военно знаме, за да бъде твоята царска власт специално от блажения Петър, ние желаем да се погрижиш старателно, освободен отвсякъде от нападенията на неприятелите, да се радваш на спокоен мир. И тъй да знаеш, прелюбезни сине, че освен тази войска⁹⁶, която се е приближила неотдавна, огромна войска ще тръгне от западните страни за Гърция⁹⁷. Затова ти трябва да се погрижиш много за себе си и за своята земя, докато можеш, за да сключиш мир с латинците⁹⁸, защото, ако случайно, от една страна, те, а, от друга, унгарците те нападнат, ти не би могъл да се противопоставиш лесно на усилията на двете страни. Затова ние внушаваме на твоя сияйност и искрено те съветваме, понеже казват, че ти държиш в плен константинополския император Балдуин⁹⁹, ти така да се погрижиш за себе си, че чрез освобождаването му да сключиш истински и здрав мир с латинците, за да спрат напълно да нападат теб и твоята земя. Защото ние наредихме с апостолическо писмо до Хенрих¹⁰⁰, брата на същия император, който стои в Константинопол начело на латинската войска, да склони латинците на мир с тебе срещу освобождаването на императора и да престане изобщо да те безпокои. И така, нека Бог

ти внуши да послушаш нашите напомнания и съвети, за да може твоето царство, което ти най-предано посвети на блажения Петър и на Римската църква, да се запази незасегнато от всяко смущение, за което ние желаем да положим грижливо старание и резултатен труд¹⁰¹.

Писано е до [Василий], търновски архиепископ, примас на българи и власи, и той да го посъветва усърдно и да го склони към това¹⁰².

27. [Писмо на папа Инокентий III до цар Калоян]

**До любимия в Христа наш син Калоян,
светлия цар на българите**

Тъй като според свидетелството на апостол Иаков *Бог се противи на горделиви, а на смирени дава благодат* (Иак. 4:6), ти бе длъжен да припишеш предоставената ти от Господа победа не на своята храброст, но по-скоро да я отдадеш на греховете на тези, които заслужено паднаха, тъй като се надяваха на лъка си и вярваха да се спасят с мечи си. Ти обаче, като приписваш на себе си изтръгнатата от неприятелите победа¹⁰³, не си отдал, както беше длъжен, слава на Бога, в чиито ръце са сърцата на царете (По Притч. 21.1). Което може да се прецени доста ясно по това, че когато се погрижихме да изпратим при теб наш пратеник, за да сключиш с намиращите се в Константинопол латинци мир или примирие, ти не само не пожела да направиш това, но дори прие и отпусна самия пратеник с по-малко почести, отколкото подобава на царското достойнство. Ти беше длъжен да го приемеш благосклонно и да се отнесеш към него с почит от уважение към апостолическия престол,

имайки предвид, че той е пратен да благовести мир и да проповядва спасение (По Ефес. 2:17). И тъй, макар да си се възгордял в себе си поради споменатата победа повече, отколкото трябва, все пак, понеже те обичаме като прелюбим в Христа син с искрена в Господ обич, желяйки ти спасение и мир, ние приехме благосклонно любимия син, твоя пратеник, и писмото, което ни изпрати по него¹⁰⁴, и внимателно взехме предвид това, което ни пишеш в него. Разбира се, след като разбрахме, че ти вече отдавна си се стремил да изпратиш пратеници до нас лично, но те не са имали достъп, тъй като не са се осмелявали да минат през Унгария нито през Дирахуим поради господстващите там венецианци, ние с наше писмо поръчахме на любимия в Христа син..., светлия унгарски крал¹⁰⁵, да позволи да преминат свободно и безопасно през неговата земя твоите пратеници, които си решил да изпратиш до апостолическия престол. Същото това поръчахме и на любимия син, благородния мъж..., дожа на венецианците¹⁰⁶, а именно да нареди същите да получат безопасно преминаване през Дирахуим. А за това, дето уверяваш, че твърдо постоянстваш в предаността си към апостолическия престол и ако бъде необходимо, си щял да изложиш главата си за него, ние препоръчваме царското [ти] височество на Господа и въздаваме благодарност на дарителя на всички блага (По 2 Кор. 9:8), който милосърдно ти е внушил това намерение. И тъй ние напомняме на твоя царска сияйност и те поощряваме в Господа, като ти поръчваме с апостолическо писмо да склучиш и спазваш мир и примирие с прелюбия ни в Христа наш син Х[енрих], славния константинополски император¹⁰⁷, и с другите пребиваващи в империята Романия латинци. Ние обаче, когато видим, че е полезно, ще се постареем да се погрижим да изпратиме при тебе наш пратеник, според както ни беше внушено свише.

Дадено в Латеран, 25 май, десета година [1207]¹⁰⁸.

СИНДИК НА ЦАР БОРИА

Синдикът се четє в първата неделя на поста,
както е постановено от нашите богоносни отци.
Отче, благослови!"

[Дължим на Бога най-голяма благодарност от деня, в който възприехме Божията църква и закона на благочестивото предание, което ще разори злобата на безбожието. Следвайки словата на пророците, водени от думите на апостолите и осланяйки се на евангелското повествование, празнуваме деня на обновлението. Защото Исаия рече да се обновяват пред Бога островите (По Ис. 41:1), като намекваше за езическите църкви. Понеже църквите не са просто здания на храмове и светлина, но в тях се събират благочестивите и чрез тях угаждат на Бога с песни и славословия. И апостолът същото поучава и заповядва *да ходим в обновен живот* (Рим. 6:4), и казва, че новото творение се обновява чрез Христос. А Господните слова, които откриват устрояването на пророците, гласят: *“И настана тогава в Иерусалим празник Обновление, рече, и зима беше”* (Иоан. 10:22). А пък смисълът им е, че в тази зима народът на иудеите кроеше убийството на Спасителя на всички ни, и бури и смутове. Или че той е превърнал в студ телесните възприятия чрез смяната на въздуха. Защото и за нас настана зима, и то не каква да е, ами наистина сурова и зла. Обаче разцъфтя и за нас предлятната пролет на Божията благодат, когато се събрахме да отправим благодарност към Бога за пожънатите блага. Затова нека да речем в псалми: *“... лято и зима Ти си наредил”* (Пс. 73: 17). Спомни си, прочее.] Защото враговете, които хулеха Господа, тъй като бяха обезчестили светото поклонение на светите икони и се бяха възгордели и превъзнесли в безбожието си, Богът на чудесата низвергна и обори отстъпническите им приказки. Но Бог не презря гласовете на тези, които го зовяха: *“Спомни си, Господи, охулането на Твоите врагове, което аз нося в пазвата си от всички народи. Как Твоите врагове охулваха изкуплението на Твоя помазаник”* (Пс. 88: 51—52). А изкуплението на Твоя помазаник е, че чрез Неговата смърт бяхме откупени и Му повярвахме заради словото на вярата и изображенията на иконите, чрез които Божият промишъл става разбираем за

избавените. Заради кръста и преди кръста и след кръста* на Неговите страсти и чудеса, от които подобие на неговите страсти премина в апостолите, а оттам и в мъчениците, и от тях снизойде дори до изповедниците и постниците. Днес нашият Бог си спомни хулите срещу Него, които изрекоха враговете Господни, които хулеха изкуплението на Неговия помазаник, и поради своето милосърдие се смили и склони поради молитвите на Майката и на апостолите, и на всички светии, които бяха поругани с Него и охулени на иконите, защото както бяха пострадали в плътта си, така трябваше да се приобщат към Него и при оскверняването на иконите, и направи накрая това, което искаше днес. И друго стори, което беше свършил по-рано, преди оскверняването и поругаването на иконите в продължение на много години, и върна иконопочитанието. И днес след почти трийсетгодишното обругаване стори така, че ние, недостойните и оскърбените, да се избавим от напастите и да утвърдим иконопочитанието и този празник, който ни носи спасението. [Защото на иконите виждаме страстите на Владиката заради нас: кръста, гроба, ада — умъртвяван и пленяван, страданията на мъчениците, венците; самото спасение, което нашият пръв създател и благодетел, и венчател сътвори наред земята. Това тържество празнуваме днес чрез Него с молитви и молене, веселейки се вкупом и радвайки се със псалми, зовем Го с песни: *“Кой Бог е тъй велик, както Бог наш! Ти си Бог, Който прави чудеса!”* (Пс. 76:14—15). Унижил си] поругателите на Твоята слава, дръзнали да посегнат на Твоите икони, и си разобличил колебливите и страхливите, и отстъпниците. Обаче благодарността към Бога и победата на нашия Владика над иконоборците, страданията и борбите, друго слово по-пространно, словото на Писанието ще покаже. Ще покаже как успокоени след преминаването на

---

* Бележка в лявото поле: Тук певците пеят на глас: Заради кръста и преди кръста и след кръста. — *Бел. прев.*

пустинята, за да защитим разумния Иерусалим, подражайки на Моисей, и най-вече поради Божествената повеля, се явихме като някаква кула, построена от грамадни камъни и устремена към възприемането на Божественото. И с братски сърца, правдиво и както подобава, смятаме да напишем благословиите, които подобават на пазителите на закона, и клетвите, които си навлякоха беззаконниците. Затова да кажем така: Възглас.

2. На тези, които изповядват плътското пришествие на Божието Слово със слова и уста, със сърце и разум, чрез Писанието и иконите — вечна им памет. Трижди.

3. На тези, които признават единството на Христа и на Неговата ипостас, разделено в съществата, и създаденото от него, и несъздаденото, видимото и невидимото, смъртното и безсмъртното, описаното и неописаното, които приписват на човешкото естество несъздадеността на Божественото същество и които изповядват описаното и други подобни неща чрез слово и образи — вечна им памет. Трижди.

[4. На вярващите и проповядващите, сиреч на онези, които благовестят словата чрез буквите, а нещата чрез образите, така че ползата да бъде еднаква и когато се произнася словото, и когато се оповестява истината чрез образи — вечна памет. Трижди.

5. На тези, които освещават със слово устните и слушателите, които познават Словото и го проповядват, а също и чрез честните икони, чрез които се освещават очите на зрящите и чрез които умът им се издига да богопознанието, както и чрез божествените храмове и свещените съдове и чрез друга свещена утвар — вечна памет*.

6. На знаещите, че жезълът и скрижалите, кивотът и свещникът, и трапезата, и кадилницата предсказваха и изброяваха всесветата Дева и Богородица Мария. И както те я предсказваха, тя не просто стана такава, ами стана девойка

---

* На маргината: три пъти. — Бел. прев.

и след като роди Бога, си остава дева. И заради това на онези, които зографисват тази девойка на иконите и я рисуват на различни изображения — вечна памет*.

7. На тези, които познават пророческото знание и го приемат, както самото божество го е предсказало в образи, на тези, които вярват, както ликът на пророците знаеше и проповядваше, както апостолите се вслушваха в отците, на онези, които укрепват писаното и неписаното предание и заради това изобразяват светите неща и ги почитат — вечна памет**.

8. Онези, които разбират Моисей, който казва: “Слушайте: в деня, в който Бог говори на планината в Хорив, чухте думите, а не видяхте смисъла им” (По Втор. 5). А просветените отвърнаха с право: “Ако сме видели нещо, наистина го видяхме, както ни научи синът на гръма*** какво бе в началото. Което сме чули, което сме видели с очите си и което ръцете ни са осезали за Словото на живота, това свидетелствуваме. И пак, както другите ученици на Словото, с тях ядохме и с тях пихме не само преди страстите, но и след страстите и възкресението”. И на тези, които са укрепени от Бога да бъдат различни и от завещаното в закона, и от учението за благодатта, и изписват в иконите всичко невидимо и видимо, и осезаемо в него и го почитат — вечна памет. Трижди — велегласно.

9. Както пророците са видели, както апостолите са научили, както Църквата е приела, както учителите са предали, както вселената единно мъдърствува, както благодатта засия, както се показаха истинските неща, както лъжата беше прокудена, както премъдростта получи дръзновение, както

---

* На маргината: три пъти — *Бел. прев.*

** На маргината: три пъти. — *Бел. прев.*

*** Има се предвид Иоан Богослов, който заедно с брат си Иаков притежава прозвището Воанергес — синове на гръма, Марк. 17. Следва началото на Евангелието от Иоан. — *Бел. прев.*

Христос подаде, така мъдруваме. Така говорим, така проповядваме] истинния наш Бог Христос, почитайки Неговите свети слова в писанията, в тълкуванията, в жертвоприношенията, в църквите, на иконите. На Него като на Владика се покланяме и Го почитаме. И заради общия Владика почитаме и Неговите постоянни угодници и им се покланяме. Възглас три пъти. Това е вярата на апостолите, това е вярата на отците, това е вярата на православните. Тази вяра утвърди вселената*.

10. И след тях възхваляваме проповедниците на благочестието, понеже братски и отечески се подвизаваха за Негова слава и чест, и казваме:

“На светите вселенски патриарси Герман, Тарасий, Никифор и Методий, на Михаил² като на истински Божии светители и поборници и учители на православието — вечна им памет”.

На светите преосвещени и православни патриарси Игнатий, Фотий, Стефан, Антоний, Никола — вечна им...³

На всичко, което е против светите патриарси Герман, Тарасий, Никифор, Методий, Игнатий, Фотий, Стефан, Антоний, Никола⁴, писано или изречено — анатема.

Всичко новосътворено и правено извън църковното предание и учение и изобразяването на светиите и на вселенските отци — анатема. Възглас.

На преподобния мъченик и нов изповедник Стефан — вечна му памет. Трижди.⁵

На присночестните изповедници и архиепископи Евтимий, Теофил и Емилиан — вечна им памет.

На блажените митрополити Теофилакт, Петър, Михаил, Йосиф — вечна им...

На триславните изповедници Иоан, Никола, Георги и на всички единомъдрстващи епископи — вечна им памет.

---

* Бележка върху дясната маргина: “И тук певците пеят: “Тази вяра утвърди вселената...”. — *Бел. прев.*

** На маргината: три пъти. — *Бел. прев.*

На всички, дошли в нашата православна вяра от нечестивата вяра арменска — вечна им памет. Възглас.

На всепреподобния студийски игумен Теодор — вечна...^{*} Трижди.

На Исакий чудотворец, на пророчествация Иоаникий — вечна му памет.

На преподобния архимандрит Иларион, игумен далматски, вечна му памет. Веднъж.

На преподобния Симеон Стълпник вечна му памет.

На преподобния Теофан, игумен на Голямо село, вечна... Трижди.⁶

На всички приели православната християнска вяра вечна им памет.^{** 7}

11. Както благословиите на отците преминават върху нас синовете, които се стремим към тяхното благочестие, така и клетвите застигат отцененавистниците и престъпващите заповедите на Владиката. Затова всички общо, доколкото сме изпълнени с благочестие, отправяме към тях клетвата, която те сами си навлякоха. На тези, които чрез словото приемат възплъщаването на Божието слово, но не приемат да го виждат на иконите и поради това се стремят да го възприемат чрез словото, като на дело се отвърщат от нашето спасение — анатема.

[12. На тези, които зле са се вкопчили в словото за неописуемото и затова не искат да изписват на иконите присъщите и нам плът и кръв на приобщилия се Христос, истинния Бог,] и оттам показващи привидения — анатема.

13. На онези, които, макар и да не искат, приемат пророческите видения, но чудно защо не приемат показаните им образи на Словото преди възплъщението, ами всуесловят, че самото това непостижимо и невидимо същество се е

---

^{*} На маргината: три пъти. — *Бел. прев.*

^{**} Този възглас липсва в известните гръцки, руски и сръбски текстове, както и в Дриновския препис. — *Бел. прев.*

явило на виделите го или че образът на истината и изображенията и делата са се явили на зрящите, и се канят [да иконографисват въчовеченото Слово и не приемат страда-нията Му заради нас — анатема. Трижди.]

14. Които слушат Господ да казва: *“Ако да бяхте вярвали на Моисей, щяхте да повярване и на Мене и т. н.”* (Иоан. 5:46), и тези, които разбират Моисей, който казва: *“Господ, Бог твой ще ти издигне Пророк от твоите братя, като мене”* (Втор. 18:15), и казват, че приемат пророка, но не показват чрез изображение пророческата благодат и как се яви всемирното спасение, как се появи, как поживя с хората, как изцели страсти и недъзи с чутовни изцеления; как беше разпнат, как беше погребано, как възкръсна, как страда и стори всичко това заради нас. На онези, които не приемат да виждат на иконите тези всемирни и спасителни деяния, нито пък им се покланят — анатема.

15. На онези, които пребивават в иконоборската ерес, и тем паче в Христоборско отстъпничество, и не искат да се издигнат до спасението си според Моисеевия закон, нито благоволяват да се върнат към благочестието чрез апостолското учение, нито пък желаят да се отвърнат от измамата чрез притчите и разказите на отците, нито заедно с останалите се молят на Божиите църкви по цялата вселена, ами веднъж завинаги са се обрекли на участва на иудеите и езичниците, защото както те без срам хулят първообразното, и тези хулят неговите дела заради изображенията. И дори не се срамуват да посегнат и на самия изобразяван. И които необратимо се придържат към една такава измама и запущват ушите си за всяко божествено слово и учение, понеже са прогнали вече и са се отсекли сами от общото тяло на Църквата — анатема. Трижди.

[16а. Които въвеждат някакви празнословия за неизреченото възплъщаване на Господ Бог и спасител Христос или смятат, че човешкото в Христа трябва да се покланя робски

на присносъщното божество и винаги да му робува, тъй като то е съществено и непреходно — анатема.]*

16. За Анастасий, Константин и Никита, които започнаха ереста при Савър⁸, като несвещеници и наставници на погибелта — анатема.

17. За Теодот, Антоний, Иоан, които взаимно си изходатайстваха злото, а и на други предадоха зловерието — анатема. Трижди.

18. За Павел, който се прекръсти на Савел, и за Теодор, наричан Гости, и за Стефан Молитски, а също и за Теодор Критински и Лалуд Леонт и освен за тях, за всеки, който им прилича по нечестивост, какъвто и жребий да му се е паднал или в какъвто и сан или начинание да се подвизава, за всички тях пребиваващи в тяхното си зловерие — анатема трижди.

19. На Георгий**, който дойде от Ламб⁹ и избълва в Крит отровата на своята скверна ерес и, тежко ми, сам се провъзгласи за помазаник срещу спасителното превращение Христово, и на развратените от неговите учения и писания, и на единомислениците му — анатема.

20. На всички еретици — анатема.¹⁰ На събора¹¹, посегнал на светите икони — анатема***.

21. Които наричат честните икони на Христос, нашия Бог, и на Неговите светии с думите на Светото писание срещу идолите — анатема.

22. Които се приобщават с разума си към поругаващите и безчестящите честните икони — анатема.

23. Които казват, че християните пристъпват към иконите като към богове — анатема.

24. Които казват, че не Христос, нашият Бог, а друг¹² ни е избавил от идолопоклонническата измама — анатема.

---

*Липсва в Палаузовския препис. Няма го и в сръбския синодик. — Бел. прев.

** В Дриновския препис: Геронтий. — Бел. прев.

*** Възгласи 20—25 липсват в Дриновския препис. — Бел. прев.

25. На дръзналите да кажат, че съборната църква някога е възприела кумири, понеже не само извършават цялото тайнство, но се подиграват и с християнската вяра — анатема.

26. Които¹³ въвеждат и търсят да приведат някакви нови учения за неизреченото възплъщение на нашия Спасител и Бог и да открият по какъв начин самият Бог Слово се съедини с човешкото племе и как чрез слово обожестви възприетата плът, и се осмеляват да оспорват естеството и свръхестественото сливане на двете естества на Бога и на човека — анатема.

27. Които обещава да бъдат благочестиви, но въвеждат в православната и апостолска съборна Църква езическите и нечестиви догми за човешката душа и за небето, и за земята — анатема.

28. Които предпочитат глупавата така наречена мъдрост на външните философи¹⁴ и следват техните наставници, и приемат, че човешките души преминават в други твари и загиват подобно на безсловесните животни, като по нищо не се различават от тях, и по този начин отхвърлят възкресението и съда, и последната почит към умрелите — анатема.¹⁵

29. Които учат, че безначалната или видимата материя е събезначална спрямо Твореца и Бога на всички и се противопоставят на Този, Който каза: *“Небе и земя ще преминат, ала думите Ми няма да преминат”* (Мат. 24:35), и които от земята говорят празни приказки и навличат върху главата си Божията клетва — анатема.

30. На тези, що казват, че езическите мъдреци¹⁶ и първите ересиярси, които бяха прокълнати като чужди на съборната църква и заради прелюбодейското си кошуноство учение от седемте вселенски събора и от всички отци, възсияли с правоверието, са най-добрите; и които са прегрешили и тук, и пред бъдещия съд на благочестивите мъже от човешка суета или поради незнание — анатема.

31. На тези, що с нечиста вяра и простодушно сърце приемат небивалите чудеса на нашия Спасител и Бог и на родилата го пречиста Владичица наша Богородица, и на останалите светии, но се осмеляват с притчи и мъдри приказки да ги оклеветят, че били немощни, или пък ги преразказват, както им изглеждат, и ги описват според собственото си желание — анатема. Веднъж.

32. На тези, що изучават езическите учения¹⁷ не само за да се поучат от тях, ами следват и техните суетни вярвания и привличат към себе си кога тайно, кога явно истински вярващите и утвърдилите се във вярата, както и други, и ги учат прилежно — анатема. Веднъж.

33. На тези, що смесват създаденото за нас с други техни лъжливословесни създания и приемат, че Платоновите идеи¹⁸ са истински, и твърдят, че самосъставните неща се образуват от идеите и открито хулят самовластията на Създателя, Който привеле всичко от небитие в битие и стана Творец на всички, положил началото и края като Владетел и Владика — анатема.

34. Тези, що твърдят, че човешките ще възкръснат и ще бъдат съдени при последното общо възкресение с други тела, а не с тези, с които (са живели и в сегашния живот, защото те са тленни и загиват, и словоблудстват напразно и от суета срещу самия Христос), нашия Бог и неговите ученици, и нашите учители, които са ни научили, че с които тела са живели човешките, с тях ще бъдат и съдени, както още великият апостол Павел в словото си за възкресението най-подробно показва с притчи и разобличи като безумни онези, които не смятаха така. И на онези, които се противопоставят на такива повели — анатема. Веднъж.

35. На тези, които приемат и предават суетните и езически твърдения¹⁹, че на душите е присъщо предвечно съществуване, а не че всичко е станало и дошло от небитието, и че има край за мъчението и повторно създаване на цялото творение и на човешките неща, и с такива твърдения разру-

шават твърде небесното царство и го правят преходно, докато то е вечно и неразруσιμο. А сам Христос, нашият Бог, ни е научил и ни е завещал, пък и от всички стари и нови писания ние разбрахме, че и мъчението е безкрайно, и царството е вечно. А с такива думи те сами се погубват и стават и на други ходатаи за вечната мъка. Анатема. Веднъж.

36. На излизащите извън Православието, внесени от Иоан Италийски²⁰ и от причастилите се с неговата пагуба езически и другOVERски учения²¹, които се противни на съборната и непорочна православна Църква — анатема трижди^{*}.²²

37. На всички, научени на зловерие от монаха Нил²³, и на приобщилите се към тях, анатема^{**}.

38. Понеже²⁴ прелукавият наш враг разсея по цялата българска земя манихейската ерес, като я смеси с месалианската, на всички, които са начинатели на тази ерес — анатема.

39. На поп Богомил, който при българския цар Петър възприе манихейската ерес, като прибави към нея и това, че Христос, нашият Бог, само привидно се е родил от светата Богородица и Приснодева Мария и привидно е бил разпнат и възнесъл обожествената плът, и я е оставил във въздуха; на неговите бивши и настоящи ученици, които твърдят това и се наричат апостоли — анатема.

40. И на всички, които поддържат тази ерес и техните обичаи, и ношните им сборища и тайнства, и вредните им учения, и ходят заедно с тях, анатема.

41. На онези, които се обичат с тях и съзнателно ядат и пият с тях, и приемат дарове от тях, като на техни единомишленици — анатема.

---

^{*} Съответства на § 43 в Дриновския препис. На полето и в двата преписа приписка: В лято 6590, на 13 март, индикт 5, тогава възникна тази ерес. — *Бел. прев.*

^{**} Съответства на §§ 36 и 44 в Дриновския препис. — *Бел. прев.*

42. На онези, които на 24-ия ден от месец юни, на Рождество на Йоан Кръстител, правят магии и отмъкват плодове, и каквито и скверни тайнства да правят през тази нощ, подобни на езическата служба — анатема.

43. На онези, които наричат сатаната творец на видимото мироздание и управител на дъжда и града, и на всичко, което произлиза от земята — анатема.

44. Които твърдят, че сатаната е създал Адам и Ева — анатема.

45. На онези, които отхвърлят боговидеца Моисей и Илия Тезвитянин и останалите свети пророци и патриарси и твърдят, че техните свети писания не са от Бога, ами от сатаната, и че подтиквани от него те са написали това, което написаха; а пък което са изrekli за Христос, са го говорили, без да щат и по принуда. И затуй и на богомилите, които се отричат от всички книги, написани във Ветхия завет, и от всички свети пророци, възсияли в него — анатема.

46. Които твърдят, че жената зачева в утробата си с помощта на сатаната и че сатаната неотстъпно пребивава там чак до раждането на младенца и светите мъже не могат да го прогонят чрез кръщението, ами само с молитва и пост, на онези, които твърдят това — анатема.

47. На онези, които хулят Йоан Кръстител и казват, че и той, и кръщението във водата са от сатаната, и затова се отвърщат от кръщението с вода и се кръщават без вода, само като изрекат веднъж “Отче наш” — анатема.

48. На онези, които се отвърщат от всички божествени песнопения в свещените църкви и от самия Божий дом, т. е. от Църквата, и казват да се пее само “Отче наш”, на което и място да се случи — анатема.

49. На онези, които отхвърлят и хулят светата и свещена служба и цялото светителско устройство, и твърдят, че са изобретение на сатаната — анатема.

50. На онези, които отхвърлят и хулят причастието с честното тяло на нашия Господ Иисус Христос, понеже

отхвърлят тайнството на Иисус Христос, извършено заради нашето спасение — анатема.

51. На онези, които се отмятат от поклонението на честния и животворящ кръст и на светите и свещени икони — анатема.

52. На онези, които приемат някой от тези еретици в светата Божия църква преди да се е изповядал и проклет цялата си ерес, както беше казано — анатема.

53. На Василий Врач²⁵, който пося триж окаяната богомилска ерес в Константинопол при православния цар Алексий Комнин — анатема.

54. На онези, които не приемат с всяческо благоговение и с разума си разделението, което показва единството на различното естество на слелите се в Христос две естества, съединили се в Него неслято и неразделно, а като приемат едно такова разделение, твърдят, че на плътта не само естеството е различно, но и достойнството, защото служи на Бога и му принася рабска служба, и му отдава подобаващата се почит като дълг, както и служебните духове, които служат на Бога и му принасят жертва раболепно; и учат, че тази плът е била велик архиерей, а не Бог Слово, когато стана човек. Затова на всички онези, които заради това дръзват да разделят на съставки единния Христос, наш Господ и Бог — анатема.

55. Въведеното²⁶ и говореното от Михаил, бивш учител, протекдик и майстор на риторите, и от Никифор, учител на апостол Васибеки²⁷, който бе дякон на великата Божия църква в Константинопол, които последва и Драчкият митрополит Евстатий и чийто защитник в писанията беше Сотирих, дякон на същата църква, който беше определен да бъде патриарх на божия град Антиохия велика²⁸, наречен Пантевгенос; а и другите неща, въведени от същия този Сотирих и обнародвани в писанията му, и каквото от тях после бе проклето и отхвърлено, светият събор, събрал се по повелята на великия и православен порфиrogenетен цар

такъв начин]* постановяват, че Господнето въчовечаване и страсти са били или измислица и неистина, или че единородното божество е пострадало. На тях — анатема.

60. На онези, които казват, че плътта Господня, възвисена от самото присъединяване (стои по-горе от всяка мисъл), понеже от окончателното присъединяване е станала единобожна, непреложна, неизменна и неслята. И пребивава неслята и непреложна заради съединяването според състава ѝ и неразделна и неотделима от приелия я Бог Слово, почита се като равнославна нему и ѝ се покланят с едно поклонение, и е сложена на царския и божествен престол отдясно на Отца, като се е обогатила със славата на божеството, поради това че се пазят свойствата на естествата. На тези — вечна им памет. Трижди.

61. На тези, които отхвърлят гласовете на светите отци за съставянето на православните догмати на Божията Църква, изречени от Атанасий, Кирил, Амвросий и богоречивия Лъв, папа Римски, и от останалите, и на тези, които не приемат решенията на Четвъртия и Шестия вселенски събори — анатема³¹.

62. На онези, които не приемат гласа на истинския Бог и наш Спасител Иисус Христос, че *“Моят Отец е по-голям от Мене”* (Иоан. 14:28), понеже светците са го обяснили по различни начини. Едни казват, че това е изречено заради Неговата божественост, по причина на това, че се е родил от Отца. Други пък, че е заради естествените свойства на приетата от Него плът, станала съставна чрез неговата божественост, т. е. създадена, описана, мъртва и всички естествени и неотложни страсти, заради които Господ рече, че Отец е по-голям от Него. Но тогава, казват, този глас

---

* Предполага се, че §§ 59 а, б, в, които отговарят на §§ 37–39 в Дриновския препис, са се намирали на откъснатите страници в Палаузовския препис, тъй като четирите запазени реда преди началото на § 60 в този препис съвпадат с края на § 39 на Дриновския препис. — *Бел. прев.*

трябва да се разбира според простия смисъл, като че ли плътта е отделена от божеството, както ако не се е съединила. И казват така и на тези, които не приемат тези думи за разделянето според простия смисъл, защото беше казано някога от светите отци кога се казва робство, а кога неведение; пък и на тези, които не приемат да се накърнява единобожната и равночестна Христова плът поради тези гласове, казват да възприемат според простия смисъл и естествените свойства, истинно присъщи на Господнята плът, която е в състава на Неговата божественост и пребивава неразделна, и тези несъставни и лъжливи неща приписват на съставните и истинските. Анатема трижди³².

63. Бившият Керкирски митрополит Константин Български³³, който зле и нечестиво тълкуваше гласа на истинския Бог и наш Спасител Иисус Христос *“Моят Отец е по-голям от Мене”*, като казваше, без да размисли, че той се приема от светите и богоносни отци и според други благочестиви разсъждения, но и поради плътта, получена от единородния син Божи от светата Дева и Богородица, поради Словото, съставно на божеството, което след неразделимото съединение не смесва свойствата, заради които Господ назова по-голям от Себе Си Отеца, Който е в едно поклонение със Своята плът като единобожна и единославна на самия Отец и на пресветия Дух, Който е съпоклоняем и съпрославян. А който търси, трябва да разбере този глас, кога се разбира, че Господ има един състав при две съединени естества, и кога според простия смисъл се приема, че плътта е отделена от божеството и се познава като присъща на всеки от човеците. И това казваше някога и богоречивият Дамаскин, докато изучаваше разделението според простия смисъл: щом нещо се говори за Христовата плът, не е представително за някакво естествено свойство, ами е показателно за робство и за неведение. И искаше да следва Четвъртия и Шестия вселенски събори, които право и благочестиво постановиха, че в Христос са съединени неслятото и двете

естества, и показаха как правилно да се слави Божията църква. И затуй на този, който се беше подхлъзнал в различни ереси — анатема трижди.

64. На всички единомишленици на Константин Български и на тези, които скърбяха и оплакваха неговото сваляне не от обич, ами защото бяха завладени от неговата нечестивост — анатема трижди.

65. На ненаучения лъжемонах и всеуборец Иоан Ирник³⁴ и на следовниците на неговите писания, написани срещу благочестието, които смятат и твърдят, обаче не заради съставното и съединено в самия наш Господ Исус Христос и Спасител божество, неотделено и неразделимо, заради човешкото в Него, че Той като съвършен човек е рекъл в светите евангелия *“Моят Отец е по-голям от Мене”*. Но и че не поради човешкото Той е казал това, когато, съблечен от него и, според простия смисъл, разделен всячески от своята божественост, сякаш не се е съединил с плътта си, която те приемат за обща и наша — анатема трижди. Възглас³⁵.

66. На всички еретици — анатема³⁶.

67. На събралите се на сбирещето срещу светите и честни икони — анатема, трижди.

68. Които наричат честните икони на Христос, нашия Бог, и на Неговите светии с думите на Светото писание срещу идолите — анатема.*

69. На Симон влѣхв, първия еретик, на Арий и Евсевий заедно с всички техни единомишленици — анатема³⁷.

70. На Куковрик Манент, който сам себе си нарече утешител и комуто персийският цар одра кожата, а тялото му хвърли на песовете, заедно с всичките му единомишленици — анатема.

71. На Македоний и Аполинарий Лаодикийски, и заедно с тях и на Евсевий и на учениците им — анатема.

* §§ 66 и 68 се срещат за втори път и повтарят §§ 20—21. В Дриновския препис липсват. — *Бел. прев.*

72. На нечестивия Несторий³⁸ и на Марин и Навкратий с единомишлениците им — анатема трижди.

73. На Диоскор Александрийски и Евтихий, архимандрит на Константинопол, на Теодосий и Иаков, и на Севир, и на техните ученици — анатема трижди.

74. На безумния Ориген, на Евагър и Дидим, и още и на Теодор Мопсуестийски, на Зоор и Теодорит — анатема трижди.

75. На Теодор, епископ Фарански, и на Онорий Римски, и на Кир Александрийски, на Сергей и Пир, на Павел и Петър, бивш епископ на Константинопол, и на Макарий Антиохийски, и на Стефан, и на учениците им — анатема трижди.

76. На Павел Самосатски, на Тит и на Тихик, и на Емилиан, и на техните единомишленици — анатема трижди.

77. На Александър ковача, на Авдин и Фотин, на Афригий и богомила Моисей — анатема трижди.

78. На Петър Кападокийски, средечки дедец, на Лука и Манделей Радоболски — анатема трижди³⁹.

79. На всички еретици — анатема.

80. На онези, които не вярват право и благочестиво в светата единосъщна и неразделна Троица и в единия истинен Бог — анатема трижди.

81. На всички, които смятат Иисус Христос, Сина на нашия Господ, за по-малък, а не равен на Неговия предвечен Отец — анатема трижди.

82. На онзи, който не споделя вярата, че пресветият Дух Божи е равносъщен на Отца — анатема трижди.

83. На онези, които прибавят към божеството четвърти Бог и го наричат утешител — анатема трижди.

84. На онзи, който твърди, че Синът Божи е приел от пречистата Дева Богородица нетленна плът — анатема трижди.

85. На онези, които наричат Девата Богородица обикновена жена — анатема трижди.

86. На онези, които не приемат с цялата си душа, че Синът Божи в плът е възлязъл при Отца — анатема трижди.

87. На онези, които не вярват, че ще има възкресение и че телата на мъртвите от векове ще възстанат, и че Господ ще дойде на съд — анатема трижди.

88. На всички, които се противят на Божия закон и не приемат преданията на апостолите и отците — анатема трижди.

89. На тези, които са се завърнали от каквато и да било ерес към православната вяра и се придържат към нея с цялата си душа — вечна им памет.

90. На всички, които се приобщават към арменската вяра и към службите и мъдруванията им — анатема трижди*.

91. На онези, които твърдят, че Бог не приема човек, каещ се за греховете си — анатема трижди.

92. На онези, които казват, че дяволът е владетел на света — анатема трижди.

93. На онези, които не приемат, че Синът Божи е Творец на небето и на земята — анатема трижди.

94. На онези, които не вярват на Йоан Кръстител и на всички останали пророци, които бяха проповедници на Светата Троица — анатема трижди.

95. На онези, които не приемат, че светото причастие е самата плът и кръв Христова — анатема трижди.

96. На онези, които не се покланят на светите мощи, които по различен начин дават божествената благодат на всички, идващи при тях с вяра — анатема трижди.

97. На онези, които не се покланят на честния и животворящ кръст или хулят всички църковни песни на светата литургия — анатема трижди.

98. На онези, които наричат прости храмове светите Божии църкви, в които цялото християнство се освещава и обновява и се слави Божието име — анатема трижди.

* Възгласи 63 (краят), 64—90 липсват в Дриновския препис. — Бел. прсв.

99. На онези, които се опитват да разрушат имотите на светите църкви, епископии и манастири, и на останалите църкви, предадени им от благоверните царе и от богобоязливите християни, потвърдени със златни печати или прости записи, и искат да отнемат нещо от тези неща, дарени на Бога — анатема трижди.

100. На всички, които се придържат усърдно и чисто към православната вяра и смятат, че архиепископите имат за образец нашия Господ Исус Христос според думите на Господ в Евангелието: *“Който вас слуша, Мене слуша”* и *“Каквото свържете на земята...”* (Лук. 10:16; Мат. 18:18) и т. н., и на които приемат техните благословии с усърдие и искрена вяра и се боят от техните запрещения — вечна памет трижди.

101. На онзи, който се опита да навреди на царя, Господния помазаник, с някаква хитрост или биле, или чародейство, или баене, или с вражески магии, или отрова — на такъв анатема трижди.

102. На онези, които се отдават на магьосничество или баене, или на някакви чародейства и пророчания — анатема трижди⁴⁰.

103. На всички боляри, малки и големи, на свещениците и черноризците, и на целия народ, които с покорство пазят чиста и права предаността си към царя и архиепископите — вечна им памет.

104. На всички, които помагат на крадците и убийците, и на разбойниците, и на останалите такива — анатема.

105. Христос е победа, Христос царува, Христос е радостта и християнската вяра. Спаси, Господи, християнската вяра!

106. На Константин Велики и майка му Елена и на светите и равноапостолни първи християнски царе — вечна им памет⁴¹.

---

⁴⁰ На полето приписка: Да кажат после възгласа трижди. — Бел. прев.

107. На великия цар Теодосий, и на цар Онорий, и на Теодосий Мали и на цар Маркиан, на цар Василий, на цар Константин, на цар Александър, на цар Христофор, на цар Роман, на цар Константин, на цар Роман, на цар Никифор, на цар Иоан, на цар Василий, на цар Константин, на цар Роман, на цар Михаил, на цар Константин, на цар Михаил, на цар Исакий, на цар Константин, на цар Роман, на цар Михаил, на цар Андроник, на цар Никифор, на цар Исакий, на цар Алекси, на цар Иоан, на цар Алекси — на гръцките царе, които заедно със земното наследиха и небесното царство — вечна им памет⁴².

108. На Плакила, царица на великия цар Теодосий, Пулхерия, Евдокия, Теофана, Теодора, Елена, Теофана, Теодора, Зоя, Теодора, Екатерина, Евдокия, Мария, Ирина, на православните гръцки царици, вечна им памет⁴³.

109. Великата и свята царица Теодора (след смъртта на мъжа си Теофил, който някога помрачи православната вяра,) събра патриарсите и всички архиереи от цялата вселена, и светите черноризци от всички страни и направи велик вселенски събор. И като прогони тъмната и мрачна, и дяволска ерес на иконоборците, заповяда заедно с целия свети събор да ги проклинат през всички години за вечно осъждане от патриарсите и всесвещения църковен чин заедно с всички предишни еретици, назовани тук. А царете и князете, помогнали според православната вяра, чиито имена са написани в светите книги, постанови и утвърди да бъдат споменавани в светите църкви за вечно възпоминание и за хвала на Бога Творец. На тази благоверна царица вечна памет⁴⁴.

109а. Тук почват българските царе. На първия български цар Борис, наречен в светото кръщение Михаил, който до-

---

* На полето приписка: Гръцките царици. — *Бел. прев.*

** Тук на полето в Дриновския препис се намира приписка: Червенски митрополити: Неофит, Калиник, Захария. По съдържание съвпада с § 151 от Палаузовския препис. — *Бел. прев.*

веде българския род до богоразумието чрез светото кръщение — вечна памет. На неговия син Симеон и на неговия внук свети цар Петър, на Пленимир, Борис, Роман, Самуил, Радомир Гавриил, Владимир, Владислав, старите български царе, които заедно със земното наследиха и небесното царство — вечна памет. На старата българска царица Мария — вечна памет⁴⁵.

109б. На Кирил Философ, който преведе божественото Писание от гръцки език на български и просвети българския род като нов апостол през царуването на Михаил и неговата майка православната царица Теодора, които украсиха божествената църква с икони и утвърдиха Православието, вечна памет.

109в. На Методий, неговия брат, архиепископ на Панонска Морава, защото и той много се потруди за славянските книги — вечна му памет.

109г. На Климент, неговия ученик, епископ на Велика Морава и на учениците му Сава, Горазд и Наум, защото и те много се потрудиха за славянските книги — вечна им памет.

109д. На цар Иоан Асен Белгун⁴⁶, който освободи българския род от гръцкото робство — вечна му памет.

109е. На Теодор, наречен Петър⁴⁷, негов брат и цар, и на неговия брат цар Калоян⁴⁸, който постигна много победи над гърците и фрузите — вечна им памет.

110.*⁴⁹ И след тях, когато царството прие сестриникът им преблагочестивият цар Борил, като някакъв зъл трънак изникна триж проклетата и богомерзка богомилска ерес, която започна тогава прескверният поп Богомил със своите ученици, както някога Яний и Ямврий, които се противо-

---

* На полето към този текст в Дриновския препис приписка: Ловешки митрополити: Лонгин, Мелетий, Киприан, Симеон и другият Симеон. По съдържание съвпада с § 152 от Палаузовския препис. — Бел. прев.

поставяха на Моисей*. И те като никакви кръвожадни вълци безпощадно разхищаваха стадото на Христос, за което Той проля пречистата Си кръв. И като разбра за тези неща, цар Борил) се възпламени от божествено желание и разпрати по цялото си царство да ги съберат в снопи, сякаш бяха никакви плевели. И заповяда да се свика събор. И като се събраха всички архиереи, свещеници и иноци, а и всички боляри, и голямо множество от останалия народ, и царят узна, че всички те са се събрали, веднага излезе със светлата си багреница и седна в една от големите тогава църкви, докато съборът се разположи пред него и от двете му страни. И заповяда да доведат сеячите на безчестието, но не ги запрети отведнъж, ами ги хвана с голяма хитрост, като им каза да отхвърлят от себе си всякакъв страх и свободно да изложат хулното си учение. А те, за да уловят царя и тези, които бяха с него, обясниха подробно цялата си злославна ерес. А царят и тези, които бяха с него, дълго им отвърщаха с мъдри въпроси от божествените писания, докато не разобличиха злословното им мъдруване. Онези стояха неми като риби и бяха напълно обзети от недоумение. А благочестивият цар, като видя тях окончателно посрамени и дявола паднал, а Христос възвеличаван, се изпълни с радост и заповяда да ги пазят, както и прелъстените от тях. Но като видяха това, онези пак се обърнаха към съборната църква**. А които не се покориха на събора, бяха предадени на различни наказания и на заточение. И след това благочестивият цар Борил заповяда да се преведе от гръцки на неговия български език съборникът. И по негова повеля и този свят събор беше вписан сред православните събори, за да се чете в първата неделя на светите пости, както светите отци са

---

* Споменават се в Изх. 7:11, 8:19 и от св. ап. Павел II Тим. 3:8. Според преданието са синове на Валаам. — *Бел. прев.*

** На горната маргина на листа с този текст приписка: При този цар синодикът беше преведен от гръцки на български. — *Бел. прев.*

завещали още от самото начало на съборната и апостолска църква. А преди неговото царуване никой друг не беше правил такъв православен събор. И всичко това се направи и беше заповядано от благочестивия цар Борил през 6718 година, индикт 14, година на луната 11, година на слънчевия кръг 15, през месец февруари в 11-ия ден — петък от Сиропустната неделя. И след като православният ни цар уреди добре всичко това, закри събора, влезе в църквата, и като благодари на Бога, пусна всекиго да си иде вкъщи. Вечна му памет, трижди.

111. На триж проклетия Богомил и на неговия ученик Михаил, и на Теодор и Добре, на Стефан и Василий, и Петър⁵⁰, и на останалите негови ученици и единомишленици, които словоблудстват, че Христовото възплъщение е било само привидно, а не е приел плътта Си от нашата света и пречиста владичица Богородица — на всички тези анатема.

112. На всички архиереи и епископи, и свещеници, иноци и на всички български боляри, събрали се с цар Борил срещу тази триж проклета ерес и низвергнали я — вечна памет, трижди.

113. Великият и благочестив цар Асен⁵¹, син на стария цар Асен, който питаше голяма любов към Бога, прослави и просвети българското царство повече от всички останали български царе преди него, като създаде манастири и украси много със злато и бисер и скъпоценни камъни всички свети и божествени църкви, и ги дари с много дарове, и им обяви пълна свобода. А всички свещенически чинове — архиереи, иереи и дякони почете с големи почести. И с голямо желание се зае да възстанови патриаршията на българското царство. А това възстановяване стана така⁵².

Преосвещеният вселенски патриарх Герман⁵³ с божие благоволение и с голямата помощ на великия христолюбив цар Иоан Асен, син на стария Асен, с останалите патриарси, негови братя: Атанасий, всеосвещения патриарх на Иерусалим и на цяла Палестина, на светата Сионска църква на

страстите Христови и на възкресението Му, майка на всички църкви; Симеон, всеосвещения патриарх на божия град Антиохия и на цяла Сирия; Николай, всеосвещения патриарх на Александрия и на цял Египет — та тези всеосвещени патриарси получиха изпратеното им от благочестивия гръцки цар Калоян Дука⁵⁴ писмо: “Нашето самодържавно царство моли и настоява пред Ваше Отчество да не оставите неизпълнено нашето прошение към Вас, ами да дадете Вашия отговор собственоръчно и да го изпратите до Царство ми, за да бъде осветен според общото ни, наше и Ваше, решение да се огласи и да се дари равна на Вашата патриаршеска степен на църквата на град Търново “Възнесение Христово”, майка на църквите в българското царство, понеже и христолюбивият български цар Иоан Асен, брат на Царство ми и сват, много желае да се дарува това от Царство ми и от Ваше Отчество на Царство му”. И тогава преосвещените патриарси, като прочетоха тези писания, сметнаха, че това е добро решение, и всеки от тях даде собственоръчния си отговор на изпратеното им от царя. Написаха и на Герман същото, като казаха следното: “До вселенския патриарх Герман, за да се радва нашият брат. Получихме изпратеното ни от тебе, и понеже сметнахме, че това решение е добро, предоставяме нашето собственоръчно съгласие на твоето благоволение. Направи, както сметнахме за добре ние и твое Отчество, понеже ти имаш властта на по-високия престол”. Щом получи това, гръцкият цар заедно с патриарха събра митрополитите, архиепископите и епископите, и пречестните монаси, архимандритите и игумените на цялото си царство. И христолюбивият цар Иоан Асен стори същото с митрополитите, архиепископите и епископите от своето царство и с пречестните монаси от Света гора. И като се срещна при Понтийско море с източния цар Калоян, провъзгласи за патриарх преждеосвещения архиепископ Иоаким⁵⁵, мъж благоговееен и свят, просиял с дела и постнически живот. И не само със слово, ами и със собственоръчния подпис на

патриарх Герман и подписите на всички източни патриарси скрепиха това, и след като го подпечатаха с печат, дадоха го на благочестивия цар и на току-що освещения патриарх Иоаким като свидетелство, че това е вечно и неотменимо. И затуй вписахме това в този синодик, за сведение на слушателите и в памет на българския род. А на този Иоан Асен великия и благочестив цар на всички българи — вечна му памет.

114. На благоверния цар Калиман и неговия брат Михаил, на Тамара и Елена, благочестивите деца на великия цар Асен — вечна им памет.

115. На севастократора Александър, брат на великия цар Асен, и на севастократор Стрез, и на деспот Слав вечна им ...

116. На благочестивия и православния ни цар Константин¹, [отдал душата си за словесното стадо на Христос, нашия Бог и Спасител, пролял кръвта си за рода на българското царство и сменил земното с небесното царство — вечна памет.

116а. На благочестивия цар Георги Тертер стария — вечна памет.

116б. На благоверния цар Шишман — вечна памет.

116в. На благочестивия цар Теодор Светослав — вечна памет.

116г. На благочестивия цар Георги Тертер — вечна ...

116д. На деспот Страцимир и на неговите братя Радослав и Димитър — вечна памет.

116е. На благочестивия цар Михаил — вечна памет.

116ж. На цар Иоан Стефан, син на благочестивия цар Михаил — вечна ...⁵⁶

116з. На тези правоверни, благочестиви и приснопаметни царе, седели на богопазения престол на българското

---

¹ Текстът в § 116 (края) до началото на § 117 липсва в Палаузовския препис и съответства на §§ 94—102 в Дриновския. — *Бел. прев.*

царство, управлявали според установения ред и грижили се за христоименитите хора, поверени им от Бога, може, колкото ми е било по силата, и да съм пренебрегнал нещо от делата, които са започвали, но не са довършили и осъществили...]*

117. На новата и благочестива царица Елена** ⁵⁷, майка на великия цар Иоан Асен, приела ангелския образ под името Евгения — вечна памет.

118. На царица Анна, наречена Анисия, и на другата Анна, благочестивата царица на христорлюбивия цар Асен, и на Ирина, благочестивата майка на христорлюбивия цар Михаил, наречена в монашки образ Ксения — вечна памет⁵⁸.

119. На Мария, христорлюбивата царица на стария Тертер, и на другата благоверна царица Кера Мария — вечна памет⁵⁹.

120. На Ефросина, благочестивата царица на цар Светослав — вечна памет.

121. На благочестивата деспотица Кераца⁶⁰, майка на великия цар Иоан Александър, приела ангелския образ под името Теофана — вечна памет.

122. На Теодора⁶¹, благочестивата царица на великия цар Иоан Александър, приела монашеския ангелски образ под името Теофана — вечна памет.

123. На Теодора⁶², благочестивата царица на великия цар Иоан Александър, която, макар и от еврейски род, прие светото кръщение и съхрани ненакърнена благочестивата вяра, и обнови много църкви, и издигна много манастири, майка на великия цар Иоан Шишман — вечна памет.

124. На великата господарка Кера Тамара⁶³, дъщеря на великия цар Иоан Александър, обещана на великия емир Амурат и омъжена за него заради българския род. Като

---

* Тук прекъсва текстът на Дриновския препис. — *Бел. прев.*

** На полето вдясно в Палаузовския препис: българските царици.
— *Бел. прев.*

отиде там, тя запази православната си вяра и освободи своя народ. Живя добре и благочестиво и почина с мир. Вечна памет.

125. На госпожа Десислава и госпожа Василиса, дъщери на великия цар Иоан Александър⁶⁴ — вечна памет.

126. На Кера Мария, благочестивата царица на великия цар Иоан Шишман — вечна памет.

127. На госпожа Десислава, майка на Мария, благочестивата царица на великия цар Иоан Шишман, наречена в ангелски образ Девора — вечна памет.

128. На Кераца, дъщеря на великия цар Иоан Шишман — вечна памет. И на сина му Асен, и на другия му син Асен, и на останалите му починали чеда — вечна...⁶⁵

129. На Домка, тъща на великия влашки воевода Иоан Нягой — вечна памет.

130. На логотетица Зоя — вечна ѝ памет.

131. На монаха Силвестрий, който бе епикерний на великия цар Иоан Александър — вечна памет.

132. На монаха Теодосий, който бе протосеваст на великия цар Иоан Александър — вечна памет.

133. На протокилийника Проданко — вечна...

134. На протокилийника Приязда и на воеводата Балдю, които бяха убити за вярата на своя господар — вечна памет.

135. На великия примикюр Цамблак — вечна памет.

136. На великия воевода Константин, който в монашески образ беше наречен Теодул — вечна памет.

137. На великия [логотет?] Добромир, в монашески образ наречен Доро[тей?] — вечна му памет*.

138. На Арсений⁶⁶, архиепископ на Константинопол, вселенски патриарх и новопроповедник — вечна памет.

139. На новия изповедник Иосиф — вечна памет.

---

* Заграденото в скоби не се вижда в ръкописа, защото е повредено. — Бел. прсв.

140. На Леонтий, Димитрий, Сергей, Григорий, преславски патриарси — вечна памет*.

Преосвещените патриарси на Търново

141. На Иоаким, първия патриарх на богоспасния царски град Търново — вечна памет.

142. На преосвещените патриарси Василий, Иоаким, Игнатий — вечна памет.

143. На триблажения патриарх и свещеномъченик Макарий — вечна памет.

144. На освещените патриарси Иоаким, Доротей, Роман, Теодосий — вечна памет.

145. На преосвещения патриарх Иоаникий — вечна памет.

146. На преосвещения патриарх Симеон — вечна памет.

147. На преосвещения патриарх Теодосий — вечна памет.

148. На преосвещения патриарх Иоаникий — вечна памет.

149. На преосвещения патриарх Евтимий — вечна памет.

150. Преславските митрополити

Стефан, Димитрий, Лъв, Григорий, Герасим, Аарон, Мелетий, Макарий, Сава, Доротей, Висарион, Макарий.

151. Червенските митрополити

Неофит, Калиник, Захария.

152. Ловешките митрополити

Лонгин, Мелетий, Киприан, Симеон и другият Симеон.

153. Средечките митрополити

Дионисий, Дамиан, Леонтий, Дометиан, Партений.

154. Овечките митрополити

Теостирикт, Лазар.

---

* На полето вдясно е написано: "Преславски патриарси". — *Бел. прев.*

155. Дръстърските митрополити
Кирил, Аверкий, Теодул, Иосиф, Дионисий, Калиник.
Митрополитите, които ще поменуваме днес, бяха при
благочестивия цар Асен под властта на Търновската патри-
аршия и тогава и починаха.
156. Антоний, Даниил, серски митрополити — вечна им
памет.
157. Анастасий, Епифаний, Димитрий, велбъждки
епископи — вечна памет.
158. Иоаникий, Сергей, охридски архиепископи — вечна
им памет⁶⁷.
159. Иаков, Порфирий, Иоаникий, браничевски епис-
копи — вечна...
160. Сава, Теодосий, Димитрий, Симеон, белградски
епископи — вечна им памет.
161. Кирил, Дионисий, нишавски епископи — вечна им
памет.
162. Стефан, Климент, Иосиф, Харитон, браничевски
митрополити — вечна им памет.
163. Симеон, филиписийски митрополит — вечна му
памет.
164. Василий, Марко, Никодим, Прокъл, Доротей,
Партений, месемврийски митрополити — вечна им памет.
165. На всички български митрополити и епископи, ар-
химандрити и игумени, които починаха в правата вяра —
вечна...
166. На всички боляри, малки и големи, поборници и
поддръжници на правата вяра и приятели на светата и бо-
жествена Църква на българското царство — вечна...
167. На Семир, Йончо, Добромир, Иваниш, и всички,
които мъжки се бориха срещу безбожните турци и проляха
кръвта си за православната християнска вяра — вечна...
168. На Арка, Трошан, Ратен и на брат му Карач, Пот-
ръка, Ханко, Стан, Михаил, Богдан, Шишман, Батул,
Радослав, Воисил, Константин, Годеслав, Черноглав

169. На Стефан новоосвещени, на великия крал Урош — вечна памет.

170. На крал Вълкашин — вечна памет.

171. На деспот Углеш — вечна памет⁶⁸.

172. На молдавския господар Стефан — вечна памет.

173. На молдавския господар Ион Петър⁶⁹ — вечна памет.

174. На неговата госпожа Елена и децата им — вечна памет.

175. На всички, които ограбват къщите на християните и крадат коне или волове, или пък обират по пътищата за щета и пагуба на християните, и на всички, които ги изпращат на такива зли дела или пък ги знаят, че са такива и ги прикриват — анатема.

176. На Акиндин⁷⁰, Варлаам⁷¹ и поп Прохор Кидон⁷², които оухлиха Бога повече от всички еретици и оспориha божествената светлина, която се яви на апостолите на Таворската планина и която Христос показва на учениците си, за да узнаят всички, че така ще възкръснат праведниците, както Спасителят показва чрез Себе Си, и всички ще се преобразят и ще процъфтят така, и ще пребъдат во веки веков заедно с Господа, както ни научи апостолът. А на тези нечестивци и противници на господните слова и на техните единомишленици — трижди анатема.

177. На Фудул⁷³ и учителя му Пиропул⁷⁴, които оскверниха иконата на пречистата Богородица и показаха различни влъхвания, и покриха с хули архиереите, свещениците и иноците, и опоганиха свещените църкви и животворящия кръст, с който бяхме осенени в деня на избавлението, и извършиха още много безчинства — анатема.

Бележки

Преписка на българите с папа Иннокентий III

- ¹ Едва ли има български владетел, чието име да е засвидетелствано в толкова много и разнообразни форми. Рождено му име е било Йоан — Иван, но тъй като и по-големият му брат е имал същото име, то той отрано е бил наричан Йоаница — Иваница, т. е. умалителна форма от Йоан — Иван. За различните форми на името: *Божилков*. Асеновци, I, № 3, с. 37, бел. 1. Обръщението “благороден мъж” (*nobilis vir*) е употребявано твърде често от Иннокентий III както в писмата до обикновени благородници, така и до владетели (Вж. *Дуйчев*. Преписката, с. 78). Писмото е писано между декември 1199 и 1200 г.
- ² Това твърдение на папата, разбира се, не отговаря на истината и е начин да се започне по-лесно и бих казал примамливо кореспонденцията с Калоян.
- ³ Доминик вероятно е бил от гръцки (ромейски) произход.
- ⁴ За езика на писмата на цар Калоян, както и за вероятните им преводи, вж. тук *Послеслов*. Писмото е писано преди 27 ноември 1202 г.
- ⁵ Калоян се титулува “цар на българи и на власи”, тъй като част от земите на север от Дунав са били в границите на българската държава. Вж. *Божилков*. Асеновци, с. 13.
- ⁶ Т. е. Доминик. Вж. бел. 3.
- ⁷ Калоян на няколко пъти, а заедно с него и архиепископ Василий, убеждавал папата, че отдавна, още преди шест години, искал да установи връзки с римския апостолически престол.
- ⁸ Допуска се, че Власий е бил само избран за епископ на Браничево (близо до Белград), но не е бил интронизиран. По неизвестни причини той не могъл да пристигне в Рим.
- ⁹ В текста е само корона (*corona et honorem*), но няма съмнение, че става дума за *царска* корона.
- ¹⁰ Цар Петър (927—969), син и наследник на цар Симеон.
- ¹¹ Цар Самуил (ок. 980—1014).
- ¹² Личността на Претекстат (*Pretaxtatus*) не е установена.
- ¹³ Писмото на папата, както личи от датата накрая, е писано на 27 ноември 1202 г.

- ¹⁴ Папа Николай I (858—867).
- ¹⁵ В текста “крал Михаил” (Michaelis regis), “много крале” (multi reges), “гех Bulgarorum” и т. н.
- ¹⁶ Папа Адриан II (867—872).
- ¹⁷ Това били Леопард Анконски и Доминик Тривенски, а поддякона — Силвестър.
- ¹⁸ Колебанията на княз Борис с кого да се обвърже — с Константинопол или с Рим — приключили на 4 март 870 г., когато младата българска църква била поставена под върховенството на Константинополската патриаршия. Така българският църковен въпрос намерил своето временно решение.
- ¹⁹ Йоан Каземарински, роднина на Инокентий III.
- ²⁰ За исканата корона вж. бел. 9.
- ²¹ Това писмо няма надслов — адресат. Този текст е добавен от преводача. Василий е бил избран за епископ на Търново, а сетне за архиепископ на България още в 1186 г. Писмото е писано през 1202 г., но преди 27 ноември.
- ²² Името *Загора* се употребява почти през цялото Средновековие, но с различно съдържание, което зависи от гледната точка на лицето, което го използва. През Ранното средновековие с него се означавало строго определена област в българския Югоизток, т. е. земите на юг от Балкана. През XIII—XIV в. то се използвало за да се обозначи Българското царство. Тук го употребява самият Василий (това е малко странно), което показва, че към това време българската държава е обхващала предимно земи на север от Стара планина (?), т. е. гледната точка на чужденеца, на ромея. Разбира се, възможно е при последователните преводи името на България да е заменено със *Загора*.
- ²³ Прави впечатление, че в латинския текст стоят изразите “dominus noster imperator”, “totium imperium”, “dominus noster Caloihannes imperator”.
- ²⁴ Тук архиепископ Василий подхваща — явно съгласувано с цар Калоян — темата за “римската кръв” на Асеновци.
- ²⁵ Писмото няма адресат и текстът в квадратни скоби е добавка на преводача.
- ²⁶ Княз Белота (Belotta princeps) е личност непозната от други извори. В същото време името *Белота* (Μπελωτᾶς) е разпространено сред население от български произход, обитавало с.

- Враста (североизточната част на Халкидическия полуостров, близо до залива Орфано и езерото Болбе), както и сред българи от Западна Македония (района на Мъглен). Това дава основание “княз Белота” да бъде обвързан с българската история от началото на XIII в., а неговите владения да бъдат локализирани в българския Северозапад. Връзката му с управляващата династия остава неясна. Вж. *И. Божилков*. Белота — български владетел от началото на XIII в. // Исторически преглед, 1977, 1, 71—81; *И. Божилков*. Българите във Византийската империя, С., 1995, 41—44, 47—48. Просопографски каталог с. 125—131.
- ²⁷ Обръщението е само “*Archiepiscopo de Zagora*”, т. е. без името Василий и е написано с червено мастило в полето. Вж. *Дуйчев*. Преписката, с. 27, № VI, бел. 1.
- ²⁸ Писмото на папата до архиепископ Василий е написано на 27 ноември 1202 г., както и писмото до цар Калоян (тук № 3). Годината 1202 е добавена от издателя и преводача.
- ²⁹ Адресът е непълен по неизвестни причини и е написан с червено мастило. Вж. *Дуйчев*. Преписката, с. 29, № VII, бел. 2.
- ³⁰ И това писмо е написано на 27 ноември 1202 г., както “горното” (*ut supra*), т. е. предходното писмо до архиепископ Василий.
- ³¹ Адресът е написан с червено мастило и се намира в полето на регистъра (*Дуйчев*. Преписката, с. 31, бел. 1). В началото Калоян се назовава “*domini Bulgarorum et Blachorum*”; тук той вече е “*Caloihannes imperator Bulgarorum*”. В първото писмо Иннокентий III е “*domino Innocentii pape III*”, а тук — “*Sanctissimo domino fidei christianorum ab oriente usque ad occidentem patriarche pape romano!*” Писмото не може да се датира точно и *Ив. Дуйчев* го е отнесъл към времето между 22 февруари 1203 и 22 февруари 1204 г.
- ³² Това писмо на българския цар трябвало да бъде занесено в Рим от архиепископ Василий, който след като стигнал до Дирахим — Драч и не могъл да продължи, добавил към царското писмо и свой текст.
- ³³ “Граф Валтер” е граф Готие III дьо Бриен (графството Бриен се намирало на североизток от Троя — Франция), който бил сред първите участници в Четвъртия кръстоносен поход. През 1199 г. тръгнал да завоюва Сицилия, която била наследство на неговата съпруга Елвир, дъщеря на сицилианския крал Танкред.

- ³⁴ “Дукът на Дирахиум” (Драч) — той е неизвестен по име — бил военно-административен управител на града и областта, назначаван от византийския василевс.
- ³⁵ Коместабул (comestabulum — вероятно гр. κόμης τοῦ σταύλου = “комит с конете” от българските грамоти?) Сергей е непознат от други извори. Навремето П. Мутафчиев допусна, че той е идентичен с бъдещия севастократор Стрез (брат на цар Борил и племенник на Калоян), но основанията за подобно отъждествяване не са убедителни.
- ³⁶ Презвитер Константин също е неизвестен. В писмо на архиепископ Василий, писано през ноември 1204 г. (тук № 25) той е споменат като баща на едно от двете момчета (Василий), изпратени да се учат в Рим.
- ³⁷ “Светлия крал на Унгария...” е Емерих (1196—1204). Писмото е писано на 10 септември 1203 г.
- ³⁸ Както се вижда, писмото до цар Калоян е повтаряло основния текст от писмото до архиепископ Василий (тук № 9; *Дуйчев*. Преписката, с. 92) и затова не е вписано в регистъра.
- ³⁹ “Благородният мъж Вълко” (nobili viro Wilko) е Вукан, син на Стефан Неман и по-голям брат на великия жупан и сетне крал Стефан Първовенчани. Бил е крал на Дукля.
- ⁴⁰ Писмото датира от 10 септември 1203 г.
- ⁴¹ В адреса на тържествената була на папа Инокентий III естествено стои тег, а не imperator: “Caloihanni illustri Bulgarorum et Blachorum regi...”. Не би могло и да се очаква друго. Вж. *Послеслов*.
- ⁴² И тук, разбира се, формулата е “regem te statiuimus”.
- ⁴³ В текста стои L., т. е. L[eo], кардинал Лъв, папски легат в Търново, натоварен с мисията да помага архиепископ Василий и да коронясва цар Калоян. За него вж. *Дуйчев*. Преписката, 94.
- ⁴⁴ Diadema, т. е. гръцкото наименование на императорската корона (διάδμα), използвано през ранната епоха. През XIII—XIV в., както свидетелства “Псевдо-Кодинос”, се предпочитало понятието *стема* (Гѣм - стѣмца). *Скиптърът*, а понякога и *лабарум* (силно издължена вертикална част на кръста) е бил символ на така наречения *победоносен кръст*, т. е. кръста, с

който император Константин I победил при моста Милвио своя противник Максенций (28 октомври 312 г.). Легендата разказва, че в навечерието на сражението Константин видял на небето кръстния знак и надпис “Noc signo vince”, т. е. “С този знак ще победиш”.

- ⁴⁶ Правото да сече монети — израз на владетелски суверенитет — Калоян получил заедно с всички останали привилегии и инсигнии. Иначе българските царе не са чакали разрешението на папата, за да сечат монети. Друг е въпросът, че монетосеченето на първите Асеновци е неясно и бих казал несигурно.
- ⁴⁶ “Приматството” в случая означава първенстващо място на Василий сред архиереите на Българската църква; той е първи сред останалите и нищо повече.
- ⁴⁷ Този израз — “... в областта на България, така и на Влахия” — най-добре предава същността на понятието “Влахия”: обширни области на българската държава, отъждествявани не само с Влахия, но отчасти и с Молдова. Вж. *Божилков*. Асеновци, 12—18.
- ⁴⁸ Това датиране на писмото — 25 февруари 1203 г., седми индикт и седма година от понтификата на Инокентий III — е предизвикало много спорове, въпреки своята пълнота. Ив. Дуйчев (“Преписката”, с. 93) доказва убедително, че датата е точна.
- ⁴⁹ В надслова, изписан с червено мастило, е изпуснато името на българския архиепископ.
- ⁵⁰ Вж. писмото до Калоян, тук № 11.
- ⁵¹ За *примас*, сана, който Инокентий III дал на българския архиепископ, вж. бел. 46.
- ⁵² Тук папата се опитва да убеди българския цар, че “примас” и “патриарх” са равностойни санове и по този начин се измъква от деликатното положение да откаже искания сан. По-нататък ще видим, че той тактично си замълчава, когато и двамата, Калоян и Василий, употребяват ‘патриарх’ навсякъде, където би трябвало да става дума за ‘примас’.
- ⁵³ Епископия, подчинена на определен митрополитски център.
- ⁵⁴ “Datum ut supra”, т. е. като предходното писмо до цар Калоян — 25 февруари 1203 г.
- ⁵⁵ В регистъра името на търновския архиепископ е изписано само с инициал В[асилий], а името на браничевския епископ е пропуснато.

- ⁶⁶ Анаклет — втори или трети римски епископ, мъченик от времето на Домициан или Траян.
- ⁶⁷ Свети ап. Петър.
- ⁶⁸ Свети Климент — римски епископ (папа) от 92 до 101 г.
- ⁶⁹ Силвестър — римски папа (314–315).
- ⁶⁰ *Калиги* — вид високи чорапи; *сандалии* — епископски обувки; *амиктус* — вид наметало; *алба* — бяла туника, достигаща до стъпалата, с дълги тесни ръкави; *цингулум* — пояс, с който се препасвала туниката; *сукцинкторуиум* — пояс или вид гащи; *орариум* — на Изток наричан епитрахил; *манипулум* — копринено или полукопринено парче плат, носено на лявото рамо или в лявата ръка; *далматика* — вид дреха, носена под т. нар. планета; *хиротека* — църковни одежди, носени при служене на литургия; *планета* — наметало във формата на кръг, с отвор за главата, носено над туниката и далматиката; *митра* — епископска двувърха корона. Подробно у Дуйчев. Преписката, с. 96 (литература).
- ⁶¹ Писмото е писано на 25 февруари 1204 г.
- ⁶² “Господар и император”, т. е. *dominus et imperator* — превод на гр. *κύριος καὶ βασιλεύς*.
- ⁶³ Това твърдение не отговаря на истината, което и Калоян, и папата добре го знаят, но служи за пореден път като оправдание за исканията на българския владетел и за решението на папата.
- ⁶⁴ “*Patriarcha meum*” — Калоян отново не пропуска да отбележи какво иска от Инокентий III, този път в своя “Златопечатник”, с който подчинява Българската църква на Рим.
- ⁶⁵ “Златопечатник” е превод на лат. “*chrysobolum*”, което пък съответства на гр. *χρυσόβουλλον*. Издаването на този тип документи е било привилегия на византийските василевси и в случая на българските царе. Тяхната достоверност се е гарантирала от златния печат, с който са били снабдени и който давал името на документа.
- ⁶⁶ Годината 6712 от сътворението на света съответства на 1204–1205 г. от рождението на Христа. Документът е вмъкнат между писма, писани през 1204 г., но според Дуйчев “Златопечатникът” е издаден в края на 1203 г.
- ⁶⁷ 6711 г., индикт 6, т. е. 1203–1204 г., но неуспешното пътуване на архиепископ Василий се отнася към юли 1203 г.

- ⁶⁸ Вероятно става дума за албанския град Кроя (Cruja), гр. Κρόϊα. Във втората част на името трябва да се прочете гръцкия израз τὸ Χωρίον, т. е. град Кроя.
- ⁶⁹ Става дума за коместабул Сергей и презвитер Константин — вж. тук писмо № 8.
- ⁷⁰ Вж. тук писмо № 9.
- ⁷¹ Писмото е писано наскоро след 8 ноември 1203 г. За датата и подробни обяснения у *Дуйчев*. Преписката, с. 97–98.
- ⁷² Вж. предходните две писма.
- ⁷³ Юни 1203 г. (*ЛИБИ*, III, с. 338, бел. 2).
- ⁷⁴ Българо-унгарските отношения са се влошили към 1201–1202 г. в резултат на унгарското настъпление към Белград и Браничево.
- ⁷⁵ Писмото е писано към края на 1203 г. Вероятно в българския текст е стояло “цар на Българите”, преведено на гръцки βασιλεὺς τῶν βουλγάρων, което на латински е било леко деформирано: “imperator Bulgarie”.
- ⁷⁶ Анастасий е бил митрополит, а не архиепископ на Велбъжд, както го назовава Инокентий III, следвайки (в случая неправилно) западната практика. По принцип папата рядко употребява понятието митрополит (гр. μητροπολίτης).
- ⁷⁷ Вж. тук, *Послеслов*.
- ⁷⁸ В адреса, написан с червено мастило, липсва името на българския цар. Писмото на папата датира от 25 февруари 1204 г.
- ⁷⁹ В надслова липсва името на българския архиепископ. “Архиепископи” очевидно е подменило правилното “митрополити” (в цялата преписка то е употребено само два пъти в писмо № 16).
- ⁸⁰ Тук е била повторена уводната част от писмото на папата до цар Калоян. Вж. писмо № 19.
- ⁸¹ В текста липсва името на Василий.
- ⁸² Т. е. Рим.
- ⁸³ В *ЛИБИ*, III, с. 345 е пропуснато името на цар Калоян, което стои в оригиналния текст. Вж. *Дуйчев*. Преписката, с. 54, № XXIV.
- ⁸⁴ Знамето (vexillum) е било един от важните белези на властта на византийските василевси. В къснотизантийската епоха то се е наричало φλόμουλον, т. е. хоругва. Различните видове императорски хоругви са описани подробно в “Псевдо-Кодинос”

(средата на XIV в.). Вж. Византийските василевси. Под ред. на проф. Ив. Божилов, С., 1997, 23—24. В текста имената на кардинал Лъв и на браничевския епископ Власий са изписани само с инициали, съответно L. и B.

⁸⁵ Писмото е писано на 25 февруари 1204 г.

⁸⁶ За короната вж. писмо № 19.

⁸⁷ Пак там, както и тук, бел. 44.

⁸⁸ Унгарският крал Емерих (1196—1204). За българо-унгарските отношения вж. тук, бел. 74.

⁸⁹ Рицарите от Четвъртия кръстоносен поход, които на 12 април 1204 г. завладяли византийската столица и създали Латинската Константинополска империя, просъществувала до 1261 г.

⁹⁰ Витлеем вероятно е бил незаконнороден син на цар Калоян. Вж. *Божилев. Асеновци*, I, № 10, с. 94—95.

⁹¹ 1204 г.

⁹² Същата 1204 г. Вж. *Божилев. Асеновци*, I, № 3, с. 48.

⁹³ Пак там. Василий бил ръкоположен за *примас*, но самият той, Калоян и всички българи са приели този сан за равностоеен на патриарх. Василий, освен на историческото право, се опирал и на разбирането на Инокентий III, изложено в писмо № 12, че “примас” и “патриарх” са почти едно и също. Вж. тук, бел. 52.

⁹⁴ Кардинал Лъв, разбира се, коронясал, от името на папата, Калоян за *крал* (гех), но това не попречило на българския владетел да възприеме титлата, дадена му от римския първосвещеник, като *император*. Вж. тук, *Послеслов*.

⁹⁵ Двете деца са споменати в писмо № 24 — Василий и Витлеем (за него вж. бел. 90).

⁹⁶ Папата заплашва Калоян с нова кръстоносна войска. Но това било по-скоро пожелание, отколкото действителна възможност.

⁹⁷ Т. е. Византия.

⁹⁸ Константинополските барони.

⁹⁹ Бодуен, граф на Фландрия и Ено. Избран за латински император на 9 май, а коронясан на 16 май 1204 г. в църквата “Св. София”. Сведенията за неговата съдба след битката при Адрианопол (14 април 1205 г.) са противоречиви. Според едни извори той е бил пленен и отведен в Търново, а според други — загинал на

бойното поле. Вж. *Жофроя дьо Вилардуен*. Завладяването на Константинопол. Увод, прев. от старофренски, бележки и приложения Ив. Божилов, С., 1985, с. 151, бел. 110.

¹⁰⁰ Анри дьо Ено, по-малък брат на император Бодуен. Коронясан за император на 20 август 1206 г. Починал на 11 юни 1216 г.

¹⁰¹ Писмото е писано наскоро след разгрома на латинците край Адрианопол, 14 април 1205 г.

¹⁰² Това писмо на папа Инокентий III до архиепископ Василий не е запазено или по неизвестни причини (повторение на текста на писмото до цар Калоян?) не е вписано в регистъра.

¹⁰³ Битката при Адрианопол.

¹⁰⁴ Калояновото писмо не е запазено. За шастие част от него е вписано в *Gesti Innocentii III PP*. Вж. *ЛИБИ*, III, с. 378.

¹⁰⁵ Андрей II (1205—1235).

¹⁰⁶ Дожът на Венеция е Енрико Дандоло (1192—1205). Починал на деветдесет и седемгодишна възраст на 14 юни 1205 г., след като се разболял от натрупаната умора при бягството от Адрианопол.

¹⁰⁷ Император Анри (вж. бел. 100).

¹⁰⁸ Писмото е написано на 25 май, десетата година от понтификата на Инокентий III, т. е. 1207 г.

Синодик на цар Борил

¹ Най-разпространеното заглавие на византийския синодик гласи: *“Синодикът, който се чете в неделята на Православието”*. Вж. *Gouillard. Synodikon*, p. 45.

² В гръцкия текст (*Gouillard. Synodikon*, p. 54.110) липсва името *Михаил*. Появата на това име в българския синодик е трудно обяснима. Първият константинополски патриарх с това име е Михаил I Керуларий (1043—1058), за когото не може да се каже, че е бил тясно обвързан с антиеретическите процеси.

³ Имената на петимата патриарси липсват в част от ръкописите на първата редакция на византийския синодик.

⁴ Името на Герман (715—730) (той е споменат по-горе: византийския синодик, p. 51.110 — българският синодик, § 10), както и

повторените пет имена (вж. бел. 3), също липсват в част от ръкописите.

⁵ Името на преподобния мъченик Стефан също е пропуснато в част от ръкописите на най-старата редакция на византийския синодик.

⁶ “Преподобният Теофан” (името му не е засвидетелствано във всички ръкописи) е хронистът Теофан Изповедник. Той е бил игумен на манастира τοῦ Μεγάλου Ἀγροῦ, чийто по-точен български превод би бил *Голямо поле*. Манастирът се е намирал в областта на Кизик (Мала Азия — Хелеспонт). Вж. R. Janin. Les églises et monastères des grands centres byzantins. Paris, 1975, 195—199.

⁷ Тази възхвала, която съвсем не е на място, липсва във византийския текст.

⁸ В гр. текст е “ἐπὶ τῶν Ἰσαύρων”, т. е. “при Исаврите (или Исаврийците)”, като се визират императорите баща и син Леон III (717—741) и Константин V (741—775). (Династията и до наши дни, макар и рядко, неправилно е наричана Исаврийска. Леон III е бил родом от Сирия, а не от Исаврия; следователно династията, която той основал, трябва да бъде наричана Сирийска). При тях започнало иконоборското движение. В голяма част от ръкописите от първата редакция на византийския синодик наред с патриарсите Анастасий (730—754), Константин II (754—766) и Никита I (766—780), обвързани с първата вълна на иконоборството, стои и името на “Κωνσταντίνῳ Κοπρωνύμῳ τῷ Ἰσαύρῳ” (Gouillard. Synodikon, p. 57.171; apparatus critique). Как се е стигнало до тази деформация в българския текст — при саврът е трудно обяснимо.

⁹ В гр. текст: ἐκ Λάμπης. Българският преводач е прочел *мл* като *δ* и така се е получило *Ламб*. Лампе е селище и епископски център на остров Крит.

¹⁰ Тук гръцкият текст продължава с процесите срещу еретиците през XI век (започва с главата срещу Иоан Итал). Българският превод (§ 20—25) следва текста от византийския синодик, продължаващ анатемите срещу иконоборците, вместен след края на процесите през XIV в. и преди възхвалите за византийските императори и императрици.

- ¹¹ Съборът в Йерия (малоазийския бряг на Босфора) бил свикан на 10 февруари 754 г., а последното му заседание било проведено във Влахернския дворец на 8 август същата година. На него присъствали 338 епископи, които взели решение за осъждане на иконопочитанието и унищожаване на иконите. По-късно този събор, който не бил истински вселенски събор — папата нямал представител — получил наименованието “безумния”.
- ¹² Този “друг” е император Константин V, който на събора от 754 г. бил наречен “изтребител на идолопоклонничеството”. Вж. *Gouillard. Synodikon*, p. 92, бел. 310.
- ¹³ В гр. текст преди § 26 (според българския синодик) се намира заглавие: τὰ τοῦ Ἰταλοῦ κεφάλαια, т. е. “Главите за Иоан [Итал]”.
- ¹⁴ Буквален превод на гр. τῶν ἔξωθεν φιλοσόφων.
- ¹⁵ Тук във *Vindobonensis gr. 73* стои анатема срещу поп Богомил (*Gouillard. Synodikon*, p. 59.198: *apparat critique*): “На папас (поп) Богомил, който при Петър, цар на българите, създаде и разпространи във всички градове и села, тази манихейска ерес, анатема”. Според Ж. Гуйяр (p. 229) вмъкването ѝ тъкмо тук (текстовете за Итал) е отзвук на процеса срещу Василий, който липсва в гръцкия текст. Вж. тук, бел. 25.
- ¹⁶ Отново буквален превод на τῶν Ἑλλήνων σοφοί.
- ¹⁷ Гр. текст: τὰ ἐλληνικὰ ... μαθήματα.
- ¹⁸ Гр. текст: τὰς πλατωνικὰς ιδέας.
- ¹⁹ Гр. текст: ἐλληνικὰ ρήματα.
- ²⁰ Иоан Итал (произхождал от Южна Италия, от средите на тамошното византийско население и бил роден към 1025 г.) пристигнал в Константинопол и станал ученик на Михаил Псел; великолепен познавач на Платон и неоплатониците, а и на Аристотел. Преподавал във византийската столица (той наследил Псел), влязъл в конфликт с догмите на Църквата и бил осъден на два процеса през 1077–1078 и 1082 г.
- ²¹ Гр. текст: ἐλληνικοῖς καὶ ἑτεροδόχοις.
- ²² Тук в няколко ръкописи от първата редакция на византийския синодик (те са провинциални, но не се знае къде са били използвани) са вмъкнати анатемите срещу богомилите в *Панормос* (топонимът е засвидетелстван в Сицилия, остров Кефалония, Далмация и в областта на Кизик), а след това отново текст с анатемите срещу богомилите, използван в църква, която е била

суфраган на Атина. Подробно у *Gouillard. Synodikon*, р. 61. 250—69.387; р. 228—237 (коментар).

- ²³ Нил, както и Иоан Итал, бил “италианец от Юга” (Ж. Гуйяр) или както той сам се наричал “калабриец” (*Gouillard. Synodikon*, р. 303.53; специален текст или “книжка за покаянието на Нил”, р. 301—303). Българският текст е превод на кратката анатема, която следва описанието на процесите срещу Итал и е поместена преди анатемите за богомилите (вж. бел. 22). *Gouillard. Synodikon*, р. 61.247—249. Нил е бил осъден между 1084 и 1094 г.
- ²⁴ Глави 38—52 са превод на анатемите от писмото-формуляр на патриарх Козма. Вж. тук, *Послеслов*.
- ²⁵ Анатемата за Василий Врач липсва във византийския синодик. Според Ж. Гуйяр отглас на процеса срещу него са анатемите за поп Богомил и останалите богомили в някои провинциални ръкописи на втората редакция. Вж. тук, бел. 15. За Василий Врач, осъден и изгорен около 1100 г., вж. *V. Grumel — J. Darrouzès. Regestes des actes du patriarchat de Constantinople. Vol. I. Les actes des patriarches. Vol. I. Fasc. II et III, Paris, 1989, № 987; Д. Ангелов. Богомилството в България. С., 1969, 392—402.*
- ²⁶ Тук българският синодик подхваща текста от византийския синодик, който следва обстоятелството изложение и анатемосване на богомилите, както и анатемите срещу Евстратий Никеийски (1117 г.), т. е. р. 73.424 и сл.
- ²⁷ Българският преводач е разбрал неправилно гръцкия текст: “... Νικήφόρου διδασκάλου τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Βασιλάκη”, т. е. “от Никифор Васибеки, дидаскал на писмата”. Вероятно неизвестният българин е прочел вм. ἐπιστολῶν — ἀποστολῶν (или ед. ч. ἀποστόλου) и по този начин Никифор е станал *учител на апостол* Васибеки (οὔχ ἑαυτοῦ ἀπὸ τοῦ Βασιλακία). Срещу Никифор Васибеки и останалите изброени в този текст е бил организиран процес през 1155—1156 г.
- ²⁸ Точен превод на Θεωπόλεως μεγάλης Ἀντιοχοίας.
- ²⁹ Император Мануил I Комнин (1143—1180).
- ³⁰ Гр. текст (р. 75. 470—471): ὡς καὶ νῦν καὶ ἐκ φύλων ἐφευρεταῖς — буквально “на тези изобретатели на новости и чужди неща” (Ж. Гуйяр: “nouveau-tés étrangères”).
- ³¹ Българският преводач е пропуснал (?) след Амвросий *Амфилохий* и недостатъчно точно е предал τοῦ ἀγίουτάτου

πάλα τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης”, т. е. “пресветия папа на стария Рим”.

- ³² Оттук българският преводач или е следвал друг ръкопис, или е пропуснал текста на р. 77. 510—516 — анатема срещу митрополита на Корфу Константин, свързана с тълкуването на “ὁ Πατήρ μου μέζων μου ἐστίν”, т. е. “Моят Отец е по-голям от Мене” (Иоан. 14:28) и след това р. 77. 517—79. 532, 79. 533—535. (“На лошите и безбожни думи, изречени от бившия митрополит на Керкира Константин, племенник на архиепископа на България и анатемосани от него — анатема”), р. 79. 536 (“На всички, които мислят така — анатема”).
- ³³ Българският преводач не е разбрал текста и е написал “Константи́на българскаго”, докато гръцкият текст гласи: “Κωνσταντίνῳ τῷ τοῦ Βουλγαρίας”, т. е. “Константин, племенник на архиепископа на България”. Митрополитът на Керкира Константин, племенник на Константин Букинатор, архиепископ на България (преди и след 1170 г.) бил осъден на 30 януари 1170 г. по повод дискусията около думите на Христос “Моят Отец е по-голям от Мене” (осъденият митрополит твърдял, че тук Христос говори като човек). Вж. *V. Grumel — J. Darrouzes. Les registres, № 1109; J. Darrouzes. Georges et Démétrios Tornikes. Lettres et discours. Paris, 1970, р. 178, бел. 1.* (Ж. Дарузес, опирайки се на Ст. Кос, припомня странната идея, че бившият митрополит на Керкира е автор на “Написание за правата вяра”).
- ³⁴ Иоан Ирник, игумен на манастира “Свети Никифор” (на азиатския бряг на Босфора, в местността Бораидис, наречена така по името на племенник на император Юстиниан, който имал там имение — вж. *R. Janin. Les églises, р. 16*) бил осъден на 18 февруари 1170 г.
- ³⁵ “Възглас” липсва в гръцкия текст.
- ³⁶ Тук в основния текст на византийския синодик следват процесите през XIV в. (третата редакция — *P*); анатемите от § 66 и сл. възпроизвеждат гръцкия текст, поместен непосредствено преди полихроните, т. е. р. 93. 757—766.
- ³⁷ Анатемите в § 69—71 от така нареченото “Решение на синода при Михаил [III] и неговата майка Теодора” (843 г.), приемано дълго време за първи вариант на синодика — едно схващане, което вече е надживяно. Ж. Гуяр го издаде като приложение

към основния текст на синодика с трите му редакции. Българският текст е взет от р. 295. 74—78. В гръцкия текст липсва Евсевий.

- ³⁸ Анатемите в § 72—75 следват, в основни линии, същия текст, но с някои размествания и групираня на имената.
- ³⁹ Гръцкият текст на анатеми § 76—78 липсва. Тук особен интерес представляват няколко имена на богомили. Моисей е неизвестен от другаде, както и средецкия дедец Петър Кападокийски (? идентичен с Петър или Петър Вълкът — Λυκολετρίανός; *Gouillard. Synodikon*, р. 65. 302—308, където е споменат и Тихик: р. 65. 309—314; вж. и коментара на р. 233—234).
- ⁴⁰ За § 100—102: *Gouillard. Synodikon*, р. 24.
- ⁴¹ Константин Велики и майка му Елена липсват в голяма част от ръкописите, в които полихронните обикновено започват с Михаил III и майка му Теодора. Текст, аналогичен на този от българския синодик, е засвидетелстван само в два ръкописа от втората редакция. Вж. *Gouillard. Synodikon*, р. 96, бел. 318.
- ⁴² Този списък на византийските василевси не съвпада със списъка в столичната редакция на византийския синодик (*Gouillard. Synodikon*, р. 97. 803—99. 829 или 101. 857). Той съответства вероятно на някой провинциален вариант; започва с Теодосий I (375—395) и завършва с Алексий II Комнин (1180—1183).
- ⁴³ Същото се отнася и за списъка на византийските императрици. Столичната версия (или по-точно основните ръкописи) започва с Евдокия Ингерина, съпруга на Василий I (867—886) и завършва с Мария, съпруга на Йоан VIII Палеолог (1425—1448). Списъкът в българския синодик започва с Плакила — вероятно Флацилала, втората съпруга на Теодосий I и завършва с Ирина, съпруга на Алексий I Комнин.
- ⁴⁴ Този подробен текст, посветен на императрица Теодора, съпруга на император Теофил (829—842), един от последните яростни иконоборци, и майка на Михаил III (842—867), липсва във византийския синодик. Там се чете само: “Михаил, нашият православен василевс и Теодора, неговата майка, вечна памет”.
- ⁴⁵ Тук започва българската част на синодика и то със списък на българските владетели от Първото царство, чиято памет трябва да се отбелязва в деня на четенето на синодика. Начело, както би трябвало да се очаква, е кан-княз Борис (в текста неправилно

цар). Следват всички български царе до 1018 г.: Симеон (893—927), Петър (927—969), Борис II (969—971), Самуил (ок. 980—1014), Гавриил Радомир (1014—1015) и Иван Владислав (1015—1018). В списъка са включени и имена на лица, които не са били български царе, а именно: 1. *Пленимир* — име, което не се среща в друг извор; вероятен първороден син на цар Петър, починал млад (*Ив. Дуйчев*. Българският княз Пленимир — в: *Ив. Дуйчев*. Българско средновековие. С., 1972, 153—160); 2. *Роман* — той е син на цар Петър и по всяка вероятност не е бил български цар, тъй като е бил скопен след пленяването му в 971 г., но по традиция името му стои в някои поменици; 3. *Иван Владимир* — сръбски княз, пленен от цар Самуил и женен за неговата дъщеря Косара. Единствената царица, спомената тук, е Мария, съпруга на цар Иван Владислав. За нея вж. *Ив. Божилов*. Българите във Византийската империя. С., 1995, просопографски каталог, № 167.

⁴⁶ Иван I Асен (1186—1196). Вж. *Божилор*. Асеновци, I, № 1, с. 35, бел. 2 (името Белгун).

⁴⁷ Петър (1186—1196).

⁴⁸ Калоян (1197—1207).

⁴⁹ Това е разказът за събора срещу богомилите, станал причина да се преведе синодика. За цар Борил вж. *Божилор*. Асеновци, I, № 6.

⁵⁰ Учениците и сподвижниците на поп Богомил не могат да бъдат идентифицирани.

⁵¹ Иван II Асен (1218—1241). Вж. *Божилор*. Асеновци, I, № 7.

⁵² Друг подобен текст е запазен в един разказ за пренасяне на мощите на св. Петка. Вж. *Ст. Кожухаров*. Неизвестен летописен разказ от времето на цар Иван Асен II // Литературна мисъл, 1974, 2, 126—129. Друг текст: *B. St. Angelov*. Deux contributions à l'histoire de la culture médiévale bulgare // Byzantino-Bulgarica, IV (1973), p. 82—83.

⁵³ Константинополският патриарх Герман II (1222—1240).

⁵⁴ Иоан III Дука Ватаци (1222—1254).

⁵⁵ Първо архиепископ (1233—34) и сетне патриарх на българската църква (1235).

⁵⁶ Тук завършва списъкът на българските царе (липсват листи и в двата ръкописа и затова в него отсъстват Иван Александър,

- Иван Шишман и Иван Срацимир; за други липси вж. *Послеслов*.
 Както се вижда, списъкът е смесен — освен царе, той съдържа имената на техни братя, братовчеди, деца, родители и др.
- ⁵⁷ Елена, съпруга на Иван I Асен и майка на Иван II Асен и севастократор Александър.
- ⁵⁸ Тук са споменати трите съпруги на цар Иван II Асен Анна — монахиня Анисия, Анна (или Мария) — втората съпруга на царя, дъщеря на унгарския крал Андрей II и Ирина, дъщеря на император Теодор Комнин Ангел. Вж. *Божилев*. Асеновци, с. 86—87.
- ⁵⁹ Дъщеря на Мицо и сестра на Иван III Асен. В 1279 г. тя била омъжена за Георги Тертер, чиято първа съпруга, също Мария, била отведена в Никея. Вж. *Божилев*. Асеновци, II, № 3, с. 257—259.
- ⁶⁰ За Кераца вж. *Божилев*. Асеновци, I, № 28.
- ⁶¹ Теодора I, с която Иван Александър се развел след 1344—45 и преди 1 септември 1347 г.
- ⁶² Теодора II — за нея Иван Александър се оженил към края на 1347 или самото начало на 1348 г.
- ⁶³ Кера Тамара е дъщеря на Иван Александър от брака му с Теодора I. В първия си брак била омъжена за деспот Константин. След като овдовяла, тя станала съпруга на султан Мурад (1371 г.). Вж. *Божилев*. Асеновци, I, № 42.
- ⁶⁴ Двете са дъщери на Иван Александър от втория му брак. Десислава, по-голямата от двете, е изобразена на миниатюра от Четириевангелието на цар Иван Александър от 1356 г.
- ⁶⁵ Цар Иван Шишман имал два брака, от които пет деца — Александър, Фружин, Кераца, N. Асен, N. Асен (първите двама не са споменати в синодика, където пък са отбелязани починалите му деца). Вж. *Божилев*. Асеновци, I, № 44, с. 230.
- ⁶⁶ Арсений Авториан (1255—1259, 1261—1264). Присъствието на този константинополски патриарх е малко странно. Вероятно той е включен в българския синодик като противник на униатската политика на Михаил VIII Палеолог.
- ⁶⁷ Вероятно двамата са били охридски архиепископи след завладяването на Охрид от Иван II Асен (1230 г.) и след смъртта на Димитър Хоматиан (1235 г.).
- ⁶⁸ Стефан Велики (1447—1504).

⁶⁹ Петре Рареш (1527—1538, 1541—1546).

⁷⁰ Григорий Акиндин (ок. 1300 — преди май 1348), българин от Прилеп. Привърженик и близък сподвижник на Варлаам. Осъден на синодите през 1341 и 1351 г. За него: *Ив. Божилов*. Българите във Византийската империя, просопографски каталог, № 2.

⁷¹ Варлаам (Бернардо?) от Калабрия, противник на исихазма. Осъден заедно с Акиндин през 1341 и 1351 г. Починал през 1350 г.

⁷² Прохор Кидон — брат на известния писател Димитър Кидон. Родом от Солун, монах във Великата Лавра в Света гора. Противник на исихазма, починал през 1370 г. Тримата — Акиндин, Варлаам и Прохор Кидон, са обект на обстойно разглеждане и критика във византийския синодик (р. 81. 572 — 91. 751). Но текстът, от който са заимствани българските анатемите, не е открит.

⁷³ Споменат от Григорий Цамблак в Похвално слово за Евтимий като “лъжемонах Теодосий с прозвище Фудул”. Идентичността на двамата едва ли може да бъде оспорена.

⁷⁴ Пак там се говори за Пирон (Пиронъ), почитател на несторианството и иконоборството, привърженик на “Акиндиновата и Варлаамовата ерес”. Едва ли има съмнение, че е идентичен със споменатия в синодика Пиропул. Дошъл в Търновград от Константинопол и намерил съмишленик в лицето на Теодосий Фудул. Според Цамблак двамата били разобличени от патриарх Евтимий и прогонени от “църковните предели”. Опитът на Д. Ангелов да ги сближи с богомилите е неубедителен.

ПОСЛЕСЛОВ

І. ПРЕПИСКАТА НА БЪЛГАРИТЕ С ПАПА ИНОКЕНТИЙ ІІІ

В ранната пролет на 1186 г., в неизвестния дотогава град Търново (“Тернавос” според Никита Хониат или “Стринавос” според Георги Акрополит), двамата братя Теодор и Иван Асен, наричан още Белгун (а край тях и най-малкият Иваница, по-сетнешният Калоян), обявили българското царство за възобновено. По-големият Теодор получил златния венец и червените царски обувки, както и името Петър, което било символичната връзка с миналото на българите и тяхната държава. Малко по-късно — обстоятелствата са неясни — царско достойнство получил и Иван Асен. Така във възстановената държава се установило своеобразно двувластие или, за да бъде по-точен, върховната власт в страната била споделяна от двама царе от една и съща фамилия. Наистина, след няколко години цар Петър се оттегля от активна държавническа дейност и се установява в Симеоновия престолен град Велики Преслав — център на обширна област, като държавните дела остават в ръцете на Иван І Асен (ненапразно в Синодика ще бъде записано “... На Иоан Асен Белгун, който освободи българския род от гръцко робство, вечна му памет”). Въпреки това първите десетина години от историята на Второто царство преминават под знака на една особена форма на държавно управление, чиито корени възхождат към идеята за патримониалния характер на държавата и царската власт.

Първите стъпки на Асеновци са не само тържество на идеята за историческата приемственост, но са и обвързани с изработването и публичното обявяване на политическа програма, която трябвало да се превърне в реална действи-

телност през следващите години или десетилетия. Оскъдните исторически извори подсказват, макар и по различен начин, че тази програма съдържала два основни елемента: *първо*, Иван I Асен заявил, че българите няма да се задоволят, докато *“не обединят управлението на мизи и българи в едно, както било някога”* (Никита Хониат). Ако трябва да се разшифрова тази кратка фраза, идеята на Иван I Асен (едва ли трябва да се съмняваме, че тъкмо той е идеологът, авторът на програмата) би звучала така: да обедини под своя скиптър населението на севернобългарските земи (между Стара планина и Дунав), наричани от византийските автори *Мизия*, и обитателите на югозападните български области (преди всичко Македония), които през XI–XII в. съставлявали византийската тема* *България*. Или казано с други думи, идеята била да се възстанови някогашното единство на българския народ в неговите изконни етнически и политически граници. *Второ*, това национално обединение, веднъж постигнато, трябвало да бъде увенчано с окончателното осъществяване на идеята за *славянското царство*, което трябвало да заеме мястото в Универса на aeternitas Imperii, т. е. на Византия. Или постигането на онзи модел, който наричам *рах Symeonica***.

Българите и Иван I Асен не се задоволили с изработването и прогласяването на една политическа програма. Напротив, те веднага пристъпили към нейното осъществяване. А усилията им за постигането на двата елемента, както би трябвало да се очаква, вървяли ръка за ръка. След първите няколко години (1186–1190), когато те трябвало да защитават възобновеното си Царство, те преминали към активни военни действия в Тракия, Македония и Северозапада (областта на Браничево, Белград и Срем). В същото време

---

* тема – провинциална военно-административна единица.

** Вж. *Ив. Божилов*. Цар Симеон Велики (893–927): Златният век на средновековна България. С., 1983, с. 106–117.

Иван I Асен и Петър не пропуснали да изявят и претенциите си към първенстващото място в европейския Югоизток. Още през 1189 г. те поискали от император Фридрих I Барбароса, един от водачите на Третия кръстоносен поход, Петър да получи *“императорската корона на гръцкото кралство”* (у Ансберт *“диадемата на гръцкото кралство”*); едно искане, което не било задоволено, но подсказвало категорично за бъдещите намерения.

През 1197 г. след неочакваната смърт на Иван I Асен, а сетне и на Петър, короната била поставена на главата на Калоян. Най-малкият брат (властта останала в ръцете на фамилията!) не закъснял да тръгне по стъпките на своите предходници. Първите му усилия били посветени на войната с вечния враг — Византия. Изведнъж в разгара на военните действия с ромеите, българският цар получил писмо от новия римски папа Инокентий III (1198—1216). Това писмо разчупило българската външна политика, дотогава обърната изключително към Империята, и поставило началото на продължителна и богата кореспонденция на българите с римския първосвещеник.

Неочаквано ли е било писмото? Кой първи е започнал кореспонденцията? Дали папата (той току-що е бил интронизиран) опипвал почвата — през 1198—1199 г. Фулк от Ньойи започнал да проповядва нов кръстоносен поход, а на 28 ноември 1199 г. се състоял турнирът в Екри, където граф Тибо III дьо Шампан и граф Луи дьо Блоа, последвани от много рицари, взели кръста и дали обет да потеглят към Светата земя? (Разбира се, папата едва ли е предвиждал отклонението на бъдещия поход, но един съюзник на Запада на Балканите винаги би бил полезен). Дали подобно действие е било част от амбициозната програма на Инокентий III, с която се характеризира неговия понтификат? Калоян също би могъл да направи първата стъпка — както ще видим по-нататък, той дори мотивира и подхвърля подобна идея. Но важни са фактите, с които разполагаме. А те говорят, че

първото писмо е написано от папата и, което е по-важно, в него няма дори най-малък намек, че българският цар (или неговите предходници?) вече се е обръщал писмено към главата на католическата църква. Калоян не пропуснал тази възможност и макар след голямо забавяне (той едва ли би закъснял толкова много с отговора си, ако първи е проводил пратеник в далечния Рим) отговорил на папското писмо. И с това писмо започнала голямата игра.

Основният въпрос не е дали Калоян първи е започнал играта, а защо я е започнал? Дали голямото противоречие на времето — българското, а не европейското — е било православие или католицизъм? Дали този ход на българския цар ни отвежда към 865—870 г.? Категорично не! България отдавна е направила своя избор. Асеновци не създавали нещо ново, а възстановявали нещо познато, старо, т. е. те не извършвали *creatio*, а *inovatio* или по-точно *renovatio*. Те възстановявали един модел, който бил унищожен в 1018 г. — Царството на българи (и гърци); модел, който бил съчетание на *imperium* и *sacerdotium*, на цар и патриарх. България отдавна била част от един свят — византийския свят — и претендирала, опирайки се на историческата традиция, за водещо място в него. Първата сила в този свят, Византия, склонила да направи отстъпка на Калоян, да му даде това, което дала на Симеон в 913 г. — цар и патриарх. И толкова. Но Калоян, както и Симеон, искал повече. То не можело да бъде получено или отстъпено доброволно, а отнето със сила от Константинопол. Ето защо той е трябвало да разкъса изолацията на страната си, да прехвърли границите на византийския свят и да потърси съюзник за амбициозната си политика извън него. Този съюзник бил папата, единственият всепризнат авторитет на Запад (братята му търсели помощта на светската власт, на императора на Свещената римска империя на германците). И въпреки това, защо папата? Че той не е бил враг и конкурент на българите, е повече от ясно. Дали е бил постоянен и непоклатим

авторитет за българите? Едва ли! Тогава дали е бил подходящият съюзник? В случая, да. Той е разполагал със средства за постигане на целта, преследвана от Калоян. Папата е давал владетелски инсигнии и формалното утвърждаване на Калояновата титла — цар или император — разкривали пътя към оспорването на единствената истинска титла *василевс* — тази на владетеля на Константинопол.

***

Началото на кореспонденцията е поставено от писмо на Инокентий III — за съжаление то не носи дата, — което се отнася към времето между декември 1199 и 22 февруари 1200 г. (Ив. Дуйчев). Последното писмо, датирано 24 май 1207 г., също е писмо на Инокентий III до цар Калоян. То останало без отговор, поради преждевременната и изненадваща смърт на българския цар. Кореспонденцията съдържа 27 писма; от тях 16 са писма на папата, адресирани до: цар Калоян — 8 (№№ 1, 3, 10, 11, 19, 23, 26, 27); архиепископ Василий — 6 (№№ 6, 9, 12, 13, 20, 21); Белота — 1 (№ 7) и Анастасий, митрополит на Велбъжд — 1 (№ 18). Българите са отправили до папата 11 писма; от тях: 5 на цар Калоян (№№ 2, 8, 14, 17, 24); 4 на архиепископ Василий (№№ 4, 15, 22, 25 — писмо № 8 се състои от две части или по-точно от две писма, съединени в едно в регистрите, на Калоян и на Василий); 1 на княз Белота (№ 5) и 1 написано от група български митрополити и епископи (№ 16). Внимателният прочит на преписката показва, че са загубени (или по неизвестни причини не са вписани в регистрите) три писма. Първото е писмо на цар Калоян до Инокентий III, което е отговор на папското писмо, изпратено твърде скоро след 14 април 1205 г., т. е. битката при Адрианопол (№ 26). Това писмо, което има много важно значение, за щастие е частично познато, благодарение на един запис в *Gesta Innocentii III PP*. В него българският цар обяснява отношенията си с латинците след превземането на Константинопол

(12 април 1204 г.), мотивира своята позиция*, споменава за битката при Адрианопол и уведомява папата за съдбата на император Бодуен. В същото папско писмо, накрая, се отбелязва, че писмо с подобен текст е изпратено и на архиепископ Василий. Но за съжаление и то е изгубено. Най-сетне, в писмото си до велбъждския митрополит Анастасий Инокентий III пише, че подобно писмо е изпратил и на преславския митрополит Сава. И това писмо е неизвестно.

Българските писма са ни познати на езика, на който са пристигнали в Рим, т. е. на латински. Само при едно от тях, първото писмо на цар Калоян (№ 2) се обяснява, че то е написано на български език, след това е преведено на гръцки и най-сетне на латински език. Може да се допусне, че това е процедурата при всички останали писма. Оригиналите на писмата и последвалите преводи са неизвестни. Ние познаваме тази изключително важна за българската история преписка благодарение на това, че всички писма — папски и български — съгласно практиката в папската канцелария, са вписвани в т. нар. *Regesta Vaticana* (в случая №№ 4 и 5). Писмата на папата и неговите български кореспонденти са издавани няколко пъти: А. Theiner (*"Vetera monumenta..."*, 1863), *Patrologia Latina* (и двете издания имат много недостатъци, но продължават да се използват, особено "Патрологията") и най-сетне едно добро издание на Th. Haluščynskyj (1944). През 1942 г. Ив. Дуйчев издаде писмата на Инокентий III и на българите, както и някои други писма, които имат връзка с българското минало. Това издание, придружено с български превод, е възпроизведено в *ЛИБИ, III* (1965). От 1921 г. датира книгата на С. Шангов и Д. Гюлов. Епохата на Асеновци. Писма на Калоян до Инокентий III (латински текст по PL и български превод), която почти не е използвана в българската историческа наука и вече е почти

---

* Вж. Ив. Божилов. Седем етюда по средновековна история. С., 1995, с. 175-177.

забравена. Публикуваните тук преводи са направени от: М. Войнов (№№ 1–7, 9–13, 18–21, 23, 26, 27) и Ив. Дуйчев (№№ 8, 14–17, 22, 24, 25).

***

С папското писмо от края на 1199 или началото на 1200 г. (№ 1) и особено с отговора на цар Калоян (№ 2), започнал изискан, фин словесен двубой; започнала една голяма дипломатическа игра, продължила четири години, чийто залог бил много голям. Двамата партньори (Калоян е безспорната фигура от българска страна, архиепископ Василий следва неговите указания и действия, а останалите само допълват картината) се оказали достойни и равностойни за такава сложна дипломатическа схватка. Българският цар не само не отстъпвал на именития си кореспондент, но ако съдим по крайния резултат, се оказало, че го превъзхожда. В играта на думи той се проявил като не по-малко ловък от Инокентий III — потомък на римската аристокрация, възпитаник на два университета — Париж и Болоня, ученик и деятел на францисканския орден. Нека надникнем в техните писма.

В отговора си на първото папско послание Калоян без колебание отбелязва, че неговите братя отдавна искали да изпратят посолство в Рим, но това не им се е отдало (№ 2). А малко по-късно той вече твърди, че шест години се е опитвал да установи връзки с папата, но напразно (№ 8). Така Калоян ловко (подпомогнат и от архиепископ Василий — № 4) създава впечатление, че той първи е искал да установи връзка с римския престол, но не е успял. Оставил по принуда (?) инициативата в ръцете на Инокентий III, той не закъснява и не се притеснява да му представи своите искания.

В първото си писмо папата остроумно отбелязва: “чухме, че твоите предци произлизали от благороден род на град Рим”. Калоян сякаш само това чакал: благодари на

всемогъщия Бог, който му припомнил “за нашата кръв и отечество, от което произхождаме”. Но с един малък пропуск — без да споменава град Рим! И така той негласно приема папското внушение, че неговата фамилия има своите корени в някогашната римска аристокрация — една идея, твърде популярна във Византийската империя.

Още в първото си писмо Калоян поставя основните си искания, като ловко внушава на своя кореспондент: “искаме от нашата майка, Римската църква, царска корона и достойнство, според както са ги имали нашите стари императори...” (№ 2). Наистина липсва прякото твърдение, че короната е дошла от Рим, но папата го разбрал правилно: “Ти обаче смирено поиска Римската църква да ти даде корона, както се чете в твоите книги, че е дала на Петър, Самуил... Ние прочее, за да се уверим в това по-добре, наредихме да бъдат прочетени внимателно нашите регистри, от които ясно узнахме, че в подчинената ти земя са били коронясвани много царе...” По-нататък папата съобщава, че възложил на новия си пратеник в Търново наред с други неща и “да издири по-грижливо както по старите книги, така и по други документи истината относно короната, дадена от Римската църква на твоите предци...” (№ 3). Така папата, показвайки на Калоян, че храни някакво съмнение, все пак изразил готовността да приеме идеята за папския произход на българската царска корона.

Като доказва своето право върху короната, Калоян отбелязва, че тя е била притежание на “нашите стари императори” (№ 2) и “нашите предшественици”, т. е. “*nostri predecessores*” (№ 14). Папата “небрежно” променя Калояновия израз и той става “*Petro, Samuelis et allis progenitoribus tui...*”, т. е. “твоите предци” (№ 3); Калоян веднага поема протегнатата ръка: “*Symeonis, Petri et Samuelis progenitorum teorum...*”, т. е. “Симеон, Петър и Самуил, мои предци”!

Двамата партньори използват богат репертоар от доказателства и доводи, сред които изпълкват историческите

свидетелства. В първото си писмо Калоян, след като отбелязва, че неговите предходници вече са имали “царска корона и достойнство”, допълва: “както намираме в нашите книги” (“... in libris nostris”). След това два пъти българският цар напомня на папата, че черпи доказателства от старите книги (№№ 14, 17). Папата не останал по-назад. В отговора си на първото Калояново писмо Инокентий III съобщава, че е наредил да се проучат отношенията на българите със Светия престол, като се потърсят сведения в регистрите. И след това прави кратък преглед на тези отношения: от първото пратеничество на княз Борис до папа Николай I, през събитията от понтификата на Адриан II до решенията от февруари 870 г., когато българите признали върховенството на Константинополската патриаршия. Когато Калоян преценил, че аргументите за неговата титла, сана на духовния глава и статута на държавата му, почерпени от историята, са може би недостатъчни, умело се обърнал към действителността. В писмото си, писано след 22 февруари 1203 г. (№ 8), българският цар, сякаш между другото, съобщил на папата: след като “гърците” узнали, че в Търново пристигнал бриндийският архипрезвитер Доминик, император Алексий III Ангел и патриарх Йоан X Каматир му предложили: “Ела при нас, ще те коронясаме за цар (*“imperatorem”*) и ще ти поставим патриарх (*“patriarcham”*), защото царство (*“imregium”*) без патриарх не бива”. По-нататък той добавя, че е отхвърлил направеното предложение, “защото искам да бъда роб на св. Петър и на твоя светост”. Дали папата е повярвал в искреността на своя партньор (последната фраза безспорно го е ласкаела), трудно може да се прецени. Но оказаният натиск безспорно е дал резултат, а българският цар спечелил предимство.

Голямата игра завършила с голяма победа. Но за кого била победата? В дипломатията рядко има категоричен победител. В нормалната дипломатия, а не в силовата. Затова е дипломатия. Крайният резултат трябва да изглежда

така, че и двете страни да бъдат доволни, дори всяка да си вярва, че тя е спечелила. Как е изглеждал крайният резултат от продължилите няколко години преговори между Инокентий III и цар Калоян?

В края на 1203 г. цар Калоян изпратил на папата документ, който няма, съвсем естествено, нито надслов, нито обръщение. В самия текст той е наречен *chrysobolum*, т. е. “златопечатник”, което възхожда към гръцкия термин *χρυσόβουλλον* — документ със златен печат. Неговото издаване е привилегия на византийските василевси, а сетне и на българските царе. С този хрисовул (№ 14) Калоян поставя Българската църква под върховенството на папата; той, както и всички по-нататъшни български владетели “ще бъдат под властта и повелята на същия свещен и апостолически престол”. Клетва, също със специален документ (№ 22) — сторил и архиепископ Василий, който се задължил всеки път, когато коронясва българския цар, да изисква от него “клетвено уверение”, че ще бъде “верен на този, който тогава заема апостолическия престол”. Какво получили българите в замяна? По своя легат кардинал Лъв папата изпратил на Калоян корона, скиптър, знаме и разрешение да сече монети (№№ 11, 23, 24), а палиум и други отличителни знаци на българския архиепископ. След това, според архиепископ Василий (№ 25) той го помазал с миро, благословил го и го посветил за *патриарх*, като му предал пръстен, “привилегиум”, “писания” и “наставления”. Това станало на 7 ноември 1204 г. На следващия ден, 8 ноември, кардинал Лъв коронясал и благословил *цар* Калоян, като поставил на главата му *царска* корона. Така пише българският духовен глава. Докато папата наредил на своя легат да короняса Калоян за *крал* (гех), а Василий да бъде помазан за *примас* (primas), което не означава нищо друго, освен първи между останалите свещенослужители в държавата.

Какво е станало в действителност на 7 и 8 ноември 1204 г. в българския престолен град Търново? Калоян от самото

начало на преговорите искал *едно* (цар и патриарх), а получил *друго* (крал и примас). Но публично, чрез писмата до Инокентий III показал, че е получил първото, т. е. желаното, исканото. Без да възразява или недоволства, като се задоволил да извърши необходимата промяна на двата термина. Малка, но изключително важна промяна. Обратно, от папата било поискано *едно*, но той дал *друго*. Но не възразил, когато тържествено му благодарят и Калоян, и Василий, че са получили първото, т. е. желаното, исканото! Калоян не е могъл да поиска друго, освен царска титла за себе си и патриаршеско достойнство за своя църковен водач. Така повелявало историческото право и отколешната българска традиция. Когато папата не му дал исканото, той с лекота подминал апостолическото решение и се направил, че е получил желаното. За него е било важно самото решение, самият жест на папата, а не съдържанието му. Той бил цар (а българският духовен водач патриарх), както и предходниците му, по смисъла и силата на право, получено в началото на десетото столетие. Но решението на Инокентий III, освен че му осигурило инсигнии, благословени от водач на църква с международен авторитет, му откривало пътя към нещо по-високо — титлата “василевс (цар) на българи и гърци (ромей)”. И той не е сбъркал. След като латинците превзели Константинопол (12 април 1204 г.), Калоян се оказал единственият законен цар на Балканите; останалите били *самозванци*. И протегнал ръка към така желаната още от Симеоново време титла (*Ив. Божилов. Седем етюда...*, 176–179). Инокентий III също не е имал избор. Той е могъл да даде само едно — титлата гех (крал), защото за него е имало само един *imperator* — този на Свещената римска империя на германците. Но в името на своята голяма цел — разширяване на папското влияние на Балканите (а защо не и противопоставяне на Константинопол?) — той бил готов да си затвори очите и да подкрепи амбициите на своя “духовен син” върху титлата “цар на българи и ромей”

(папското решение е от 25 февруари 1204 г., т. е. преди кръстоносците да превземат Константинопол и да създадат в сърцето на Православието една католическа империя).

Какво би трябвало да се очаква след разменените тържествени документи и още по-тържествени актове, извършени в Търново на 7 и 8 ноември 1204 г.? Ако не вечно, то поне за момента пълно подчинение на българския цар на политиката, провеждана от римския първосвещеник. Или поне изпълнения на отделни искания или внушения на Инокентий III. В преписката, освен проблема за титлата и инсигниите на българския владетел, се появяват и две теми, които са свързани пряко с междудържавните отношения в Югоизточна Европа. Първата засяга отношенията между България и Унгария, чието влошаване се дължало на трайните унгарски намерения за овладяване на българския Северозапад, преди всичко Белград и Браничево. Този въпрос е поставен от цар Калоян (№ 17) и папата се отзовава на това искане, като пише до всички свещенослужители в унгарското кралство, а чрез кардинал Лъв и до унгарския крал (и двете писма не са сред публикуваните тук).

По-важна и за двете страни била втората тема. Тя засягала отношенията на България с Латинската империя, създадена след превземането на Константинопол (12 април 1204 г.). Вероятно нито Калоян, нито Инокентий III са се залягвали, че постигнатото между тях двамата споразумение би могло да окаже някакво въздействие върху новата политическа и междудържавна обстановка на Балканите. Калоян безспорно имал намерение да се възползва от промяната в Константинопол (за това свидетелстват всичките му действия от началото на 1204 г.) и да осъществи голямата идея на българската външна политика. Инокентий III дори не бил изправен пред “избор”: новият му “духовен син”, българският цар, бил важен за осъществяването на неговите амбиции, но той стоял категорично зад кръстоносците, новите господари на Константинопол. А латинците

били безкомпромисни: като “наследници” на Византия, те имали претенции към българското царство. При това положение сблъсъкът между тях бил неизбежен.

Папата се намесил в отношенията на Калоян с Латинската империя веднага след катастрофалното поражение на рицарите на 14 април 1205 г. край Адрианопол. Така поне свидетелства кореспонденцията (№ 26). Инокентий III настоява българският цар да сключи мир с латинците и да освободи пленения император Бодуен (сведенията за съдбата на първия латински император са противоречиви). Той изведнъж нарушил добрия тон, характерен за цялата преписка и заплашил българския цар с нова кръстоносна войска. Отговорът на Калоян — както казах вече, той е загубен — бил категоричен и доколкото може да се съди по текста в *Gesta Innocentii III PP.* с достатъчно твърд тон. Новото писмо на папата със същите искания (№ 27) отново не дало резултат, а отговор не се получил, тъй като Калоян бил убит край стените на Солун (8 ноември 1207 г.).

И така, намеренията били едни, а действителността съвсем различна. Инокентий III не желаел, а и не можел да въздейства на кръстоносците и сетне на константинополските барони да променят враждебното си отношение към България. Но той не могъл, въпреки че много го желаел, да въздейства и на Калоян, като го накара да се помири с латинците. Той не бил в състояние, колкото и да искал, да възпре българския цар от войната, започнала през пролетта на 1205 г. и преди всичко да предотврати катастрофата на новата империя край Адрианопол (14 април 1205 г.), да направи нещо за съдбата на Бодуен (доколкото е имал информация, че императорът е пленник в Търново), да попречи на по-нататъшния ход на войната, довел до гибелта на водача на Четвъртия кръстоносен поход и сетне солунски крал Бонифас дьо Монфера.

Папата получил така желаното уверение за подчинение на Българската църква. И толкова. “Златопечатникът” ос-

танал документ без реално покритие. Изплъзнала му се Църквата, изплъзнал му се Калоян, изплъзнала му се България, независимо от силните клетви за вечно подчинение. Калоян също получил това, което искал. Но за него то било само стъпало, а папата му послужил като покритие за легитимност. “Униатът” Калоян бил най-сериозният враг на Латинската империя и то тъкмо в годините, когато тя прохождала. Наистина тя стъпила на крака, но ударите, които ѝ нанесъл българският цар я превърнали в хилаво дете, което така и не могло да израсте, чиито години били преброени. И всичко това пред очите на Инокентий III, чиито последни писма до българския цар свидетелстват по-скоро за гняв и безпомощност, отколкото за сила и величие.

II. СИНОДИКЪТ НА ЦАР БОРИЛ

През октомври 1207 г., по време на предприетата от него обсада на Солун, изненадващо бил убит цар Калоян. Смъртта на царя не само довела до прекратяване на военните действия срещу ломбардските барони в Солун, които след като българите убили техния крал Бонифас дьо Монфера (4 септември 1207 г.) били твърде притеснени, но и до сериозен проблем в Търново. По традиция българската медиевистика представя този проблем като “узурпацията на Борил”. Подобно твърдение почива на недостатъчно познаване на основните механизми на властта в първите десетилетия на възстановеното българско царство. Борил бил само един от претендентите за царската корона. А всичките те, изхождайки от патримониалната идея, т. е. държавата и царската власт принадлежат на една фамилия, тази на Асеновци, протегнали ръка към царската корона. Надделял Борил както над брат си Стрез, така и над братовчед си Алексей Слав. Другите му двама братовчеди, синовете на Иван I Асен — Иван Асен и Александър, били

малолетни и евентуалните им привърженици не могли да участват сериозно в борбата за короната и в подялбата на държавата. Казвам подялбата, защото след като Борил успял да се наложи в Търново, брат му Стрез избягал в Сърбия и наскоро след това успял да отвоюва част от “наследството си” — обширна територия в Западна Македония с център Просек. Още по-сполучливи били действията на Алексий Слав, който отделил от България Западните Родопи и част от Източна Македония, настанявайки се първо в Цепина, а после в Мелник. Така в края на 1207 или началото на 1208 г. България, без да е постигнала окончателно онова етническо и политическо единение, за което воювали първите трима Асеневци, била разпокъсана.

Веднъж укрепил се в Търново, Борил (той засилил привидно своя легитимизъм, като се оженил за съпругата на Калоян, т. е. за своята вуйна) не закъснял да потърси изява извън страната, в междудържавните отношения на Балканите. Не може да се отрече, че новият цар тръгнал по стъпките на вуйчо си Калоян. За съжаление, ако е налучкал верния път, то той е сбъркал времето, когато е поел по него. Защото нито България — след битката за властта и настъпилото разпокъсване, — била същата, нито пък Латинската Константинополска империя се намирала в онова критично положение, когато загубила първия си император Бодуен и водача на кръстоносния поход, сетнешния солунски крал Бонифас дьо Монфера. И резултатите не закъснели. Действията на Борил — може би той не бил толкова по-несръчен владетел от предходниците си (?) — за кратко време заличили блестящите победи на Калоян. Българските войски търпели поражения както в Тракия срещу император Анри, така и в Македония срещу ломбардските барони. Алексий Слав, като зет и васал на император Анри, бил съюзник на константинополските латинци и потенциален враг на Борил. А Стрез, въпреки че се помирил с брат си, също търпял поражения от Солунското кралство и не могъл да бъде сериозна опора на Борил.

Трудно е да се каже дали разединението на страната или външните несполуки са били основната причина, но някъде към 1211 г. — върхът на несполуките на Борил — във Видин избухва бунт срещу царя, който заплашвал ако не неговия трон, то откъсване на нова територия от България. Борил не можел да допусне това и се обърнал за помощ към унгарците. Унгарският крал наистина се отзовал и изпратената от него войска сложила край на бунта. Но Борил трябвало да заплати цената на този приятелски жест. И той спасил Видин, но отстъпил на Унгария двете крайни северозападни области на страната — Белград и Браничево. И сякаш, за да се потвърди познатата максима, че едно зло никога не идва само, след всичките неуспехи, бунтове и териториални загуби, дошли еретиците.

“... Като някакъв зъл трънак изникна триж проклетата и богомерзка богомилска ерес, която започна тогава прескверният поп Богомил със своите ученици, както някога Яний и Ямврий, които се противопоставяха на Моисей. И те като никакви кръвожадни вълци безпощадно разхищаваха стадото на Христос, за което Той проля пречистата Си кръв”. Защо тъкмо сега се заговорило за богомили, след като десетилетия не се чувало нищо за тях (с изключение, може би, на един епизод в Пловдив през лятото на 1205 г.)? Обяснението на събитието се търси в “отслабването на централната власт след 1207 г.”, в “засилване на господството на феодалното болярство”, “редица териториални загуби за България”, в “едно чувствително влошаване на живота на цялото население в страната и особено на селячеството” (Д. Ангелов). Част от тези констатации, взети сами за себе си, са верни, но като цяло те поставят богомилството в един твърде широк обществен и политически контекст и в същото време го изваждат от пространството, където то е било — Църквата, за която не става и дума. Това, че срещу ереста реагира българският цар, е съвсем естествено (примерите от Византия са били познати — Алексий I Комнин и Василий

Врач), както и това, че формата на борбата с нея е църковен събор.

“И като разбрал за тези неща, цар Борил се възпламени от божествено желание и разпрати по цялото си царство да ги съберат в снопи, сякаш бяха някакви плевели”. След това царят постъпил така, както постъпвали православните владетели — свикал събор “в една от големите тогава църкви”, на който присъствали “всички архиепиеи, свещеници и иноци, а и всички боляри и голямо множество от останалия народ”. Тук, разбира се, авторът подсилва картината, защото едва ли някоя тогавашна търновска църква би могла да събере посочените люде. Но по-важното, което прави впечатление, е отсъствието на българския архиепископ (или примас) Василий. Освен ако не допуснем, че той е сред “всички архиепиеи” — един израз, който е абсолютно неприемлив от гледна точка на църковната йерархия. При това положение, неговото отсъствие (?) би могло да се обясни с противоречието между “униатското” положение на Българската църква и на нейния архиепископ и православната процедура на събора. Подобно обяснение се подкрепя и от отсъствието на Василий от помениалната част на Синодика, както ще видим по-нататък.

Събитията протекли по един вече познат ред: еретиците били подмамени да изложат свободно своите схващания пред присъстващите (Алексий I Комнин и Василий Врач едно столетие по-рано!), след което били разобличени и стоели “неми като риби”. Една част от богомилите се обърнали към “съборната църква”, а тези, които не са се разкаjali “бяха предадени на различни наказания и на заточение”. Всичко това станало в един ден, в петък на Сиропустната неделя, на 11 февруари 6718 или 1211 г., индикт 14. Останал заключителният акт: царят заповядал “да се преведе от гръцки на неговия български език *съборникът*”, в който наредил да бъде вписан и настоящият събор и целият текст да бъде четен в първата неделя на постите.

Българската дума “съборник” (съворникъ) е калка от гръцката *συνοδικόν*, т. е. нещо, което е свързано или произтича от синод (събор). Гръцкият синодик, който бил преведен на български, е съставен в чест на възстановяването на почитанието на иконите на 11 март 843 г., който тогава се падал в първата неделя на Великденските пости. Империята и Църквата, обединени в едно и свързани така чрез синодика, запазили спомен за този бележит ден, обновил религиозното изкуство и стимулирал една типична форма на набожност, чрез един общ празник (Ж. Гуйяр). Дотогава в първата неделя на постите се отбелязвала паметта на пророците, а оттогава нататък станала празник на *Православието*. Церемониалът на този важен празник е установен в края на IX в., като службата е преработена и един от нейните основни и оригинални елементи, бил четенето на синодика, както впрочем гласи и наименованието на текста: “Синодик, който се чете в неделата на Православието”.

Византийският синодик, в който освен анатемни срещу иконоборците, са включени подобни текстове срещу всички еретици, претърпява продължително развитие и днес е познат в три основни редакции, в които са обединени много групи ръкописи. Първата (*М* според класификацията на Ж. Гуйяр) е добила своя окончателен вид към средата на XI век; втората (*С*) е свързана със стогодишното царуване на Комнините (1081—1185), а третата (*Р*) се е формирала в общи линии към средата на XIV век. Тези три редакции днес са познати в над четиридесет ръкописи. От Константинопол синодикът се разпространил и в провинциите, където са добавени и епископски списъци.

Тъкмо към тази литургическа книга, така тачена във Византия, се обърнала Българската църква след събора на 11 февруари 1211 г. (или може би той е бил преведен преди самия събор?). Българите са имали възможност да избират от двете първи редакции (*М* и *С*) и те избрали, съвсем логично, втората. Френският учен Ж. Гуйяр († 27. 06. 1984),

който бе най-добрият познавач на Синодика и негов издател (1967 г.), успя да установи, с твърде голяма вероятност, ръкописа (или близък до него), от който е направен българският превод. Това е *Vindobonensis gr. 73* (XIII в.). Идентификацията на ръкописа бе възможна благодарение на един изключителен текст, който той съдържа, а именно: “τῷ παπᾶ Βογομίλῳ τῷ ἐπὶ Πέτρῳ τῆς βασιλείας βουλγάρῳ τῷ τὴν τοιαύτην μανιχαϊκὴν αἵρεσιν ἀνεγείραντα καὶ κατασπεύραντα κατὰ πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν ἀναθ.”, т. е. “На папас (поп) Богомил, който при Петър, цар на българите, създаде и разпространи във всички градове и села тази манихейска ерес, анатема”. В заключение на своите разсъждения френския учен отбелязва: “Cc (= Cod. Vindobonensis gr. 73) произлиза впрочем от един текст, който не е засвидетелстван, освен в българската традиция и има ясно изразен провинциален характер”. Това схващане на покойния Ж. Гуйяр за гръцкия текст, легнал в основата на българския синодик, бе възприето и до известна степен доразвито от Ив. Дуйчев в една малка статия (1985), но може би окончателното решение ще бъде още по-убедително след обстойно проучване както на виенския ръкопис, така и на някои други текстове.

Самият Ж. Гуйяр, само три години след като издаде византийския синодик, показва, че не всички въпроси около произхода на българския синодик са задоволително решени. Той публикува неизвестно писмо (или синодален формуляр) на константинополския патриарх Козма [Козма I (1075—1081) или Козма II Атик (1146—1147)] до митрополита на Лариса или както гласи надслова “Писмо на най-светия наш господар и вселенски патриарх Козма до прескъпия митрополит на Лариса по повод безбожните еретици”. Писмото е запазено в сборник с разнообразно съдържание, *Marcianus gr. II 74* (coll. 1454, olim Nanianus 96, ff. 77v—79v) от XV век, но неговата автентичност не буди съмнение. Внимателното проучване на текста на патриаршеското писмо показва, че

то, с известни съкращения в уводната част и разместване на дванадесетте анатели, е вмъкнато в текста на Синодика на цар Борил, както следва: П 38 (=Др 45) = Патр. Козма, 369.3—371.27; П 39 (=Др 46) = Патр. Козма 9; П 40 (=Др 47) = Патр. Козма 10; П 41 (=Др 48) = Патр. Козма 11; П 42 (=Др 49) = Патр. Козма 4; П 43 (=Др 50) = Патр. Козма 1; П 44 (=Др 51) = Патр. Козма 2; П 45 (=Др 52) = Патр. Козма 3; (П 46 = Др 53 = ?); П 47 (=Др 54) = Патр. Козма 4; П 48 (=Др 55) = Патр. Козма 5; П 49 (=Др 56) = Патр. Козма 6; П 50 (=Др 57) = Патр. Козма 7; П 51 (=Др 58) = Патр. Козма 8; П 52 (=Др 59) = Патр. Козма 12.

Синодикът (или *съборник*, както стои в самия текст) на цар Борил е познат днес в два ръкописа, които представят две различни редакции на текста. Първият ръкопис, известен като *Палаузов*, е хартиен ръкопис, съдържа 118 лл. с размери 210 x 140 мм и обикновено се датира в края на XIV век. За съжаление текстът, който заема първите четиридесет листа на сборника, не е пълен (в помениалната част липсват имената на българските царе Иван Александър и неговите синове Иван Шишман и Иван Срацимир), а това пречи сериозно за някои категорични заключения. Не е достатъчно и писаното от М. Попруженко за добавката “вечна памет” след “патриарх Евтимий” (§ 149), изписана на място, където е изтрят първоначалният текст (пожелание за *многая лета*?). Ръкописът, някога собственост на известната възрожденска фамилия Палаузови (преди всичко историкът Спиридон Палаузов) днес е в НБКМ под сигнатура 289 (55). Вторият ръкопис — НБКМ 432/ 634 — е бил собственост на проф. Марин Дринов. Това е хартиен ръкопис от края на XVI век, V + 216 лл. с размери 145 x 105 мм. Текстът на синодика заема лл. 184 а — 203 б. Както отбелязах по-горе, той е нова редакция на синодика, установена в резултат на много поправки на неясни места в преводния текст, свързани с личността на патриарх Евтимий или най-малко с човек от неговото обкръжение, следвал духа на езиковите и правопис-

ните реформи на търновския първосвещеник (М. Попруженко).

Съдбата на двата ръкописа, до откриването им през XIX век, когато попадат в ръцете на Сп. Палаузов и М. Дринов, е неизвестна. М. Попруженко, който най-дълго и без съмнение най-задълбочено ги е проучвал, направи някои предположения, които разкриват само отделни моменти от тяхната история. Според него Палаузовият препис е бил дълго време в употреба като литургическа книга от Българската църква, за което свидетелства добавката след името на Евтимий, т. е. текстът е използван приживе и след смъртта на патриарха. В същото време, опирайки се на някои късни добавки в помениалната част — имената на молдавските господари Стефан Велики (1457—1504) и Петре Рареш (1527—1538, 1541—1546), съпругата му Елена, както и Домка, съпруга на деспот Йован Бранкович и тъща на влашкия господар Нягое Бесараб (1512—1521) — той направи внушението, че ръкописът е бил в различно време в двете княжества. Тази негова идея бе отхвърлена от румънския учен Е. Турдяну, който предположи пък, че ръкописът никога не е напуснал Търново и се е намирал в манастир, покровителстван от влашките и молдовските господари (“Св. Троица”, където в един тайник в стената са открити три “румънски” грамоти, в които има сведения за още седем, но неоткрити до днес).

Синодикът на цар Борил е книга, която още с появата си през 1211 г. е била съставена от две части: преводна и българска, която е увеличавала своя обем и състав няколко пъти. Ето какво е съотношението между тях: § 1—37 (превод от византийския синодик), § 38—52 (превод с размествания на текста от патриаршеското послание-формуляр на Козма), § 53—109е (отново превод от византийския синодик). С това завършва преводната част. Ако я разгледаме по-подробно, нейният състав изглежда така: 1. *Пролог* (П 1 = Др 1); 2. *Статии против иконоборството* (П 2—25 = Др 2—15, 22—

25); 3. *Статии против Иоан Итал*, срещу когото имало два процеса във Византия: 1076–1077 и 1082 (П 26–36 = Др 26–35, 43); 4. *Статии против Нил Калабрийски* — процес между 1084 и 1094 (П 37 = Др 36 и повторение в 44); 5. *Статии против Богомил и богомилството* (П 38–52 = Др 45–59); 6. *Статии против Евстратий, митрополит на Никея и ученик на Иоан Итал, и епископ Лъв Халкидонски* — процес през 1117 г. (П 54 = Др 16, 17 и повторение в 61); 7. *Статии против Никифор Васибеки и Сотирх Пантевгенос* — процес около 1155–1156 г. (П 55–62 и липса = Др 18–21, 37–42, 62); 8. *Статии против керкирския митрополит Константин "Български"*, осъден в 1170 г. (П 63 = Др 67); 9. *Статии против Иоан Ириник, игумен на манастира "Св. Никифор"*, осъден в 1166 г. (П 65). От § 65 до § 99 са събрани много и различни анатемни, също от византийския синодик, а от § 100 до § 109 — възхваляващи и вечна памет на патриарси, императори и императрици. М. Попруженко допуска, че анатемите срещу Варлаам и Акиндин (П 176, 177) също са взети от византийския синодик, но за това предположение не само, че няма доказателства, но е и малко вероятно.

Как изглежда българската част на синодика? 1. *Поменник*, в който са включени български владетели от Първото царство, светите братя Кирил и Методий, св. Климент, св. Наум, Сава и Горазд, както и първите трима царе от Асеновата династия — Иван I Асен, Петър и Калоян (§ 109а – 109е); 2. *Разказ за събора от 1211 г.*, както и анатемни срещу Богомил и неговите следовници Михаил, Теодор, Добре, Стефан, Василий, Петър и "останалите негови ученици и съмишленици"); 3. *Разказ за възстановяване на патриаршията през 1235 г.* (§ 113). Вероятно този разказ е съставен веднага след това много важно събитие (подобен текст се съдържа в един разказ за пренасяне на мощите на св. Петка, открит и публикуван от Ст. Кожухаров) и е добавен към основния текст на синодика; 4. *Българска поменна част*, в която са включени: български царе и царици (и

техните деца), търновски патриарси и български митрополити, български боляри (част от тях загинали в сражения срещу турците), сръбският крал Стефан Урош (несигурна идентификация), както и някои личности от влашката и молдовската история (вж. по-горе). Най-сетне последните три глави § 175—177 (в ръкописа те се намират значително по-напред, на л. 32 а-б) са посветени на една обща анатема “на всички, които ограбват къщите на християните и крадат... или пък обират по пътищата”, на Акиндин, Варлаам, Прохор Кидон, Фудул и Пиропул. Когато говориме за българските добавки или по-точно за добавките след 1211 г. и още по-добре след 1235 г., не може да не направи впечатление една особеност на българския синодик, която го отличава от византийския му първообраз. В него по необясними причини не е включен разказ за нито един по-късен антиеретически събор (напр. 1359 г.). Може би само последните две глави са някакъв отглас от тази борба, водена от Православието.

В помениалната част (след 1211 г.) се забелязват някои липси. И ако отсъствието на царете Иван Александър, Иван Шишман и Иван Срацимир (ако въобще е присъствал) може да се обясни задоволително със загубването на отделни листи и от двата ръкописа, то “пропускането” на Калиман II (1256), Мицо (1257), Иван III Асен (1279) и Чака (ок. 1299—1300) може да се разглежда като своеобразно *damnatio metoгае*. Същото обяснение би могло да се отправи и към едно друго “отсъствие” — архиепископ или примас Василий. Наистина той е бил “униат”, но все пак това е българският духовен водач в продължение на повече от четиридесет години, свързал името си с възобновата на българското царство и с възшествието на династията на Асеновци, коронясал, по всяка вероятност, първите петима царе от Второто царство. Сред българските патриарси, светителствали в Търново, се открива още една липса — патриарх Висарион. Запазеният печат не оставя никакво съмнение относно съществуването на този български архиерей. А предложените

обяснения за неговото низвергване от синодика са несериозни (изпаднал в “немилост”, тъй като се противопоставил на третия брак на Иван III Асен — sic!).

Няколко думи за текста на българския синодик (защо не съборник?), който е представен тук. Вече на няколко пъти стана дума за това, че и двата запазени ръкописа не са пълни, поради откъсване на листи. Ето защо публикуваният тук текст е комбинация от двата. В основата на превода е Палаузовият ръкопис, а липсващите в него части са допълнени със съответните места от Дриновия ръкопис. Възстановеният пълен текст изглежда така: 1. § 1—59: Палаузов; 2. § 59а—59в: Дринов 37—39; 3. § 60—109: Палаузов; 4. § 109а—109е: Дринов 87—92; 5. § 110—116: Палаузов; 6. § 116а—116з: Дринов 95—102; 7. § 117—177: Палаузов.

Синодикът на цар Борил е издаден през 1928 г. от М. Г. Попруженко, който публикува паралелно и двата ръкописа: вляво — Палаузов, вдясно — Дринов. Публикуваният тук за първи път цялостен превод е направен по това издание от Анна-Мария Тотоманова.

Иван Божилков

•

ДЪРЖАВА И ЦЪРКВА ПРЕЗ XIII ВЕК

българска, първо издание

Рецензенти *Елка Бакалова, Иван Билярски*

Превод от латински *Михаил Войнов, Иван Дуйчев*

Превод от старобългарски *Анна Мария Тотоманова*

Послеслов, бележки и библиография *Иван Божилков*

Редактори *Светлина Николова, Емил Димитров*

Художник *Борислав Ждребев*

Технически редактор *Атанаска Христова*

Формат 32/84/108

ИК "Славика – Емил Димитров"

ISBN 954-8520-15-X

